

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ

OLTU BEŞERİ VE SOSYAL BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ

ISSN: 2757-6841

Yıl/Year: 2020, Cilt/Volume: 1, Sayı/Issue: 1

Oltu Beşeri ve Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi, eleştirel bakış açısıyla kaleme alınmış, uygun araştırma yöntemleriyle incelenmiş, tarafsız bir şekilde yorumlanmış ve sonuçları itibariyle gelecek çalışmalara ve uygulamacılara teorik ve pratik sonuçlar sunan çalışmalara yer vermeyi amaç edinmiştir.

Oltu Beşeri ve Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi, sosyal bilimler alanında özgün ve nitelikli çalışmalar yayımlayan uluslararası ve hakemli bir bilimsel dergidir. Dergide, beşeri ve sosyal bilimler alanlarına yönelik makaleler, araştırma, derleme makale ve kitap incelemelerine yer verilmektedir.

Oltu Beşeri ve Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi, yılda iki kez, elektronik ortamda yayımlanmaktadır. Derginin yayın dili Türkçe ve İngilizcedir.

Dergide yayınlanan yazılardaki görüşler ve bu konudaki sorumluluk yazarlarına aittir.

Yayınlanan eserlerde yer alan tüm içerik kaynak gösterilmeden kullanılamaz.

All the opinions written in articles are under responsibilities of the authors.

The contents in the articles cannot be used without citation.

Oltu Beşeri ve Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi © 2020

EDİTÖRLER / EDITORS IN CHIEF

Doç. Dr. Adem POLAT

Atatürk Üniversitesi

adem.polatt@atauni.edu.tr

Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin YILMAZ

Atatürk Üniversitesi

huseyin.yilmaz@atauni.edu.tr

YAYIN KURULU / EDITORIAL BOARD

Doç. Dr. Adem Polat

Doç. Dr. Bahtiyar Arslan

Doç. Dr. Hikmet Koçyiğit

Doç. Dr. Mithat Durmuş

Doç. Dr. Ufuk Erdem

Dr. Öğr. Üyesi Coşkun Koç

Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin Yılmaz

WEB SİTESİ / WEBSITE

www.dergipark.org.tr/tr/pub/oltu

BİLİM KURULU / SCIENTIFIC BOARD

Prof. Dr. Aslan GÜLCÜ	ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
Prof. Dr. Ali UTKU	ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
Prof. Dr. Ahmet UZUN	AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
Prof. Dr. Ahmet Zeki ÜNAL	BURSA TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
Prof. Dr. Ahmet AYIK	ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
Prof. Dr. Ali Sinan BİLGİLİ	ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
Prof. Dr. Cavit YEŞİLYURT	ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
Prof. Dr. Durmuş KILIÇ	ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
Prof. Dr. Güven DELİCE	SİVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
Prof. Dr. Güven MURAT	KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
Prof. Dr. H. Abdullah ŞENGÜL	NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ
Prof. Dr. Hasan TUTAR	ANADOLU ÜNİVERSİTESİ
Prof. Dr. İhsan YILDIZTEKİN	ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
Prof. Dr. Köksal ALVER	İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
Prof. Dr. Muammer DEMİREL	ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
Prof. Dr. Muammer ŞİMŞEK	SİVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
Prof. Dr. Muhsin HALİS	KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
Prof. Dr. M. Fedai ÇAVUŞ	OSMANİYE KORKUT ATA ÜNİVERSİTESİ
Prof. Dr. Naci İSPİR	ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
Prof. Dr. N. Hikmet POLAT	ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
Prof. Dr. Nevzat CAN	ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
Prof. Dr. Soner TASLAK	MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ
Prof. Dr. Tuncay CEYLAN	ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
Prof. Dr. Yasin SOYLU	ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
Prof. Dr. Yusuf AKAN	ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
Prof. Dr. Yahya FİDAN	İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ
Prof. Dr. Zekerya AKKUŞ	ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
Doç. Dr. Adem POLAT	ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
Doç. Dr. Ahmet YAYLA	VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
Doç. Dr. Durdağı AKIN	ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
Doç. Dr. Hamza Yaşar OCAK	KÜTAHYA DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ
Doç. Dr. İbrahim SARITAŞ	ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
Doç. Dr. Ömer KARAOĞLU	İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
Doç. Dr. Sema POLATCI	TOKAT GAZİ OSMAN PAŞA ÜNİVERSİTESİ
Doç. Dr. Tefik İŞLEYEN	ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
Doç. Dr. Tuncer GÖVDELİ	ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
Dr. Öğr. Üyesi Esra KARAKUŞ UMAR	ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
Dr. Öğr. Üyesi Gülşah ÖZDEMİR BAKI	ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin YILMAZ	ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
Dr. Öğr. Üyesi Lokman CERRAH	ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
Dr. Öğr. Üyesi Murat DİLMAÇ	ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
Dr. Öğr. Üyesi Ömer BİLEN	ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
Dr. Öğr. Üyesi Rafet BEYAZ	ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
Dr. Öğr. Üyesi Tuba ÖZKAN	ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
Dr. Öğr. Üyesi Zeynep BAŞERER BERBER	ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ

CİLT 1 SAYI 1 HAKEMLERİ

REFEREES OF VOLUME 1 ISSUE

Doç. Dr. Günay KAYA	Atatürk Üniversitesi
Doç. Dr. Levent AKGÜN	Atatürk Üniversitesi
Doç. Dr. Meryem AYBAS	Kocaeli Üniversitesi
Doç. Dr. Sema POLATCI	Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ali Rıza AĞ	Bayburt Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Barış AKSOY	Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Berat ÇİÇEK	Muş Alparslan Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Büşra TOSUNOĞLU	Gümüşhane Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Çağlar Kıvanç KAYMAZ	Atatürk Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Elif KILIÇOĞLU	Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Esra KARAKUŞ UMAR	Atatürk Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Esra MİNDİVANLI AKDOĞAN	Atatürk Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Lokman CERRAH	Atatürk Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mahmut ERDOĞAN	Gümüşhane Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Servet ÖNAL	Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Sinem Burcu UĞUR	Akdeniz Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Tayfun YILDIZ	Ardahan Üniversitesi

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

		<i>Makale Başlığı / Article Name</i>	<i>Sayfa / Page</i>
<i>Araştırma Makaleleri/Research Article</i>			
1	<i>Antikçağ'dan Osmanlı Dönemi'ne Kadar Erbaa Şehrinin Yerleşme Tarihi</i>		1-12
	<i>The Settlement History of Erbaa City From The Ancient Period To The Ottoman Period</i>		
	<i>Yusuf YILMAZ</i>		
2	<i>Türkiye'de Faaliyet Gösteren Bankaların İnsan Kaynakları Uygulamaları Ve Kullanılan Motivasyon Araçları</i>		13-34
	<i>Human Resources Practices And Motivational Tools Used By Banks Operating In Turkey</i>		
	<i>Hüseyin YILMAZ</i>		
3	<i>Neoliberal Küreselleşme Bağlamında Oltu'da Sağlıkın Değişen Anlamı ve Beslenme Kültürü</i>		35-56
	<i>Changing Meaning of Health and Nutrition Culture in Oltu in the Context of Neoliberal Globalization</i>		
	<i>Esra KARAKUŞ UMAR</i>		
4	<i>The Relationship Between Academic Procrastination, Academic Self-Efficacy, And Academic Achievement Among Undergraduates</i>		57-68
	<i>Üniversite Öğrencileri Arasında Akademik Erteleme, Akademik Öz-Yeterlik Ve Akademik Başarı İlişkisi</i>		
	<i>Abdullah Yiğit GÜNGÖR</i>		
5	<i>TOPSIS ve Gri İlişkisel Analiz Yöntemleri ile BIST Çimento Sektörü Şirketlerinin Finansal Etkinliklerinin Değerlendirilmesi</i>		69-85
	<i>Evaluation of Financial Effectiveness of BIST Cement Sector Companies with TOPSIS and Gray Relational Analysis Methods</i>		
	<i>Tuba ÖZKAN</i>		
6	<i>Finansal Okuryazarlık ve Finansal Davranış Üzerine Bir Çalışma</i>		86-98
	<i>A Study on Financial Literacy and Financial Behavior</i>		
	<i>Serpil SUMER & Tuncer GÖVDELİ</i>		

	<i>Makale Başlığı / Article Name</i>	<i>Sayfa / Page</i>
7	<i>Katılımcı Sözlüklerde Yaşlı Ve Yaşlılık Algısı</i> <i>Elderly And Aging Perception In Participant Glossary</i> <i>Lokman Cerrah & Merve Baran</i>	99-126
<i>Derleme Makaleler / Review Articles</i>		
8	<i>Video Kulüp Modelinin Öğretmenlerin Mesleki Gelişiminde</i> <i>Katkısının İncelenmesi</i> <i>A Literature Review on the Implications of</i> <i>Video Club Model on Teacher Professional Development</i> <i>Gülşah ÖZDEMİR BAKİ</i>	127-145

Başvuru Tarihi: 23.05.2020
Kabul Tarihi: 11.07.2020

Araştırma Makalesi / Research Article

Antikçağ'dan Osmanlı Dönemi'ne Kadar Erbaa Şehrinin Yerleşme Tarihi¹

Yusuf YILMAZ²

Özet

Geçmiş Kalkolitik Çağ (M.Ö. 5000-3000)'a kadar uzanan Erbaa, ılıman iklimi, zengin tarımsal potansiyeli ve verimli bir ova üzerinde kurulmuş olması gibi nedenlerden dolayı tarih boyunca önemli bir yerleşim yeri olmuştur. Yöre geçmişten günümüze kadarki süreçte sırasıyla; Hitit, Frig, Pers, Pontos, Roma, Bizans, Danişmendliler, Anadolu Selçuklu, Moğol, İlhanlı ve Osmanlı egemenlikleri altına girmiştir. İlk düzenli devlet sistemini Hititlerin kurduğu Erbaa, uzun bir süre Hitit-Kaşka çekişmesine sahne olmuştur. Pontoslar döneminde, adı "Tonorova" olan yörenin, daha sonra adı "Eaupatoria" olarak adlandırılmıştır. Malazgirt Savaşı (1071) sonrası, Anadolu'ya gelen Danişmend Ahmet Gazi tarafından ele geçirilen Erbaa, zaman içerisinde sık sık el değiştirmiş ve Yıldırım Beyazıt (1392) döneminde Osmanlı topraklarına katılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Erbaa, İskân, Bizans İmparatorluğu, Eaupatoria.

The Settlement History of Erbaa City From The Ancient Period To The Ottoman Period

Abstract

History Erbaa, which dates back to the Chalcolithic Age (5000-3000 BC), has been an important gathering place throughout history due to its temperate climate, its rich agricultural potential and its fertile land. In the period from the past to the present day, Hittite, Phrygian, Persian, Pontos, Roman, Byzantine, Danişmend, Anatolian Seljuk, Mongol, İlhanlı and Ottoman domination. Erbaa, established by the Hittites for the first regular state system, has been a scene for a long time in the Hittite-Kaşka controversy. During the Pontos period, the name "Tonorova" was named after the name "Eaupatoria". Erbaa, who was seized by Danişmend Ahmet Gazi, who came to Anatolia after the War of Malazgirt (1071), frequently changed hands over time and joined the Ottoman lands during Yıldırım Beyazıt (1392).

Keywords: Erbaa, Settlement, The Byzantine Empire, Eaupatoria.

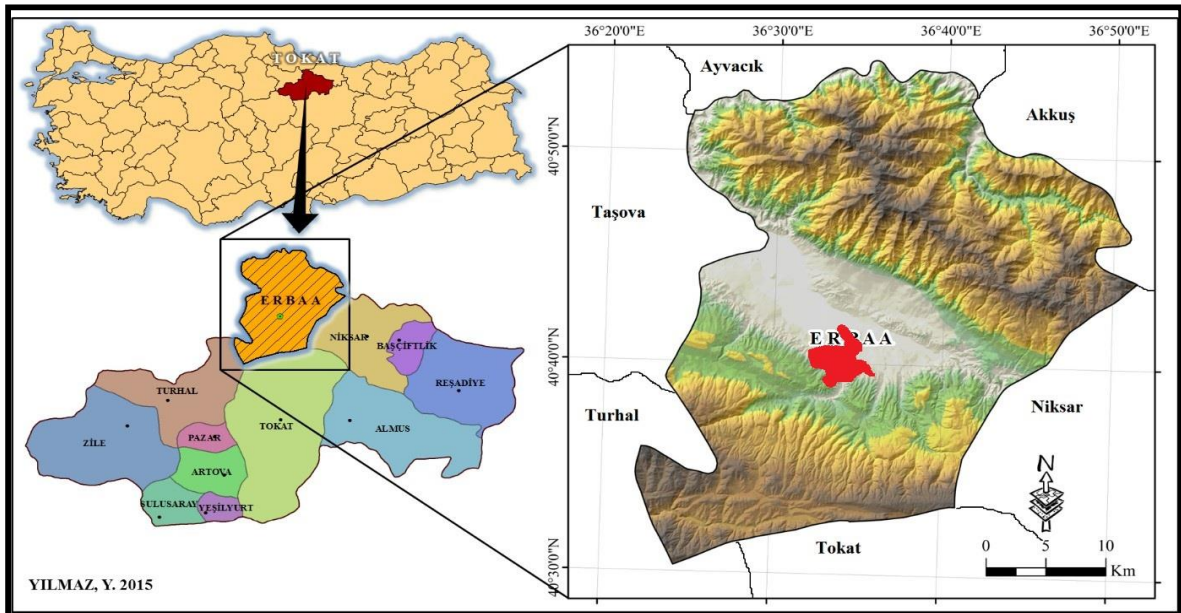
¹ Bu çalışma, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Anabilim Dalı'nda Prof. Dr. Yahya KADIOĞLU danışmanlığında 29.11.2019 tarihinde savunulan ve onaylanan "Şehir Coğrafyası Açısından Erbaa" adlı tez çalışmasından derlenip-düzenlenerek hazırlanmıştır.

² Dr., Erbaa Fatih Anadolu Lisesi Coğrafya Öğretmeni, uzmancoğrafya25@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-8158-6370>

1. Giriş

Erbaa, Karadeniz Bölgesi'nin Orta Karadeniz Bölümü'nde yer alan Tokat İline bağlı bir ilçe yerleşmesidir. İlçe, güneyden Tokat Merkez, güneybatıdan Turhal (Tokat), kuzeyden Ayvıcık (Samsun) ve Akkuş (Ordu), doğudan Niksar (Tokat) ve batıdan Taşova (Amasya) ilçeleriyle çevrilidir (Şekil 1). İlçe toprakları genel olarak Kelkit Çayı Havzası'nda yer almaktadır. Yerleşim yeri, etrafı dağlarla çevrili, geniş bir çöküntü ovası (Ardos, 1894: 110) üzerinde kurulmuştur. Erbaa şehrinin büyük bir kesiminin de kurulu olduğu Erbaa Ovası, yaklaşık 8-10 km genişliğinde ve 32 km uzunluğunda tektonik kökenli bir ovadır. Ovanın denizden yüksekliği azdır (ortalama 250 m). Ovası kuzeyden Canik Dağları, güneyden ise Sakarat ve Boğalı Dağları çevrelemektedir. Ülkemizin önemli ulaşım hatlarından biri olan D-100 karayolu, ilçe topraklarından geçmektedir.

Çalışma alanı ve yakın çevresinin tarihi Kalkolitik Çağ'a kadar uzanmaktadır. Yöreyle İlkçağ'dan itibaren Osmanlı Dönemi'ne kadar sırasıyla Hitit, Kaşka, Frig, Pers, Pontos, Roma, Bizans Danişmend, Anadolu Selçuklu, Moğol ve İlhanlılar egemen olmuşlardır. Bu zengin tarihi geçmiş üzerinde saha ve yakın çevresinin tarihi İpek Yolu üzerinde bulunması, ılıman iklim koşullarının etkili olması, verimli bir ovada yer alması gibi nedenler etkili olmuştur. Çalışma Erbaa şehri ve yakın çevresini kapsamaktadır.

Şekil 1: Erbaa Lokasyon Haritası.

2. Materyal ve Yöntem

Çalışmanın temel amacı, İlkçağ'dan Osmanlı İmparatorluğu'na kadar geçen dönemde Erbaa ve çevresinde hüküm süren imparatorluk, devlet ve beylik gibi siyasi organizasyonlar hakkında bilgi vermek ve bu süreçte yörenin yerleşme tarihini ortaya koymaktır. Bu kapsamda, konuyla ilgili geniş bir literatür taraması yapılmıştır. İlk aşamada konuyla ilgili yayınlanmış kitap, makale ve tez çalışmaları incelenmiştir. Çalışmada saha ve yakın çevresine ait yerleşme adları tarihi kaynaklar incelenerek elde edilmiştir. Sahanın lokasyon haritası ArcGIS 10.5 ortamında sayısallaştırılıp, hazırlanmıştır. Ayrıca çalışma kapsamında adı geçen tarihi yerler ve çevresinde, arazi incelemesi ve mülakat metotları kullanılarak, yerinde incelemeler yapılmıştır. Çalışma yörede bulunan tarihi alanların fotoğraflarıyla zenginleştirilmiştir. Elde edilen bütün veriler, bilimsel kurallar çerçevesinde analiz edilmiş ve çalışma Coğrafya biliminin neden-sonuç, bağlantı ve dağılım ilkelerine uygun olarak hazırlanmıştır.

3. Erbaa ve Yakın Çevresinin Yerleşme Tarihi

Erbaa şehri ve yakın çevresinin tarihi Kalkolitik Çağ (M.Ö. 5000-3000)'a kadar uzanmaktadır. Günümüzde yöreye bağlı bir köy yerleşmesi olan Kozlu'da Kalkolitik Çağ'da bakır madeni işletilmesi faaliyeti yöreye ait en eski bilgi olarak kayıtlarda geçmektedir (Giles ve Kuijpers'den aktaran Uyanık, 2014: 98).³ Burası Anadolu'daki en eski yeraltı maden işletmesidir (Giles ve Kuijpers'den aktaran Kaptan, 1990: 178). Bu maden ocağına "*Eski Gümüşlük*" olarak bilinen bölgede sondaj yapılarak ulaşılmıştır (Giles ve Kuijpers'den aktaran Kaptan, 1990: 178). Yapılan C-14 analizleri sonucunda MÖ 5000 tarihine ait olduğu tespit edilmiştir (Kaptan, 1990: 178). Ancak, bugünkü Erbaa şehri ve yakın çevresi özellikle İlk Tunç Çağı (M.Ö. 3000-2000)'nda önemli bir toplanma alanı olmuştur (Uyanık, 2014: 98). Yöredeki en önemli antik yerleşim alanı olan Horoztepe'de

---

³ Detaylı bilgi için bkz. GİLES, D.- KUIJPERS, E.P. 1974: "Reports Stratiform Copper Deposit, Northern Anatolia, Turkey: Evidence For Early Bronze I (2800 BC) Mining Activity ", Science, 186, s. 823-825. Konu ile ilgili yapılan kazılar araştırmalar neticesinde yörenin Son Kalkolitik Çağ (M.Ö. 4000)'dan itibaren M.S. 4. Yüzyıla kadar bakır üretiminde kullanıldığı tespit edilmiştir.

yapılan kazılar sonucu elde edilen buluntular özellikle İlk Tunç Çağı'ndan izler taşımaktadır. Horoztepe, Erbaa şehrinin kuş uçuşu yaklaşık 1 km güneyinde, İmbat Deresi'nin yakınında bulunan bir höyüktür (Kökten, vd.,'den aktaran Uyanık, 2014)⁴, (Şekil 2). Höyüğün yaklaşık 400 m güneydoğusunda ise Horoztepe Mezarlığı bulunmaktadır (Uyanık, 2014: 102). Yörede ilk çalışmaları başlatan İ. KÖKTEN (1944) olup (Uyanık, 2014: 102), daha sonra 1957 yılında T. ÖZGÜÇ ve M. AKOK kısa süreli bir kazı yapmışlardır (Uyanık, 2014: 103). Yapılan kazılarda özellikle İlk Tunç Çağı (M.Ö. 3000-2000) ile M.Ö. II. bin yılına ait seramikler bulunmuştur (Uyanık, 2014: 102). Bugün bu buluntular Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde sergilenmektedir (Uyanık, 2014: 102), (Şekil 3).

Şekil 2: Yöredeki En Eski Yerleşim Alanı Olan Horoztepe Höyüğü'nün Yeri (05/07/2017).

Bazı araştırmalara göre, yaklaşık M.Ö. 5000'li yıllarda, Sümerlerin Mezopotamya çevresine ulaşmadan önce Kelkit Havzası ve bugünkü Ordu şehri civarında konakladıkları iddia edilmektedir (Erçin, 2005: 4). Yapılan kazılar neticesinde, Kelkit Vadisi, Ordu ve Tokat çevresindeki bazı yer adlarının Sümerlerin yurtları olan Mezopotamya'daki isimlerle benzer olduğu görülmüştür. Örneğin, Erbaa'nın bilinen ilk adı olan Erek sözcüğünün, Sümerlerin başkenti olan Erek ile aynı isimde olması bu iddiayı destekler niteliktedir (Oral

⁴ Detaylı bilgi için bkz. KÖKTEN, İ.K. 1944:679, ÖZGÜÇ, T.-AKOK, M. 1958: 3,4; ÖZGÜÇ, T. 1964: "New Finds from Horoztepe-Yeni Horoztepe Eserleri, Anatolia/Anadolu VIII, 23.

ve Sümer, 1968: 2). Ancak bu konuda kanıtlanmış kesin bir bilgi mevcut değildir. Orta Karadeniz Bölümü'nün nüfus miktarı ve yerleşme sayısı açısından özellikle İlk Tunç Çağı (M.Ö. 3000-2000)'nda önemli bir canlılık yaşadığı öne sürülmektedir (Kıymet, 2004: 45). Bu dönemde bu yörenin canlı bir yöre olmasında Kalkolitik Çağ'dan beri özellikle gümüş ve bakır madenlerinin işletilmesi ve gelişmiş bir yöre olması üzerinde etkili olmuş olabilir (Kıymet, 2004: 33).

Şekil 3: Horoztepe'deki Kazılarda Bulunan Yaklaşık M.Ö. 3200 Yılına Ait Çocuğunu Emziren Ana Heykeli
(Kaynak: Erbaa Belediyesi Arşivi).

Antik çağlara ait dönemde, yörede en kuvvetli kalıntılar Hititlere aittir. M.Ö. 1800-1200 yıllarında Anadolu'da bilhassa Kızılırmak Vadisi ve Orta Karadeniz civarında güçlü bir devlet yönetimi kuran Hititler, Erbaa ve çevresinde de etkili olmuşlardır. Orta Karadeniz (Amasya-Samsun çevresi) bu dönemlerde uzun süre Hitit-Kaşka (Kashka) çekişmesine sahne olmuş ve Hititler bu bölgeyi Kaskalar'a karşı tampon bölge olarak elde tutmuşlardır (Adatepe, 1988: 89). Hititlerden sonra yörenin sırasıyla, Frig, Pers, Pontos, Roma, Bizans Danişmendliler, Anadolu Selçuklu, Moğol, İlhanlı ve Osmanlı yönetimine geçtiği bilinmektedir. Frig ve Pers dönemiyle ilgili yöre hakkında kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Pontoslar döneminde ise, Erbaa ve çevresine "Tonorova" adı verildiği ve sonraki dönemlerde Pontos Kralı Mithridates Eupator (M.Ö. 185'ten sonra)'un Boğazkesen Kalesi'ni yaptırdığı (Yurt Ansiklopedisi X "Tokat Maddesi", 1982-1983-1984, s.7093) ve yöreyi "Eupatoria (Opatorya)" olarak adlandırdığı bilinmektedir (Erçın, 2005: 6). O dönemde yöre *Kaberia Kenti'nin* sınırları içinde bulunmaktaydı (Yurt Ans. X "Tokat Maddesi", 1982-1983-1984, s.7094).

Amasya'lı ünlü coğrafyacı Strabon (M.Ö. 64-M.S. 24) ise ünlü eseri *Geographika*'da yöreden şu şekilde bahsetmektedir:

(...) "Sidene ve Themiskyra, Pharnakia'ya yakındır ve bunların üst tarafında Pontos'un en iyi kısmı olan Phanoria bulunur. Burası zeytin ağaçları, pek çok bağlar ve bir ülkenin sahip olabileceği bütün diğer nimetlere sahiptir. Doğu tarafında Paryadros Dağı tarafından korunur ve ülkenin uzun tarafı bu dağa paralel durumdadır; batı tarafında Lithros ve Ophlimos Dağları vardır. Bunlar oldukça uzun bir vadi meydana getirirler ve Armenia'dan akan Lykos (Kelkit) Irmağı'yla Amaseia yakınındaki dar geçitten akan İris (Yeşilırmak) Irmağı ülkeyi baştanbaşa keser. İki nehir hemen hemen vadinin ortasında kavuşurlar ve bunların birleştiği yerde (Boğazkesen mevki) bir kent kurulmuştur ki burasını ele geçiren kimse (Kral VI Mithridates Eupator) kendi ismine izafeten Eupatoria adını vermiş, fakat Pompeius burayı bitmemiş bulduğundan daha fazla arazi ilave ederek, nüfusunu çoğaltmış ve Magnopolis olarak adlandırmıştır (Strabon, 2000, s. 41-42)".

Strabon'un Eupatoria diye belirttiği yer bugün Erbaa şehrinin kuş uçuşu yaklaşık 10 km kuzeybatısında yer alan Kaleköy-Boğazkesen civarındadır (Şekil 4). Burası o dönemde yörenin en önemli ulaşım hattı olan Uluyol denilen karayoludur (Şekil 5).

Şekil 4: Eupatoria Denilen Bölgede Kral Mitridates Tarafından Yapıtırıldığı Tahmin Edilen Tarihi Kale Kalıntısı (28/07/2016).

Şekil 5: Eskiçağ'dan Cumhuriyet Dönemi'ne Kadar Yöredeki En Önemli Ulaşım Hattı. Olan Sonisa-Taşova-Erek Arasındaki Uluyol Üzerindeki Roma-Selçuklu Yapımı Tarihi Köprü Kalıntısı (28/06/2016).

Daha sonra Erbaa, önce Roma (M.Ö. 2. yy.-M.S. 4. yy.), sonra ise Bizans (4-11. yy. arası) egemenliğine girmiştir. Romalılarla Pontoslular arasındaki savaşlar neticesinde M.Ö. 66'da Pontos Krallığı yıkılmıştır (Yurt Ans. X "Tokat Maddesi", 1982-1983-1984, s.7093).

Bizans döneminde, İmparator Pompey (Gnaeus Pompeius Magnus, MÖ 106-MS 48), günümüzde "Boğazkesen" olarak adlandırılan bölgenin adını "Magnapolis" olarak adlandırmıştır (Erçin, 2005: 6). Hükümet merkezini "Emerya" (Emeri-Günümüzde Bağpınar Köyü) denilen yere taşımıştır (Oral ve Sümer, 1968: 3). Bundan yaklaşık 80 yıl sonra da hükümet merkezinin Neocaiseria (Niksar)'a taşındığı bilinmektedir (Erçin, 2005: 6). Yörenin MS 344 ile 449 yıllarında meydana gelen iki büyük depremde ağır bir hasara uğradığı tahmin edilmektedir (Yurt Ans. X "Tokat Maddesi", 1982-1983-1984, s.7094).

Yöre ve çevresi Malazgirt Savaşı'nın akabinde 1077 yılında Selçuklu Sultanı I. Kılıçarslan ile birlikte Anadolu'ya gelen Danişmend Ahmet Gazi tarafından fethedilmiştir. İlk olarak bu dönemde Horasan Bölgesi'nden yöreye 8 km uzaklıktaki Koçak (Eksel) Köyü'ne gelen dervişlerin ve askerlerin bölgenin Müslümanlaşmasında ve Türkleştirilmesinde etkili oldukları rivayet edilmektedir. Bugün Koçak Köyü girişinde Horasan'dan gelen bu derviş ve askerlere ait çok sayıda mezar bulunmaktadır. Çoğu Koçak Köyü'nde olmak üzere, Keçeci, Aydınsofu, Demirtaş (İskili), Tosunlar, Canbolat, Osmanköy, Küplüce ve Çevresü köyleriyle, Karayaka Kasabası'nda bulunan bu mezarlar zaman zaman önemli tarihlerde (bayram önceleri, aşure günleri, Cuma günleri) yöre insanı tarafından ziyaret edilmektedir. Yörede bu şekilde 10'dan fazla mezar veya tekke olduğu tahmin edilmektedir. (Şekil 6). Yöre insanının "Horasan Evliyalari" olarak isimlendirdiği bu derviş ve askerlerin, Horasan'dan geldiklerine dair somut bir kanıt bulunmamaktadır.

Şekil 6. Yörede Türk Derviş ve Askerlere Ait Koçak Köyü'ndeki Tekke ve Mezarlara Bir Örnek (27.07.2017).

Bu dönemde Erbaa'yı da içine alan bölgede Danişmendoğulları Beyliği (1072-1178) kurulmuştur. Bu beyliğin merkezi olarak önce Niksar veya Sivas'ın (Özyürek, 2012: 20) seçildiği bilinmektedir. Erbaa 12. yüzyılda bir dönem tekrar Bizans egemenliğine geçse de, II. Kılıçarslan yöreyi Anadolu Selçuklu Devleti'ne katmıştır (Özyürek, 2012: 20). Erbaa ve çevresi kısa süreli de olsa, bu devlet ve imparatorluklar dışında, Med, Pers, Emevi, Abbasi, İlhanlı gibi devletlerin akınına uğramış veya hakimiyetine geçmiştir. Bu dönemden 15. yy ortalarına kadar çeşitli Türk beylikleri, Moğollar ve diğer devletler döneminde sürekli el değiştiren veya sınır bölgesi olan Erbaa ve çevresi, bazı kaynaklara göre, Yıldırım Bayezid (1392) döneminde veya 1413 yılında Çelebi Mehmet döneminde (Yurt Ansiklopedisi X "Tokat Maddesi", 1982-1983-1984, s.7094), çoğu kaynağa göre ise Fatih Sultan Mehmet döneminde meydana gelen Otlukbeli Savaşı (1473) sonrası (Erçın, 2005: 7) kesin olarak Osmanlı yönetimine geçmiştir.

4. Sonuç

Erbaa ve çevresi, tarih boyunca önemli bir yerleşme alanı olmuştur. Bu durum üzerinde sahanın özellikle coğrafi konumu ve iklimi etkili olmuştur. Anadolu'da doğu-batı doğrultusunda, Kelkit Çayı'nın üzerinde aktığı verimli bir ova üzerine kurulmuştur. Çevresi aktif faylarla kuşatılan Erbaa, tarih içerisinde birçok kez yıkıma uğrasa da sürekli bir gelişim içerisinde olmuştur. Saha ve çevresinin yukarıda bahsedilen olumlu özellikleri dışında göç

yolları üzerinde bulunması ve zengin tarımsal potansiyeli de gelişimini desteklemiştir.

Şehir ve yakın çevresinin tarihi Kalkolitik Çağ (M.Ö. 5000-3000)'a kadar uzanmaktadır. Özellikle İlk Tunç Çağı (M.Ö. 3000-2000)'nda önemli bir yerleşme yeri olan saha, Antik çağlara ait dönemden kalma en önemli kalıntılar Hititlere aittir. M.Ö. 1800-1200 yıllarında Anadolu'da bilhassa Kızılırmak Vadisi ve Orta Karadeniz civarında güçlü bir devlet yönetimi kuran Hititler, bu bölgeyi Kaskalar'a karşı tampon bölge olarak elde tutmuşlardır. Hititlerden sonra yörenin sırasıyla, Frig, Pers, Pontos, Roma, Bizans Danişmendliler, Anadolu Selçuklu, Moğol, İlhanlı ve Osmanlı yönetimine geçtiği bilinmektedir. Saha ve çevresi Malazgirt Savaşı'nın akabinde 1077 yılında Selçuklu Sultanı I. Kılıçarslan ile birlikte Anadolu'ya gelen Danişmend Ahmet Gazi tarafından fethedilmiştir. İlk olarak bu dönemde Horasan Bölgesi'nden yöreye gelen dervişlerin ve askerlerin bölgenin Müslümanlaşmasında ve Türkleştirilmesinde etkili oldukları rivayet edilmektedir.

Kaynaklar

- Açıkel, A. (2004). Tokat Sancağının İdari Durumu ve Nüfus Yapısı (1880-1907), *Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(2), 331-359.
- Akbal, F. (1951). 1831 Tarihinde Osmanlı İmparatorluğunda İdari Taksimat ve Nüfus, *Belleten*, XV(60), 617-628.
- Adatepe, M. K. (1988). İ.Ö. İkinci Binyıl'da Orta Karadeniz Bölgesi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul.
- Akpınar, D. ve Birol, N. (2015). Osmanlı'dan Cumhuriyete Sivas Vilayeti'nde Dokuma Sektörü ve Gelişimi, *Cumhuriyet Üniversitesi, İİBF Dergisi*, 16 (2), 215-238.
- Aktaş, E. (2009). XIX. Yüzyılın Son Çeyreğinde Tokat Sancağı. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, Tokat.
- Ardos, M. (1984). *Türkiye Ovalarının Jeomorfolojisi*, C. 1, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yay. No: 3263, Edebiyat Fak. Yay. No: 3199.
- Berber, F. 19. (2011). Yüzyılda Kafkasya'dan Anadolu'ya Yapılan Göçler, *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, 31, 17-49.
- Bulut İ. ve Yürüdü, E. (2004). Yeri Değiştirilen Yerleşmelere Bir Örnek: Kaleköy-Erbaa, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 4(32), 133-148.
- Cuinet, V. (1892). *La Turquie d'Asie*, Ernest Leroux, Vol:I-V, Paris.

- Çavdar, N. (2015). 1844-1845 Yıllarında Taşâbad Kazası Köylerinin İçtimai ve İktisadi Şartlarına Dair Tespitler, *III. Uluslararası Geçmişten Günümüze Merzifon ve Amasya Yöresi Sempozyumu*, Amasya, 08-10 Ekim 2015.
- Çimen, A. (2012). Sayım, Kayıt Düzeni ve Teşkilatlanma Açısından Osmanlıda Nüfus Hizmetleri, *Gazi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(3), 183-216.
- Demirel, M. (2009). Artvin ve Batum Göçmenleri (1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan Sonra), *Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 40, Erzurum, 317-340.
- Elibol, N. (2007), Osmanlı İmparatorluğu'nda Nüfus Meselesi ve Demografi Araştırmaları, *Süleyman Demirel Üniversitesi, İİBF Dergisi*, 12 (2), 135-160.
- Erçin, M. E. (2005). 19.Yüzyılda Erbaa Kazasının Sosyo-Ekonomik Yapısı. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul.
- İpek, N. (1997). Kafkaslardaki Nüfus Hareketleri, *Türkiyat Mecmuası*, 20, 273-313.
- Kaptan, E. (1990). Türkiye Madencilik Tarihine Ait Buluntular, *MTA Dergisi*, 111, 175-186.
- Karpat, H. K. (1985). *Ottoman Population (1830-1914) Demographic and Social Characteristics*, The University of Wisconsin Press, U.S.A.
- Kartal, N. (2013). Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Osmanlı'da Mülki İdare, *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 4 (1), 1-24.
- Kaya, A. (2011). *Türkiye'de Çerkesler, Diasporada Geleneğin Yeniden İcadı*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kaymakçı, S. (2013). Eskiçağda Kelkit Vadisi (Lykos). Yayımlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Eskiçağ Tarihi Bilim Dalı, Konya.
- Kazgan, G. (1970). Milli Türk Devletinin Kuruluşu ve Göçler, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 30 (1-4).
- Kılıç, O. (1997). *18. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Devleti'nin İdari Taksimatı, Eyalet ve Sancak Tevcihâtı*, Elazığ: Ceren Matbaacılık.
- Kıymet, K. (2004). M.Ö. II. Binde Orta Karadeniz Bölgesi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih (Eskiçağ Tarihi) Anabilim Dalı, Ankara.
- Kocacık, F. (1980). Balkanlar'dan Anadolu'ya Yönelik Göçler (1878-1890), *The Journal of Ottoman Studies*, I, 137-190.
- Kolağasıoğlu, M. S. (2009). Hitit Çağında Orta Karadeniz Bölgesi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, Protohistorya ve Ön Asya Arkeolojisi Anabilim Dalı, Konya.
- Oral, B. ve Sümer, Z. (1968). *Erbaa (Erek)*, Töyko Matbaası.
- Özyürek, Y. (2012). 16146 Numaralı Temettüat Defterine Göre Erbaa Kazası'na Bağlı Karayaka Nahiyesi'nin Sosyo-Ekonomik Yapısı. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çankırı Karatekin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Çankırı.

Saatçigil, E. (1947). *Dünkü-Bugünkü Erbaa 1946-1947*, İstanbul: Cumhuriyet Matbaası.

Sami, Ş. (H.1308-1889). *Kamûs 'ul Alâm III*, İstanbul: Mihran Matbaası.

Sezen, T. (2006). *Osmanlı Yer Adları*, Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Yayın Nu: 21.

Strabon. (2000). *Geographika, Antik Anadolu Coğrafyası*, Kitap: XII, XIII, XIV, (Çev. Prof. Adnan Pekman), 4. Baskı, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Tuna, C. (2000). *Mağaradan Kente Anadolu'nun Eski Yerleşim Yerleri*, C. 1, İstanbul: İletişim Yayınları.

Tuna, C. (2002). *Kentten İmparatorluğa Anadolu'nun Eski Yerleşim Yerleri*, C. 2, İstanbul: İletişim Yayınları.

Uslu, S. (2014). Tarih Öncesi Çağlarda Tokat'ın Tarihi Coğrafyası. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Erzurum.

Uyanık, H. (2014). Arkeolojik Araştırmalar Işığında Tunç Çağı'nda Erbaa, *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14, 97-120.

Yılmaz, Y. (2019). Şehir Coğrafyası Açısından Erbaa. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Coğrafya Anabilim Dalı, Samsun.

Yurt Ansiklopedisi (1982-1983-1984). Tokat Maddesi, (X, 7064-7166), İstanbul: Anadolu Yayın A.Ş.

Diğer

Bir Zamanlar Erbaa, Nebi Kaya (der.), Erbaa Belediyesi Yayınları, Erbaa 2013.

DİE (TÜİK), Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Türkiye'nin Nüfusu 1500-1927, Tarihi İstatistikler Dizisi, Cilt: 2.

Özbeyli, A. Fotoğrafların ve Tanıkların Dilinden Erbaa Tarihi (1920-1970), Erbaa Anadolu Öğretmen Lisesi, Yayınlanmamış TÜBİTAK Projesi, 2012.

Türkiye’de Faaliyet Gösteren Bankaların İnsan Kaynakları Uygulamaları ve Kullanılan Motivasyon Araçları

Hüseyin YILMAZ¹

Özet

Ulusal ve uluslararası alanda rekabetin yoğun olarak yaşandığı bir sektör olan bankacılık sektöründe rekabet üstünlüğü elde edebilmenin temeli işe uygun insan kaynağının elde edilmesi ve elde tutulmasına bağlıdır. Zira bir hizmet sektörü olan bankacılıkta insan faktörü ön plandadır. Bankaların insan kaynakları uygulamaları ve kullanılan motivasyon araçları nitelikli çalışanın bankaya kazandırılması ve elde tutulmasında önemli bir unsur olarak görülmektedir. Bu çalışma Türkiye’de faaliyet gösteren bankalar tarafından kullanılan insan kaynakları uygulamaları ve motivasyon araçlarının belirlenmesine yöneliktir. Çalışma, bir nitel araştırma yöntemi olan belge incelemesi türündedir ve çalışmada veri analiz yöntemlerinden biri olan içerik analizi kullanılmıştır. Çalışmada Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu tarafından listelenen Türkiye’de faaliyet gösteren mevduat bankalarının insan kaynakları uygulamaları ele alınmıştır. Araştırmanın örneklemini internet siteleri üzerinden insan kaynakları uygulamalarına ulaşılabilen 28 bankadan oluşmaktadır. Çalışmada bankaların insan kaynakları uygulamaları rastlanma sıklığına göre sıralanmıştır. İnsan kaynakları uygulamaları ve motivasyon araçları kullanma bakımından değerlendirilen bankalarda 12 farklı uygulamaya rastlanmıştır. Nitel araştırma bulgularına göre mevduat bankalarının çok büyük bir bölümünün insan kaynakları eğitimi, çalışanlara kariyer fırsatları sunma, misyon vurgusuna sahip olma ve çalışanların yenilikçilik ve yaratıcılık düzeylerini artırma gibi insan kaynakları uygulamalarına yönelik çalışmalar yaptıkları görülmektedir. Bununla birlikte oryantasyon programları uygulama, örgüt içi iletişimin kalitesi ve çalışan sesi ile aile dostu uygulamalara örneklem dahilindeki bankaların çok azında rastlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: İnsan kaynakları uygulamaları, Motivasyon araçları, Bankacılık sektörü, Nitel araştırma

Human Resources Practices And Motivational Tools Used By Banks Operating In Turkey

Abstract

The basis of achieving competitive advantage in the banking sector, which is a sector in which competition is intense both nationally and internationally, depends on obtaining and keeping the human resources suitable for the job. Human factor is at the forefront in banking, which is a service sector. Human resources practices and motivation tools of banks are seen as an important factor in the recruitment and retention of qualified employees. In this study, human resource practices of banks operating in Turkey have been determined. The study was conducted in the form of a document review, one of the methods of qualitative research. In this study, the human resources practices of deposit banks operating in Turkey, which are listed on the Banking Regulation and Supervision Agency website, were examined. In this study, the human resources practices of deposit banks operating in Turkey, which are listed on the Banking Regulation and Supervision Agency website, were examined. The sample of the research consists of 28 banks, whose human resources practices can be accessed through the websites. In the study, the human resources practices of banks were ranked according to the frequency of occurrence. It is understood that there are 12 different human resources practices in the evaluated banks. According to the qualitative research findings, it is seen that a large part of deposit banks carry out studies for human resources practices such as human resources training, providing career opportunities for employees, having mission emphasis and increasing the level of innovation and creativity of employees. However, orientation programs, improving the quality of intra-organizational communication, employee voice and family-friendly practices have been found in very few banks.

Keywords: Human resource practices, Motivational tools, Banking sector, Qualitative research

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Atatürk Üniversitesi Oltu Beşeri ve Sosyal Bilimler Fakültesi, huseyin.yilmaz@atauni.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0003-4105-450X>

Giriş

Son derece hızlı bir değişimin yaşandığı günümüzde işletmelerin rekabet üstünlüğü elde edebilmeleri sahip oldukları kaynak ve yeteneklerin, değerli olma, nadir olma, taklit edilemez ve ikame edilemez olmasına bağlıdır. Her bir birey bilgi birikimi, deneyim, beceri ve ustalık düzeyi itibarıyla birbirinden farklıdır. Bu farklılıklar aynı zamanda en önemli taklit edilemezlik sebebi olarak değerlendirilmektedir. Bu durumda sürdürülebilir rekabet kaynağı olarak işletmelerin insan kaynağının zihinsel ve duygusal birikimi olduğu ifade edilebilir. Dolayısıyla yapıyı harekete geçiren ve örgütü başarıya götürecek insan kaynağını anlamak ve önem vermek gerekmektedir (Bakan vd., 2013:8). Bir işletmenin etkili ve verimli olması çalışanın doğru işe yerleştirilmesi, işgören eğitimi ve performans değerlendirmesi gibi uygulamaların niteliğine bağlıdır (Ekmekci, 2018: 684).

Çalışan açısından düşünüldüğünde bankacılığın kendine has birtakım özelliklere sahip olduğu söylenebilir. Emek yoğun bir sektör olması dolayısıyla çalışanların eğitimi, bilgisi, becerileri ve motivasyonu sunulan hizmetin kalitesi üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Rekabetin yoğun olarak gözlendiği ve özellikle bir hizmet sektörü olması dolayısıyla bankacılık sektöründe, rekabette öne çıkabilmenin de önemli bir faktörü olarak insana yatırım yapmanın ve insan kaynakları uygulamalarının niteliği ön plana çıkmaktadır. Genel olarak gözlenen teknolojik gelişim bankacılığa da yansımaktadır. Ancak bankaların bu ilerlemeden faydalanabilmesi bazı uygulamaları başarıyla yerine getirmesine bağlıdır. Yenilikçilik ve yaratıcılığın teşvik edilmesi ve ödüllendirilmesi, eğitim programları, kaliteli bir iletişim sistemi kurulması ve çalışan sesinin önemsenmesi, eğitim programları düzenleyerek çalışanların kendilerini güncellemesine katkı sağlanması bu uygulamalar arasında sayılabilir.

Bu çalışmanın amacı Türkiye’de faaliyet gösteren bankaların insan kaynakları uygulamaları ve diğer motivasyon araçlarının neler olduğu ve sektörde uygulanma sıklığının belirlenmesidir. Rekabetin yoğun olarak gözlendiği bir hizmet sektörü kolu olan bankacılıkta insan kaynakları uygulamalarının çalışanın moral ve motivasyonunu sağlayacak nitelikte olması oldukça önemli görülmektedir. Dolayısıyla bu çalışmada hizmet sektörünün bir öncüsü olarak nitelendirilebilecek olan bankacılık sektörünün, örgütü başarıya götürecek olan insan kaynağını bulmak ve nitelikli insan kaynağını elde tutmak için hangi insan kaynakları uygulamalarına ağırlık verdiği incelenmiştir. Genel olarak sektörde

hangi insan kaynakları uygulamalarının öne çıktığı, hangi sıklıkta ve ne şekilde uygulandığı, göz ardı edilen uygulamaların neler olduğu belirlenmeye çalışılmıştır.

Literatür Taraması

Bankalar kısa vadeli fon arz ve talep edenler arasında aracı rolüne sahiptirler, likidite yaratırlar, kredi taleplerini değerlendirme, asimetrik bilgi sorunlarını çözme, para politikasının etkinliğini artırmada etkilidirler. Ayrıca bankalar, ekonomik istikrarı etkileyecek bir yapıya sahiptir (Atlı ve Yücel, 2016:124). Bankacılık sektörü ekonomik kalkınmaya, büyüme ve toplumsal refah seviyesinin yükselmesine katkıda bulunan en önemli finansal araç olarak görülmektedir. Dolayısıyla bankaların sahip oldukları kaynakların doğru ve etkin kullanımı ekonomik sistem içerisinde diğer sektörlerin de gelişimini doğrudan etkileyecektir (Aksaraylı ve Pala, 2016:970-971).

Bankacılık, çağdaş bankacılık anlayışının gereklerini yerine getiren, güçlü bir sermaye yapısına sahip, düzenleyici ve denetleyici kurum ve üst kurulların denetimi altında sürekli gelişen bir sektördür. Türk bankacılık sektörü de dünyanın gelişmiş ülkelerinde sunulan tüm bankacılık işlemlerinin gerçekleştirildiği, sürekli artan bir finansal büyüklüğü yakalayan bir yapıya sahiptir (Sümer, 2016:492).

İnsan kaynakları, örgütün kaliteli ürün ve hizmetleri uygun bir maliyetle üretmesi, meydana gelen değişime uyum sağlaması ve ürün/süreç yeniliği yaparak rakiplere karşı üstünlük sağlayabilmesi için önemli bir fonksiyon olarak görülmektedir (Birdi vd., 2008: 471). Kalite, teknoloji, ölçek ekonomisi gibi geleneksel rekabet avantajı sağlayan kaynakların taklit edilmesi daha kolayken sahip olunan insan kaynakları sistemi kolay bir şekilde kopyalanamamakta, kopyalansa bile aynı derecede etkili olamamaktadır. Buradan hareketle insan kaynakları uygulamalarının rekabet avantajı elde etmede önemli bir faktör olduğu ifade edilebilir (Ağdelen ve Erkut, 2003: 66). Bankacılık sektörü açısından düşünüldüğünde de insan kaynakları uygulamalarının önemli bir yere sahip olduğu ifade edilmektedir. Bir hizmet sektörü olan bankacılık sektöründe faaliyetlerin büyük bir kısmının çalışanlar aracılığıyla yürütülmesi dolayısıyla insan kaynakları uygulamaları büyük bir öneme sahiptir. Çalışma koşullarının sürekli değişim içerisinde olduğu günümüz iş dünyasında inovatif insan kaynakları uygulamalarının işletmeyi başarıya götüreceği ifade edilebilir (Işık ve Çiçek, 2019:143).

Bu çalışmada bankacılık sektörü ve insan kaynakları uygulamalarına ilişkin literatür bilgileri dikkate alınarak aşağıdaki araştırma sorusuna cevap aranmıştır.

A₁: Bankacılık sektöründe kullanılan insan kaynakları uygulamaları ve motivasyon araçları nelerdir?

A₂: İnsan kaynakları uygulamaları ve motivasyon araçlarının bankacılık sektöründe kullanım sıklığı nedir?

Yöntem

Veri Toplama Süreci ve Örneklem

Bu araştırmanın evreni Türkiye’de faaliyet gösteren 32 mevduat bankasıdır. Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu tarafından listelenen Türkiye’de faaliyet gösteren bankalar dikkate alınmıştır. Araştırmada amaçlı örnekleme yöntemlerinden olan maksimum çeşitlilik örnekleme kullanılmıştır. Bu yöntemde çeşitlilik gösteren durumlar arasında ne tür ortaklık ve benzerlikler ya da farklılıklar bulunduğu araştırılmaktadır (Creswell, 2013:298; Yıldırım ve Şimşek, 2018:120) Araştırmanın örnekleme internet siteleri üzerinden insan kaynakları uygulamalarına ulaşılabilen 28 bankadan oluşmaktadır. Zira BDDK’nın sitesinde yer alan bankalardan 4’ünün internet sitesine veya insan kaynakları uygulamalarına ulaşamamıştır.

Bu çalışmada bir nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi ve veri analiz yöntemi olan içerik analizi kullanılmıştır (Şahin ve Kartal, 2011: 409). Nitel araştırmalarda veri toplama yöntemi olarak kullanılan doküman incelemesi, bir konu hakkında bilgi toplanmak için olgu ve olaylarla ilgili yazılı kaynakların analiz edilmesidir (Yıldırım ve Şimşek, 2018:189). İçerik analizi ise, toplanan verileri açıklayabilecek kavramlara ve ilişkilere ulaşmak amacıyla yapılır. İçerik analizinde birbirine benzeyen verileri belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirmek ve bunları okuyucunun anlayabileceği biçimde düzenleyerek yorumlamak esastır (Yıldırım ve Şimşek, 2018:242).

Çalışma kapsamında Türkiye’de faaliyet gösteren bankalara ilişkin ön analiz yapılarak Attride-Stirling (2001) tarafından önerilen tematik ağ analizi çerçevesinde insan kaynakları uygulamaları ve motivasyon araçlarının hangi başlıklar altında toplanabileceği belirlenmiş ve bu başlıklar belirli ana temalara bağlanmıştır. Söz konusu sınıflandırma yapılırken bankalarda uygulanma sıklığına göre sıralanmıştır. Bununla beraber bankalarda

uygulanmakta olan insan kaynakları uygulamalarının anlam ve önemi ilgili literatür çerçevesinde sunulmaya çalışılmıştır.

Geçerlik ve Güvenirlik

Creswell (2013: 250) nitel araştırmacılara yürüttükleri araştırmanın doğruluğunu kanıtlamak için -nitel araştırmanın türüne bakılmaksızın- çoklu geçerlik stratejilerinin kullanılmasını önermektedir. Creswell (2017: 201) geçerlilik stratejilerinin kullanımıyla, açıklanan bulguların doğruluğuna okuyucuların ikna olmalarını sağlama ve araştırmacının bulguların doğruluğunu değerlendirebilme yeteneğini artıracakını ifade etmektedir. Çoklu yaklaşımın kullanımı uygulama bakımından kolay ve sık kullanılan stratejiden uygulanması zor ve daha seyrek kullanım alanına sahip olana doğru sıralanmış sekiz strateji önerilmektedir.

Creswell (2017: 201,202; Creswell (2013: 250) tarafından önerilen sekiz geçerlik stratejisi ve stratejilerin bu çalışmada kullanım şekli sunulmaktadır. Bu stratejilere ilişkin süreçler mümkün olduğunca işletilerek çalışmanın geçerlik düzeyi artırılmaya çalışılmıştır.

i. Üçgenleme olarak adlandırılan ilk yöntemde bir kodlama veya bir temayı farklı veri kaynaklarından destekleyici kanıtlar sunarak bulgulara geçerlik kazandırması önerilmektedir.

Bu strateji, literatür taramasında elde edilen bilgilerin bu çalışmayı destekleyen ya da farklılaşan yönleriyle bulgular kısmında sunulması şeklinde uygulanmıştır.

ii. Üye kontrolü, katılımcılardan araştırma bulguları ve yorumlarına ilişkin görüşlerinin sorulması şeklinde uygulanmaktadır. Böylece ek görüşme yapılarak bulgular üzerinde yorum yapma fırsatı elde edilmektedir.

Bu çalışmanın konusu ve veri toplama yöntemi dikkate alındığında bu geçerlik stratejisinin uygulanması mümkün olmamıştır. Çünkü araştırma örgütte çalışanların algısı ve görüşleri üzerinden değil, doğrudan örgüt tarafından kamuoyuna ve çalışanlarına açıklanan bilgiler üzerinden yürütülmektedir.

iii. Bulguların açıklanmasında derinlemesine ve zengin bilgiler sunulması. Bu yöntemin uygulanması 'yoğun betimleme' olarak adlandırılan, bir durumun ya da temanın detaylı bir açıklamasının yapılması şeklindedir.

Çalışmanın sonuç bölümünde ve kullanılan insan kaynakları uygulamaları başlığı altında, burada ifade edildiği şekilde derinlemesine ve zengin bilgiler sunulmaya çalışılmıştır.

iv. Araştırmacının araştırmanın herhangi bir yönü itibariyle varsa, sahip olduğu önyargıları açıklaması.

Genellikle insan kaynakları uygulamalarının, çalışanların işletmeye daha fazla katkıda bulunmasını sağlamak amacıyla yürütüleceği düşünülmektedir. Ancak çalışma bulguları göstermektedir ki bazı insan kaynakları uygulamaları doğrudan işe ve işletmeye fayda sağlamaya yönelik değildir. Çalışanların doğum gününde, çocuklarının doğum gününde ve çocuklarının okul kaydını yaptıracığı günlerde izinli sayılmalarına yönelik uygulamalar buna örnek olarak verilebilir. Ayrıca çalışanların hobilerine yönelik bazı eğitim programlarının düzenlenmesi bunun bir diğer örneğidir.

v. Negatif veya birbiriyle uyuşmayan bulgulara da araştırmada yer verilmesi. Söz konusu negatif ve tutarsız bilgilerin sunulması araştırmanın daha geçerli ve gerçekçi olmasını sağlayacağı ifade edilmektedir.

Bankacılık sektörü için daha yoğun bir uygulama alanına sahip olması gereken ancak bankaların geneli tarafından göz ardı edilen bazı uygulamalara araştırmanın ilerleyen bölümlerinde değinilecektir. Ancak örnek olması açısından ‘örgüt içi iletişimin kalitesi ve çalışan sesi’ itibariyle değerlendirildiğinde 28 bankadan sadece 11’inde iletişim kalitesinin ve/veya çalışan sesinin önemsendiği görülmektedir. Hizmet sektörünün önemli bir kolu olan bankacılık açısından düşünüldüğünde iletişim kalitesi ve çalışan sesinin sektörde daha ön planda olması beklenirdi.

vi. Araştırmacının incelenen olguya ilişkin derinlemesine bilgi sahibi olması ve bu bilgileri çalışmaya yansıtabilmesi için alanda uzun zaman geçirilmesi önerilmektedir.

Çalışma bankaların internet siteleri üzerinden yürütüldüğü için gerekli bilgilerin sağlanması için veri elde etme sürecinde ve sonrasında verilerin kodlanması ve yorumlanması esnasında sürekli olarak internet siteleri ziyaret edildiği için araştırma alanında uzun süre geçirildiği ifade edilebilir.

iiiv. Akran değerlendirmesi (akran sorgulaması veya incelemesi), çalışmanın geçerliğini artıracığı ifade edilen bu yöntemde sürecin başkası tarafından gözden geçirilmesi önerilmektedir. Bu kişinin ilgili alanda bilgi sahibi olması ve araştırmada kullanılan yöntem,

anlamlar ve yorumlara yönelik sorular sorarak araştırmaya farklı bakış açıları getirmesi beklenmektedir.

Bu yöntem, çalışmanın amacı, yöntemi ve bulguları özetlenerek iki öğretim elemanından çalışmanın bütününe dair görüş, önerileri ve eleştirilerinin alınması istemiyle çalışma kendilerine takdim edilmiştir. Kendilerinden alınan geri bildirim çerçevesinde bazı küçük düzeltmeler yapılarak tekrar fikirleri sorulmuş ve çalışmaya son şekli verilmiştir.

Ayrıca çalışmanın yayına (yayınlanması durumunda) kabul edilmesi ya da hakem önerileri doğrultusunda revize edilmesi işlemleri de bu stratejinin bir diğer yönüyle işletilmiş olduğunu göstermektedir.

iiiv. Dış denetleyici kullanma, çalışmaya aşina olmayan birisinin çalışmanın geneline ilişkin nesnel bir değerlendirme yapmasının istenmesi şeklinde uygulanmaktadır.

Bu strateji çalışmanın geçerlik ve güvenilirlik kısımları dışında kalan bölümlerin incelenmesi talebiyle alan dışından bir kişiye gönderilmiş ve alınan geribildirimlerle çalışmanın tekrar gözden geçirilmesi mümkün olmuştur. Bu yöntemin faydası alan dışından birinin çalışmaya ilişkin sorularına açıklama yapılırken eksik, tutarsız, uygun olmayan bazı noktaların tamamlanması, tutarsızlıkların nedenlerinin araştırılması ve çalışmanın daha anlaşılır hale getirilmesini sağlamaktadır.

Creswell (2013:253) tarafından nitel araştırmacının burada ifade edilen sekiz prosedürün en az ikisinin işletilmesini önermektedir. Bu çalışmada geçerliğin sağlanması için bu çalışmada uygulanması mümkün olmadığı düşünülen 'üye kontrolü' dışındaki diğer yöntemlerin tümü işletilmeye çalışılmıştır.

Nitel araştırmada geçerlik, doğru bilgiye ulaşma konusunda gerekli önlemlerin alınmasıyla, güvenilirlik ise hem araştırma sürecini hem de verileri başka araştırmacıların değerlendirmesine imkan verecek şekilde tanımlamasıyla sağlanabileceği ifade edilmektedir. Bununla birlikte geçerliğin, güvenilirliği de büyük oranda güvence altına alacağı ve geçerliğe verilen önemin aynı zamanda güvenilirliği de sağlayacağı belirtilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2018:285)

Bankalar Tarafından Kullanılan İnsan Kaynakları Uygulamaları ve Motivasyon Araçları

Bu bölümde araştırma örneğine dahil olan bankaların insan kaynakları uygulamaları motivasyon araçları, örneklem dahilindeki bankalarda görülme sıklıklarına

göre sıralanmış ve uygulamanın gerçekleştirilme şekline ilişkin bilgilere yer verilmiştir. Aşağıdaki şekilde bankalarda görülen uygulamalara ilişkin detaylar Attride-Stirling (2001) tarafından önerilen tematik ağ analizi çerçevesinde oluşturulan ana tema ve alt temalar şeklinde görülmektedir. Ancak çalışmanın ilerleyen kısımlarında her bir uygulamanın bankacılık sektöründe nasıl bir uygulama sıklığına sahip olduğunun görülmesini sağlamak amacıyla yapılan açıklamalar oluşturulan ana temalara göre değil alt temalara göre yapılacaktır. Aşağıda bankaların kullandığı insan kaynakları ve motivasyon araçlarının neler olduğu ve bunların kullanım sıklığının ne olduğuna yönelik araştırma soruları cevaplanmaktadır.

Şekil 1. Bankalar tarafından kullanılan insan kaynakları uygulamaları ve motivasyon araçları

1. Eğitim; Kişisel Gelişim ve Kariyer Eğitimi Programları

Günümüzde büyük-küçük tüm örgütler eğitimin önemini anlamış ve örgüte sağlayacağı faydayı göz önünde bulundurarak eğitim faaliyetlerine gittikçe daha fazla yatırım yapmaktadırlar. Eğitim faaliyetlerine önem veren ve bir anlamda insana yatırım yapan bu işletmeler rekabet üstünlüğü elde ederken, yüksek pazar payına sahip olsalar bile eğitime yeteri kadar yatırım yapmayan işletmeler, meydana gelen değişimlere ayak uyduramamaları sonucu müşterilerini, imajlarını ve rekabetçi üstünlüklerini kaybedeceklerdir (Barutçugil, 2004:297).

Eğitim faaliyetlerinin işletmeler için sağlayacağı faydaların bazıları aşağıda ele alınmaktadır.

- Eğitim sayesinde hatalar, başarısızlık ve bunların doğuracağı maliyetler azalır.

- Çalışanların becerileri geliştirilerek zaman tasarrufu sağlanır ve verimlilik artar.
- Çalışanın moral ve motivasyonu artar, kendine güveni yükselir.
- Çalışanın elde tutulması kolaylaşır, işgücü devri azalır.
- Daha iyi hizmet ve ürünlerle müşteri memnuniyeti artar.
- Çalışanların yetkinliklerinin geliştirilmesiyle rekabet üstünlüğü elde edilir (Barutçugil, 2004:298).

Eğitim faaliyetlerinin önemi ve faydalarına değindikten sonra bankacılık sektörünü eğitim faaliyetleri bakımından incelenecektir. Gerçekleştirdikleri insan kaynakları uygulamaları açısından değerlendirilen 28 bankadan 26'sının kişisel gelişim ve kariyer eğitimi programı uyguladığı görülmektedir. Buna göre bankaların tamamına yakınının eğitim faaliyetlerine yer verdiği anlaşılmaktadır. Bankacılık sektöründe eğitim programları son derece önemli görülmekte ve ön planda tutulmakta olduğu ifade edilebilir. Bu durum, eğitim faaliyetlerinin bankacılık sektörü özelinde sürekli değişen çevre şartlarında rekabet avantajı elde edebilmek için gerekli görülmesiyle açıklanabilir.

Bankaların uyguladıkları eğitim programlarının ayrıntılara değinecek olursak;

- Eğitim faaliyetleri şubeler bazında olabildiği gibi belirli dönemlerde genel merkez ya da diğer belirli noktalarda gerçekleştirilmektedir.
- Eğitimlerde kurum içi, kurum dışı, iş başı eğitim ve uzaktan eğitim gibi yöntemler kullanıldığı görülmektedir.
- Eğitimler genellikle zorunlu olmakla birlikte, isteğe bağlı olarak bireylerin hobilerine yönelik eğitimlerle istedikleri konular hakkında bilgi sağlanmaktadır.
- Eğitim programları periyodik olarak tekrarlanmaktadır ve sürekli gelişim ön planda tutulmaktadır.
- Bankalar tarafından sağlanan eğitim programlarında çeşitli amaçlar güdüldüğü belirtilmektedir.
- Eğitim programları genellikle performans artışını hedeflemektedir.
- Eğitim programları etkinlik, verimlilik ve tasarruf sağlamak için gerçekleştirilmektedir.
- Eğitimler genellikle belli bir program dahilinde tüm çalışanlara verilirken bazı bankalar tarafından her bir çalışan özelinde ihtiyacı olduğu düşünülen alanda yani kişiye özel eğitimler verilmektedir.

- Bazı bankalar doğrudan performans artışı sağlayacağını düşündüklerinden eğitim programları uygularken bazıları kişisel gelişim ve çalışanların kendini değerli hissetmesi gibi yollarla dolaylı olarak katkı beklemektedirler.

- Eğitim programları stresle başa çıkma, zaman yönetimi gibi konuları kapsamaktadır.

2. Yatay ve Dikey Kariyer Fırsatları

Değerlendirilen 28 bankanın 19’unda çalışanlara yatay ve dikey kariyer fırsatlarının sağlandığı görülmektedir. Çalışanlara yükselme imkanı sağladığını belirten bankalar buna ilişkin olarak bankalarında içerden yükselmenin esas olduğu, yönetici pozisyonlarının öncelikle örgüt kültürüne hakim olan mevcut çalışanların tercih edileceği, ihtiyaç duyulan pozisyon için ilanın intranet ağı ya da portal aracılığıyla ilan edildiği, performansı, bilgi ve becerisiyle hak eden çalışanın en üst pozisyonlara kadar yükselebileceği ifade edilmektedir.

Kariyer imkanı çalışanların verimliliğini artırırken aynı zamanda çalışanlara kişisel tatmin sağlar (Güney, 2014: 14). Günümüzde çalışanlar geçmişe oranla daha eğitilidir ve buna paralel olarak da örgütten beklentisi daha yüksek olmaktadır. Bu beklentilerden biri de çalışanların sergilediği çaba ve performansla bağlantılı olarak ilerleme imkanı sunacak kariyer planlarının yapılması ve uygulanmasıdır (Deniz ve Ünal, 2007: 102). Bankacılık sektörünün çalışan profili düşünüldüğünde de bu beklentinin yüksek olacağı ve bankaların bu beklentiye cevap vermeye çalışması gerektiği ifade edilebilir.

3. Misyon Vurgusu

İşletmeler misyon belirleyerek ve bunu deklare ederek çalışanların motivasyonunu artırabilir, çalışanlar arasında sinerji oluşturabilir ve rakiplerine karşı üstünlük elde edebilir. Dolayısıyla misyon belirlemek işletmeler için önemlidir (Muslu, 2014:152).

28 bankadan 18’inde mevcut ve potansiyel işgücüne mesaj niteliğinde insan kaynakları alanında misyon ifadelerine yer verdikleri görülmektedir. Bankaların insan kaynakları bölümünün misyon olarak sektördeki nitelikli çalışanları örgüte kazandırmak ve elde tutmak, çalışan beklentilerine cevap vermek, çalışanlara moral ve motivasyon sağlamak, örgüte bağlı, sonuç odaklı çalışanlara sahip olmak, ilgi alanlarına göre kariyer yolları önermek gibi roller üstlendikleri görülmektedir.

Yukarıda belirtilen ve genellikle ortak olan misyon ifadelerinin yanında diğerlerinden ayrılan bazı misyon ifadeleri de dikkat çekmektedir. Bu ifadelerden bazıları; sektörde büyüme hedefini destekleyecek çalışan profiline sahip olmak, insan ilişkilerinde

başarılı, değişen çevre şartlarına ve rekabet koşullarına ayak uydurabilen çalışanlara sahip olmak, katılımcı, şeffaf, başarıya odaklı bir örgüt kültürü oluşturmak şeklindedir.

4. Yaratıcılık Beklentisi, Yenilikçilik ve Yaratıcılığı Artıracak Faaliyetler

İnternet sayfalarında açıkladıkları bilgiler çerçevesinde yenilikçilik ve yaratıcılık açısından değerlendirilen bankacılık sektöründe 28 bankadan 14'ünün çalışanlardan yenilikçilik ve yaratıcılık beklentisi ve / veya yaratıcılığı artıracak uygulamalara değinildiği görülmektedir. Sektörde yaratıcılığı desteklemek, yenilikçilik ve yaratıcılığın öne çıktığı bir örgüt kültürü oluşturmak, çalışanların yaratıcılığını ortaya çıkaran ve yeteneklerini sergileyebilecekleri bir ortam sağlamak gibi ifadeler ön plana çıkmaktadır. Bir grup banka işe alımlarda bireyin yaratıcılık ve yenilikçilik düzeyini önemserken bir diğer grup ise mevcut çalışanlarının yaratıcılık ve yenilikçilik düzeyinin yükseltilmesine vurgu yapmaktadır. Her iki durum da yenilikçilik ve yaratıcılığa önem verildiğinin göstergesi olarak kabul edilebilir. Bir banka ortaya çıkan bir sorunun çözülemeyeceğine dair bahaneler bulmak yerine çalışanlarının yenilikçilik ve yaratıcılık özelliği ile çözümler bulduklarını, standart çözümlerin yeterli olmadığı durumlarda yaratıcı çözümlerin devreye alındığını ifade etmektedir. Bir diğer banka ise müşteri ihtiyaçlarını ve sektördeki hızlı gelişmeleri yenilikçilik özellikleriyle karşıladıklarını ve hedeflerine bu özellikleri sayesinde ulaşmalarının mümkün olduğunu ifade etmektedir.

Toplumda sürekli artan bir değişim arzusu gözlenmektedir. Bu değişim arzusu örgütlerin yapılarında, çevreye bakışlarında ve iş yapma yöntemlerinde bir dizi değişiklik yapmalarını zorunlu hale getirmektedir. Kuruluş amacı ne olursa olsun tüm örgütler yaşama ve gelişme gücüne ihtiyaç duyarlar. Örgütler bu gücü, temelde çalışanlarının yaratıcı dinamizminden sağlamaktadır (Balay, 2017:74).

Yenilikçilik ve yaratıcılık kavramları tanımı ve ayrımı açısından ele alındığında yaratıcılık, fikir üretme süreci olarak, yenilikçilik ise bu fikirlerin ayrıştırma, rafine etme ve biçimde uygulanması olarak görmektir. Daha basit olarak ifade etmek gerekirse, yaratıcılık fikirlerin üretilmesi ile ilgilidir ve yenilik, onların pratiğe dökülmesiyle ilgilidir (Gurteen, 1998:6).

5. Finansal Destek; Ödüllendirme, Hisse Dağıtımı, Primler, Kâr Paylaşımı, İlave Para Ödemeleri vb.

İnsan kaynakları uygulamaları bakımından internet sitelerinde yer alan açıklamalar aracılığıyla elde edilen bilgilere göre 28 bankadan 13’ü çalışanlarına temel ücrete ek olarak çok çeşitli ödemeler ve ek imkanlar sundukları görülmektedir. Bu ödemeler genellikle çalışanın işletmeye sağladığı katkıya ya da belirli özelliklerine göre yapılmaktadır. Örneğin bu bankalardan 4’ü çalışanların belgelendirilmiş yabancı dil bilgisi karşılığında belli bir ödeme yapmaktadır. Ayrıca bankaların her ay aylık maaşın belli bir oranı kadar, üç ayda bir, dört ayda bir ya da yılda bir şekilde ikramiye ödemeleri bulunmaktadır.

Bir banka müşterilerle ilişkilerde başarılı olan, banka karlılığına önemli miktarda katkı sağlayan ya da giderleri önemli miktarda azaltacak öneriler sunan çalışanlara iki maaşa kadar ödül ve genel müdür tarafından takdirname verilmesi şeklinde uygulamaları bulunmaktadır. Bununla birlikte altı ayda bir performans dayalı prim ödemesi ve kardan maksimum üç maaşa kadar pay verildiği belirtilmektedir.

6. Bireysel Farklılıklara Hoşgörü ve Eşit İstihdam Fırsatı

Farklılık; kişilik ve çalışma tarzlarından, insanların fiziksel özelliklerine, din, milliyet, cinsiyet ve sosyo-ekonomik özelliklerden deneyim ve kişisel kazanımlara kadar pek çok unsuru içeren geniş bir kavramdır. Günümüzde küresel pazarlarda faaliyet gösteren örgütlerin farklılıkları aynı çatı altında etkin bir biçimde yönetmesi örgütsel başarı için gereklidir. Farklılıkları yönetmek, çalışanları, dil, din, cinsiyet, ırk, milliyet, yaş ve meslek gibi farklılaştırıcı kimliklerden kurtararak onların bütün yeteneklerini örgütün amaçları doğrultusunda kullanmalarını sağlamaktır (Barutçugil, 2004:227).

Bankacılık sektörü bireysel farklılıklara hoşgörü ve istihdamda fırsat eşitliği açısından değerlendirildiğinde, 28 bankadan 12’sinin genel anlamda istihdamda bireysel farklılıklara göre değil liyakate önem verildiği görülmektedir.

Bu bankalar genellikle, fırsat eşitliğine göre işe alım felsefelerinin olduğu, bireyler arasında farklılık gözetmeden tüm çalışanlara becerilerini kullanabilecekleri, kendilerini geliştirebilecekleri bir ortam sağladıkları, yaş, cinsiyet ve diğer farklılıkları gözetmeden herkese eşit kariyer fırsatları sundukları gibi genel ifadelere yer verirken bir banka daha açık ifadelerle din, mezhep, dil, ırk, cinsiyet, yaş, siyasi düşünce ve felsefi inanç gibi hiçbir ayırım yapmaksızın tüm çalışanlara eşit yaklaşım sergilediklerini belirtmektedir.

7. Takım Çalışmasının Teşvik Edilmesi

Takım, ortak bir amacı gerçekleştirmek için belirli görev ve sorumlulukları yerine getirmek üzere takımdaki bir üyenin liderliğinde çalışanların oluşturduğu topluluktur. Takım çalışmasının sağlıklı bir biçimde işlemesi örgütün sonuç alma yeteneğini büyük ölçüde artırmaktadır. Takım çalışması hiyerarşik bir yapının katı ve gereksiz sınırlarını aşan bir bütünlük oluşturur ve örgütteki farklı bilgi yetenek ve deneyimleri bir araya getirerek örgüte önemli bir üstünlük kazandırır (Barutçugil, 2004:278).

İncelenen 28 bankadan 12'sinde takım çalışmasını teşvik edici ifadeler yer almakta, genellikle işgören seçiminde ekip çalışmasına yatkın, takım ruhuna sahip kişilerin tercih edildiği belirtilmektedir. Ayrıca kişisel başarının yanında takım başarısının da ön planda tutulduğu, 'biz' bilincinin oluşturulmaya çalışıldığı ifade edilmektedir.

8. Öğrencilere Staj İmkani

Staj programları öğrenci için son derece yararlı bir uygulamadır. Öğrenci staj programlarıyla derste öğrendiği bilgileri uygulama imkanı bulur, bir pozisyonun nitelikleri ve görevleri hakkında bilgi edinir, işyerinde yeni bilgi ve becerileri kazanır, bireyin karar verme, eleştirel düşünme becerileri gelişir ve özgüven kazanır (Bukaliya, 2012:120). İşletmeler açısından düşünüldüğünde ise en önemli faydası, staj programları aracılığıyla tanıdığı stajyerler arasından yüksek performans gösterenlere işe alımlarda öncelik tanıyabilir.

Değerlendirilen 28 bankadan 12'sinin çoğunlukla ilgili alanlarda lisans programlarının 2. 3. ve 4. sınıf öğrencilerine, ön lisans öğrencilerine ve nadiren ticaret meslek lisesi öğrencilerine staj yapma imkanı tanıdıklarını belirtmektedirler. Bir banka stajyer alımını bankanın sosyal sorumluluk ilkesine bağlayarak, gelecek nesilleri iş hayatına hazırlamak ve meslek seçimlerinde yardımcı olmak üzere rehberlik ettiklerine dair ifadeler yer vermektedir. Bir diğer bankanın internet sitesinde öğrencilerin bankacılık sektörünü yakından tanımaları için bazı bilgisayar simülasyonu ve belirli programlar aracılığıyla bankacılık deneyimi yaşattıklarını belirtilmektedir.

9. Çalışanlara Sigorta Yapılması; Özel Sağlık Sigortası, Kaza, Malullük Sigortası

İş yerinin sigorta imkanı sağlanması çalışana ve ailesine değer verdiğinin bir göstergesi olarak görülmektedir. Beklenmeyen bir durumla karşılaşan bir çalışan veya aile

üyelerinden biri sağlanan bu tür imkanlarla böyle olumsuz durumlardan en az zararla kurtulma şansına sahip olacaktır. Bu durum çalışanın ve ailesinin geleceğe güvenle bakmasını sağlayacak ve bunun bir sonucu olarak da çalışanın işe ve kuruma karşı bağlılığı artacaktır (Akın, 2019:45).

Değerlendirmeye alınan 28 bankadan 12’sinde sağlık, kaza ya da malullük sigortalarından en az birinin sağlandığı görülmektedir. Çalışanlar bu tür özel sağlık, kaza ve malullük sigortalarıyla, zorunlu sağlık sigortası kapsamında olmayan bazı sağlık hizmetlerini alabilmektedir.

10. Oryantasyon Programı

Oryantasyon eğitimi, işe yeni başlayan çalışanın örgüt, örgütün hedef, amaç ve politikaları, iş arkadaşları ve çalışanın yapacağı işlerle ilgili bilgilendirilmesine dair eğitimidir. Bu eğitim sayesinde işe yeni başlayanlardaki tedirginlik ve gerginlik ortadan kalkacak ve daha kısa süre de örgüte bağlılık sağlanmış olacaktır (Güney, 2014:83).

Değerlendirilen 28 bankadan 11’inin çalışanlarını oryantasyon eğitimine tabi tuttuğu görülmektedir. Bir banka oryantasyon eğitiminin amacına yönelik olarak yeni başlayan çalışanın bankaya adaptasyonunu sağlamak, kurum kültürünü yerleştirmek ve bankacılığa ait belirli eğitimleri vermek ifadelerini kullanmaktadır. Bir diğeri, işe yeni başlayan çalışanın ortama en hızlı şekilde alışabilmesi için işe uyum eğitimi uygulandığını belirtmektedir.

11. Örgüt İçi İletişimin Kalitesi ve Çalışan Sesi

Bir örgütte ortak amaçların gerçekleştirilmesi için gerekli olan anlayışın geliştirilmesinde etkili olan iletişim, örgütün başarısı ya da başarısızlığında en etkin süreç olarak değerlendirilebilir (Gizir, 2007:255). Benzer şekilde Karcioğlu vd. (2009:65) tarafından da tüm yönetim fonksiyonlarının yerine getirilmesi iyi bir iletişim sisteminin varlığına bağlanmakta ve iyi bir iletişim sistemi ile planlama, yürütme ve koordinasyon faaliyetlerinin kolayca gerçekleştirilebileceği belirtilmektedir.

Morrison (2011) tarafından çalışanların örgütün gelişimine katkı sağlayabilecek fikirleri yöneticileri ve çalışma arkadaşları ile paylaşmaları çalışan sesi olarak tanımlanmaktadır. Ses kavramı yöneticilerin işe ilişkin tüm sorunlara ve iş süreçlerine eğilmelerinin mümkün olmadığı için çalışanların da bu süreçlere ilişkin fikirlerinin alınmasına ihtiyaç duyulabileceği konusuna odaklanmıştır. Çalışanların kuruma yarar sağlama adına fikirlerini yöneticilere sunarak örgütsel etkinliğe katkı sağlayacağı

düşünülmektedir (Ünler vd., 2015:66). Ayrıca, yürütülecek faaliyetlerde çalışanların fikirlerinin sorulması onların kendilerini değerli hissetmesi yanında kendi katılımlarıyla alınan kararların uygulanmasında daha fazla özverili olacakları düşünülebilir.

Değerlendirilen 28 bankadan 11'inin örgütsel iletişimin niteliğine ve /veya çalışan sesinin önemsendiğine dair ifadelere yer verdiği görülmektedir. Buna ilişkin genel ifadeler 'açık iletişim', 'çift yönlü iletişim' ve 'çok yönlü iletişim' imkanı sağlandığı yönündedir. Bir banka çalışanları ilgilendiren konularda bilgilendirme yapıldığını ve çalışanların görüş ve fikirlerini yönetime kolayca aktarabilecekleri bir yapı kurduklarını belirtmektedir. Bir diğerinde çalışanların her türlü görüş ve önerilerini paylaşabildiği bir platforma sahip oldukları ifade edilmektedir. Bir diğer banka her yıl çalışan sesi anketleri aracılığıyla çalışanın beklentilerinin belirlenmesi yönünde çalışmalar yaptığını belirtmektedir. Bir başka bankanın, mevcut çalışanların nabzını tutmak ve memnuniyet düzeyini belirlemek için anket düzenlediği ve işten ayrılan çalışanlarına çıkış mülakatı yaptığı görülmektedir.

12. Aile Dostu Uygulamalar

Annelik, babalık izinlerinden esnek çalışma saatlerine; kreş imkanlarından kısmi zamanlı çalışmaya kadar çalışma hayatıyla ilgili çok geniş bir alanı kapsayan düzenleme ve politikalar; çalışanların aileye ilişkin rollerini daha etkili biçimde yerine getirmelerini sağlayacak şekilde düzenlendiğinde aile dostu uygulamalar olarak adlandırılır. Aile dostu uygulamalar çalışanların aile rollerini kolaylaştırarak, dolaylı biçimde de olsa iş performansı ve motivasyonlarının artırılması amaçlanmaktadır (Çarıkçı ve Avşar, 2005:65).

Değerlendirilen 28 bankadan 11'inde aile dostu uygulamalar olarak değerlendirilebilecek en az bir uygulamaya rastlanmıştır. Bir banka genel ifadelerle iş ve özel yaşam arasındaki dengesi sağlayacak bir iş ortamı oluşturduklarını ifade etmektedir. Dört bankada evlilik ve doğum yardımlarının, diğer iki bankada evlilik, doğum ve süt izinlerinin sağlandığı ifade edilmektedir. İki bankada belirli zamanlarda banka tarafından oluşturulan tesislerde aile ile birlikte tatil imkanı sağladığı belirtilmektedir. Bir bankada, ilköğretim çağında çocuğu olanlar için karne günlerinde yarım gün, liseye başlayacak çocuğunun kayıt işlemleri için bir gün idari izin sağlanmaktadır. Bir banka 6 yaşından küçük çocukların doğum günlerinde yarım gün izin imkanı sağladığını belirtmektedir. Bir bankanın, annelik deneyimi ve anne - baba - çocuk akademisi gibi projelerle aile dostu uygulamalar geliştirdiği görülmektedir. Bir banka çocuk yetiştirmeyi önemsendiğini ve bunun için uygun ortamın oluşmasını sağlayacak olan projelere dikkat çekmektedir. Aynı zamanda

bu banka anne ve baba için çocuk bakımına odaklanmayı mümkün kılan bir ortam sağladıklarını ve diğer çalışanların da bu konuda anlayışlı olmaları için çalışmalar yürüttüklerini belirtmektedir. Ayrıca bankada erkeklere çocuk bakım izni gibi uygulamalarla erkek çalışanları çocuk bakımı konusunda sorumluluk almaya teşvik ettikleri ifade edilmektedir.

Sonuç

Türkiye’de faaliyet gösteren bankaların insan kaynakları uygulamaları incelenmiştir. Bankaların internet sayfalarından alınan verilerle oluşturulan temalar 12 başlık altında toplanmıştır.

Buna göre bankaların insan kaynakları uygulamaları ve kullanılan motivasyon araçları:

1. Eğitim; kişisel gelişim ve kariyer eğitimi programları
2. Yatay ve dikey kariyer fırsatları
3. Misyon vurgusu
4. Yaratıcılık beklentisi, yenilikçilik ve yaratıcılığı artıracak faaliyetler
5. Finansal destek; ödüllendirme, hisse dağıtımı, primler, kâr paylaşımı, ilave para ödemeleri
6. Bireysel farklılıklara hoşgörü ve eşit istihdam fırsatı
7. Takım çalışmasının teşvik edilmesi
8. Öğrencilere staj imkanı
9. Çalışanlara sigorta yapılması; özel sağlık sigortası, kaza, malullük sigortası
10. Oryantasyon programı
11. Örgüt içi iletişimin kalitesi ve çalışan sesinin önemsenmesi
12. Aile dostu uygulamalar

Araştırma bulgularına göre mevduat bankalarının çok büyük bir bölümünün insan kaynakları eğitimi, çalışanlara kariyer fırsatları sunma, misyon vurgusuna sahip olma ve çalışanların yenilikçilik ve yaratıcılık düzeylerini artırma gibi insan kaynakları uygulamalarına yönelik çalışmalar yaptıkları görülmektedir. Bununla birlikte oryantasyon programları uygulama, örgüt içi iletişimin kalitesi, çalışan sesi ve aile dostu uygulamalara örneklem dahilindeki bankaların çok azında rastlanmıştır. Bu durum bankacılık sektörü için

önemli görülen insan kaynakları uygulamalarının ve çalışan/aday profilinin beklentilerinin yönüne işaret etmektedir.

Burada bankaların insan kaynakları uygulamaları uygulama sıklıklarına göre değerlendirilerek diğer çalışmalardan elde edilen bulgularla karşılaştırılarak sunulacaktır. Sıralama yapılırken altı, yedi, sekiz ve dokuzuncu sırada verilen uygulamaların her biri toplam 28 bankanın 12'sinde görüldüğü için uygulama sıklığı bakımından aralarında bir öncelik sıralaması olmadığı ifade edilmelidir.

Bu çalışmada uygulama sıklığı bakımından ilk sırada yer alan eğitim; kişisel gelişim ve kariyer eğitimi programlarına yönelik uygulama, Akın (2019) tarafından Forbes (2017)'in açıkladığı en değerli markalara sahip işletmelerin insan kaynakları uygulamalarının belirlenmesine yönelik çalışmada dördüncü sırada yer aldığı görülmektedir. Bu durumun bankacılık sektörünün dinamik yapısı gereği değişen çevre koşullarına uyum sağlayabilmesi için sürekli kendini yenilemesi zorunluluğundan kaynaklandığı düşünülmektedir. Hizmet sektörü olan bankacılıkta insan faktörü öne çıkmaktadır. Bu nedenle rekabet avantajı elde edebilmesi insan faktörünün değişime ayak uydurabilmesi ve hatta değişime yön verebilmesi için sektörde eğitim konusu diğer insan kaynakları uygulamalarının önüne geçtiği düşünülmektedir.

Bu çalışmada belirlenen temalar itibariyle ikinci sırada yatay ve dikey kariyer fırsatı tanınması gelmektedir. Örneklem dahilindeki bankaların büyük bir kısmı içerden yükselmenin esas olduğunu, yönetici pozisyonlarının öncelikle örgüt kültürüne hakim olan mevcut çalışanların tercih edileceğini, ihtiyaç duyulan pozisyon için ilanın intranet ağı ya da portal aracılığıyla ilan edildiğini, performansı, bilgi ve becerisiyle hak eden çalışanın en üst pozisyonlara kadar yükselebileceğini ifade etmektedirler. Bu uygulama örgütün üyelerinde, ortaya konulan performansın ödüllendirileceğine dair inancı ve örgüte bağlılığı güçlendirecektir. Bu temayı içeren bir çalışmaya rastlanmadığı için karşılaştırmalı bir değerlendirme yapılamamıştır.

Uygulama sıklığı bakımında üçüncü sırada misyon vurgusu yer almaktadır. Akın (2019) tarafından yürütülen çalışmada misyon vurgusunun uygulama sıklığı bakımından dokuzuncu sırada yer aldığı ifade edilmektedir. Dolayısıyla genel olarak bu araştırmanın örnekleme olan bankacılıkta misyon vurgusunun diğer sektörlerle göre daha önemli görülmekte olduğu ifade edilebilir.

Araştırma bulgularına göre bankacılıkta görülen insan kaynakları uygulamalarında dördüncü sırada yaratıcılık beklentisi, yenilikçilik ve yaratıcılığı artıracak faaliyetler gelmektedir. Sıralamadaki yeri itibariyle değerlendirildiğinde sektörde yenilikçilik ve yaratıcılık faaliyetlerinin ön planda tutulduğu anlaşılmaktadır. Akın (2009) tarafından yürütülen en değerli markalara sahip işletmelerin incelendiği çalışmada yenilikçilik ve yaratıcılık artıracak faaliyetler yedinci sırada yer aldığı açıklanmaktadır. Bu çalışmada incelenen bankacılık sektörünün yenilikçilik ve yaratıcılığa diğer sektörlerle göre daha fazla önem verdiği ifade edilebilir.

Finansal destek; ödüllendirme, hisse dağıtımı, primler, kâr paylaşımı, ilave para ödemeleri gibi uygulamalar bu çalışmada beşinci sırada yer almaktadır. Bu uygulama çalışanların yabancı dil bilgisi gibi sahip oldukları belirli özellikleri ya da performansları dikkate alınarak uygulanmaktadır. Akın (2019)’ın çalışmasında uygulamanın üçüncü sırada yer aldığı dikkate alınırca bankacılık sektöründe bu uygulamanın her ne kadar ön sıralarda olsa bile genel olarak daha az yer bulduğu ifade edilebilir.

Bireysel farklılıklara hoşgörü ve eşit istihdam fırsatı bu çalışmada uygulanma sıklığı itibariyle ikinci sırada yer almaktadır. Bu uygulamayı önceleyen bankalar, fırsat eşitliğine göre işe alım felsefelerinin olduğunu, bireyler arasında farklılık gözetmeden tüm çalışanlara becerilerini kullanabilecekleri, kendilerini geliştirebilecekleri bir ortam sağladıklarını, bireysel farklılıkları gözetmeden herkese eşit kariyer fırsatları sunduklarını ifade etmektedirler. Bunlar arasından bir banka daha açık ifadelerle din, mezhep, dil, ırk, cinsiyet, yaş, siyasi düşünce ve felsefi inanç gibi hiçbir ayırım yapmaksızın tüm çalışanlara eşit yaklaşım sergilediklerini belirtmektedir. Akın (2019) tarafından yürütülen çalışmada bireysel farklılıklara hoşgörü ve eşit istihdam fırsatı sağlanması ilk sırada yer aldığı görülmektedir. Bunun temel nedeni söz konusu çalışmanın örnekleminde yer alan işletmelerin çok kültürlü ve bireysel farklılıkların daha fazla olduğu küresel işgücü pazarından insan kaynağı istihdam etmelerine bağlanabilir. Bu çalışmanın örnekleminde yer alan bankacılık sektörü ise yurt içi işgücü piyasasından insan kaynaklarını temin ettiği için, daha homojen bir piyasa olması dolayısıyla bireysel farklılıkların da daha az olacağı ve buna yönelik politikalara az ihtiyaç duyulacağı şeklinde yorumlanabilir.

Uygulama sıklığında yedinci sırada takım çalışmasının teşvik edilmesi ve önemsenmesi gelmektedir. Akın (2019) tarafından yürütülen çalışmada takım çalışmasının

önemsenmesinin onuncu sırada yer aldığı belirtilmektedir. Bu durum yine bankacılık sektöründe bireysel başarının yanında ekip başarısının da önemsenmesine bağlanabilir.

Öğrencilere staj imkanı açısından değerlendirildiğinde bu uygulama sekizinci sırada yer almaktadır. Bankacılıkta insan unsurunun ön planda olduğu düşünülürse, ilgili alanda teorik eğitim alan bireylerin staj yapmaları ve doğrudan işin yapıldığı ortamı deneyimlemeleri hem sektör için hem de ilerde sektörde çalışmaya aday olanlar için faydalı olacaktır. Ancak mevcut uygulamaya bakıldığında staj programlarının bankacılıkta olması gerektiği kadar yer bulmadığı anlaşılmaktadır. Bu durumun Akın (2019) tarafından yürütülen çalışmada da 25 işletmeden 12'sinde staj programlarına yer verildiği dolayısıyla benzer bir uygulama sıklığına sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Çalışanlara sağlık, kaza ya da malullük sigortaları yapılması bakımından değerlendirildiğinde bu uygulamanın dokuzuncu sırada yer aldığı görülmektedir. Toplam 28 bankanın 12'sinde bu uygulamalara yer verildiği anlaşılmaktadır. Akın (2019) tarafından yürütülen çalışmada ise bu uygulama onbirinci sırada yer almakta ve 26 işletmenin 6'sında bu uygulamalara yer verildiği görülmektedir. İki çalışmanın bulguları birlikte değerlendirildiğinde Türkiye'de faaliyet gösteren bankalarda çalışanlara özel sağlık, kaza ya da malullük sigortaları çok yoğun şekilde uygulanmadığı görülmekle birlikte, en değerli markalara sahip işletmelerden daha fazla olduğu ifade edilebilir.

Oryantasyon programı uygulama tüm insan kaynakları uygulamaları içerisinde bankacılık sektöründe onuncu sırada yer almaktadır. Sektörde staj programları gibi oryantasyon programlarının da çok yoğun olarak uygulanmadığı görülmektedir. Bu temayı içeren başka bir çalışmaya rastlanmadığından dolayı karşılaştırma yapılamamıştır.

Bu araştırma kapsamında değerlendirilen uygulamalar içerisinde onbirinci sırada örgüt içi iletişimin kalitesi ve çalışan sesi yer almaktadır. İletişim kalitesine önem veren bankalar genel olarak çalışanlarına 'açık iletişim', 'çift yönlü iletişim' ve 'çok yönlü iletişim' imkanı sağlandığını ifade etmektedir. Uygulama sıklığı bakımından son sıralarda yer alması bir hizmet sektörü olan bankacılık için olumsuz bir durum olarak değerlendirilebilir. Zira insan faktörünün ön planda olduğu bir sektörde çalışan sesi ve örgüt içi iletişimin kalitesi daha ön planda olması beklenirdi.

Son olarak bankacılık sektöründe annelik, babalık izinleri, çocukların okula kayıt günlerinde izin, kreş imkanları, esnek çalışma ve kısmi zamanlı çalışma gibi iş yaşamıyla

ilgili bazı aile dostu uygulamalar incelenmiştir. Çalışanların işlerini kolaylaştıran ve psikolojik rahatlık sağlayan bu uygulamalara değerlendirilen 28 bankadan 11’inde rastlanmıştır. Akın (2019) tarafından yürütülen çalışmada toplam 25 işletmeden 16’sının aile dostu uygulamalara yer verdiği açıklanmaktadır. Buna göre örneklem dahilindeki bankaların aile dostu uygulamalara yeterince yer vermediği görülmektedir. Bu durum ülkemizde kadınların iş yaşamında yer almasının nispeten yeni olmasından dolayı henüz bu bilincin gelişmemiş olması ve iş yaşamını düzenleyen yasa ve yönetmeliklerde bu alana yeterince yer verilmemesinden kaynaklandığı düşünülmektedir.

Çalışmanın Sınırlılıkları ve Öneriler

Çalışma örneklem dahilindeki bankaların internet sayfalarında açıklanan bilgiler üzerinden yürütülmüştür. Bankalar genellikle insan kaynakları uygulamalarına internet sayfalarında yer vermiş oldukları düşünülse bile bazı uygulamaların temel hak olarak görülmesi dolayısıyla açıklamaya gerek duyulmadığı ya da açıklamayı uygun bulmadığı bazı uygulamaların olabileceği düşünülmektedir. Bundan dolayı elde edilemeyen bilgiler çalışmanın kısıtı olarak ifade edilebilir.

Nitel araştırma şeklinde yürütülen bu çalışma da elde edilen bulgular başka çalışmaların bulgularıyla birlikte değerlendirilip yorumlanmasına rağmen, başka bir yöntemle (nicel yöntemler ya da görüşme şeklinde) desteklenememiş olması bir diğer sınırlılık olarak ifade edilebilir.

Araştırma bulgularından hareketle başarı düzeylerini artırmak ve rekabet avantajı elde edebilmelerini sağlamak amacıyla banka yöneticilerine bazı öneriler getirilebilir. Yukarıda sayılan insan kaynakları uygulamalarının her biri farklı düzeylerde olsa bile genel olarak insan kaynakları yöneticilerinin etkinliğini ve başarısını artıracak için dikkatli bir şekilde ve titizlikle uygulanması önerilebilir. Zira bu uygulamalardan her biri banka çalışanlarının iş motivasyonlarını artırmakla kalmayacak aynı zamanda çalışanın örgüte bağlılığını artıracak ve genel olarak örgütün başarısına katkıda bulunmak için çalışanların özveride bulunmasını sağlayacaktır.

Bu çalışma bankacılık sektöründe kendine yer bulan insan kaynakları uygulamalarını ve sektörde kullanılan diğer motivasyon araçlarını konu almış ve doküman incelemesi şeklinde yürütülmüştür. Sonraki araştırmacılara, konunun sektörün çalışan ve/veya yöneticilerini de içine alacak şekilde nitel ve nicel araştırma yöntemleriyle incelenmesi

önerilebilir. Böylece bankaların uygulamalarının çalışan ve yöneticiler için ne anlama geldiği ve uygulama şekillerine ilişkin daha detaylı bulgulara ulaşılabilecektir. Ayrıca diğer sektörlerde benzer araştırmaların yürütülmesi insan kaynakları uygulamalarının sektörel farklılık ya da benzerliklerini açıklığa kavuşturmak açısından önemli görülmektedir.

Kaynaklar

- Ağdelen, Z., ve Erkut, H. (2003). İnsan kaynakları yönetiminin firma finansal performansı üzerindeki etkisi. *İTÜ Dergisi/d*, 2(4), 65-74.
- Akın, M. (2019). En değerli markalara sahip işletmelerin insan kaynakları uygulamaları. *Uluslararası Ekonomi İşletme ve Politika Dergisi*, 3(1), 37-48.
- Aksaraylı, M. ve Pala, O. (2016). Türk bankacılık sektöründe sermaye yapısı temelinde etkinlik ve performans analizi, 3rd International Congress on Social Sciences, China to Ardıatic, 27-30 Ekim, Antalya, 919-930.
- Atlı, Y. ve Yücel, N. (2016). Bankacılık sektörünün gelişimi Adıyaman ilinde bankacılık sektörü. *Academic Review of Economics & Administrative Sciences*, 9(4),121-132.
- Avşar, N. ve Çarıkçı, İ. (2005). Kamu kesimi yöneticilerinde cinsiyet rolü algılamalarının aile dostu düzenleme ve politikalara etkileri. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 3(1), 65-78.
- Bakan, İ., Doğan, İ. F. ve Kılılı, M. (2013). Ar-Ge faaliyetlerinde insan kaynaklarının önemi. *Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*, 36, 1-15.
- Balay, R. (2017). *Yönetimde yaratıcılık*. H. B. Memduhoğlu ve K. Yılmaz (Ed.), Yönetimde yeni yaklaşımlar (73-99). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Barutçugil, İ. (2004). *Stratejik insan kaynakları yönetimi*. İstanbul: Kariyer Yayınları.
- Birdi, K., Clegg, C., Patterson, M., Robinson, A., Stride, C. B., Wall, T. D., and Wood, S. J. (2008). The impact of human resource and operational management practices on company productivity: A longitudinal study. *Personnel psychology*, 61(3), 467-501.
- Bukaliya, R. (2012). The potential benefits and challenges of internship programmes in an odl institution: A case for the zimbabwe open university. *International Journal on New Trends in Education and Their Implications*, 3(1), 118-133.
- Creswell, J. W. (2013). *Nitel araştırma yöntemleri*. M. Bütün ve S.B. Demir, (Çev. Ed.) İstanbul: Siyasal Kitapevi.
- Creswell, J. W. (2017). *Araştırma deseni*. S. B. Demir (Çev. Ed.) Ankara: Eğiten Kitap
- Deniz, M. (2007). İnsan kaynaklarının bir fonksiyonu olarak örgütsel kariyer yönetimi ve bir uygulama. *Social Sciences*, 2(2), 101-119.
- Ekmekci, Ö. T. (2018). Türk bankacılık sektöründe insan kaynakları uygulamaları üzerine nitel bir araştırma. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 10(2), 684-719.
- Gizir, S. (2007). Üniversitelerde örgüt kültürü ve örgüt-içi iletişim üzerine bir derleme çalışması. *Educational Administration: Theory and Practice*, 50, 247-268.
- Gurteen, D. (1998). Knowledge, creativity and innovation. *Journal of Knowledge Management*, 2(1), 5-13.
- Güney, S. (2014). *İnsan kaynakları yönetimi*. Ankara: Nobel Yayınları.
- İşık, M. ve Çiçek, B. (2019). İnsan kaynakları uygulamalarının kurumsallaşma algısı üzerindeki öncüllük rolü. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 17(2), 128-149.

-
- Karcioğlu, F., Timuroğlu, M. K. ve Çınar, O. (2009). Örgütsel iletişim ve iş tatmini ilişkisi bir uygulama. *Yönetim*, 20(63), 59-76.
- Muslu, Ş. (2014). Örgütlerde misyon ve vizyon kavramlarının önemi. *Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 3(5), 150-171.
- Sümer, G. (2016). Türk bankacılık sektörünün tarihsel gelişimi ve AB bankacılık sektörü ile karşılaştırılması. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(2), 485-508.
- Şahin A. ve Kartal B. (2011). *Pazarlama araştırması*. İstanbul: Lisans Yayıncılık.
- Ünler, E., Çalışkan, S. ve Durmaz, V. B. (2015), “Ses veriyorum ama güvende miyim? Yönetici tutumunun çalışan sesine etkisi”, Gaziosmanpaşa Üniversitesi 3. Örgütsel Davranış Kongresi, 6-7 Kasım, Tokat, 66-70.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*, Ankara: Seçkin Yayınevi.

Neoliberal Küreselleşme Bağlamında Oltu'da Sağlıkın Değişen Anlamı ve Beslenme Kültürü

Esra KARAKUŞ UMAR¹

Özet

Erzurum'un Oltu ilçesinde yaptığımız çalışmamızda "sağlıklı olmanın anlamını" inşa sürecinin, beslenme özelinde incelenmesi amaçlanmıştır. Beslenmecilik, gastro-anomi, yabancılaşma kavramlarından yola çıkılarak beslenmenin sorunsallaştırılması incelenmeye çalışılmıştır. Oltu'nun beslenme kültürüne odaklanırken endüstriyel tarımla ilişkisi, çok uluslu şirketlerle etkileşimi ve yerel üretim süreçlerine ilişkin bilgi sahibi olmak amacıyla görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Otuz görüşmeci ile yapılan görüşmeler sonucunda görüşme ve gözlem verileri içerik çözümlemesi tekniği ile analiz edilmiştir. Söz konusu otuz görüşmecinin yarısı tüketen diğer yarısı ise hem üretim yapan hem de ürettiklerini tüketen bireylerdir. Görüşmecilerin bu şekilde seçilmesinde amaç; Oltu'nun beslenme kültürünün temelinde yer alan üretici kimliğidir. Nitel araştırma yöntemiyle hazırlanan çalışmada yorumsamacı yaklaşım benimsenmiştir. Saha çalışmasına dayalı olarak hazırlanan makalenin giriş kısmında mevcut literatür gözden geçirilmiş ve literatür yardımıyla veriler irdelenerek tarım, sağlık ile beslenme üçgeninde ortaya çıkan sosyolojik kavramlar tartışılmıştır.

Araştırma sonucunda Oltu'daki üreticinin çok uluslu şirketler ve endüstriyel tarım ile ilişkisi anlaşılmaya çalışılmıştır. Araştırmada görüşmecilerin, tüketim kültürünün ve küreselin etkisine açık bir şekilde beslenme kültürlerini şekillendirdikleri gözlenmiştir.. Sağlıklı olmak konusunda gastro-anomi durumu içerisindedirler. Görüşülen bireylerin beslenmecilik ile yabancılaşma kavramlarının işaret ettiği durumları, tüketerek deneyimledikleri anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Beslenme, Gıda, Sağlık Sosyolojisi, Tüketim Kültürü, Oltu

Changing Meaning of Health and Nutrition Culture in Oltu in the Context of Neoliberal Globalization

Abstract

In our study in Oltu district of Erzurum, it was aimed to examine the "meaning of being healthy" construction process in terms of nutrition. Based on the concepts of nutritionism, gastro-anomie and alienation, problematization of nutrition was tried to be examined. While focusing on Oltu's nutritional culture,

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Atatürk Üniversitesi Oltu Beşeri ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Sosyal Hizmet, esra.umar@atauni.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-1764-9394>

negotiations were held with the aim of gaining information about its relationship with industrial agriculture, its interaction with multinational companies and local production processes.

As a result of interviews with thirty interviewees, interview and observation data were analyzed by content analysis. Half of the thirty interviewees in question are consuming and the other half are both producing and consuming. The purpose of selecting the interviewees in this way; It is the producer identity that is the basis of Oltu's nutritional culture. In this study, which has a qualitative research feature, an extensive interpretative approach has been added to the introduction part and discussion part of the research since it is adopted an interpretive approach. The sociological concepts arising in agriculture, health and nutrition triangle are discussed.

As a result of the research, the relationship of the producer in Oltu with multinational companies and industrial agriculture was tried to be revealed. The interviewees shaped their nutrition culture open to the influence of consumer culture and the global. They are in a state of gastro-anomie to be healthy. They experience the situations indicated by the concepts of nutritionism and alienation by consuming them.

Keywords: *Nutrition, Food, Health Sociology, Consumption Culture, Oltu*

Giriş

Sağlıklı olmanın biyolojik bir sürecin sonucu olmasından ziyade kültürel bir durum olduğu iddiası son otuz yılın öne çıkan özelliğidir denilebilir. Sosyal çevrenin birey üzerinde etkisi olduğunun kabul edilmesine ek olarak bireylerin, sağlık ve hastalığa ilişkin tutum ve davranışlarının ardındaki farklılıkların, sosyolojik olarak açıklanması gerektiği yani tıpta sosyolojinin varlığı kabul edilmiştir (Adak, 2002: 19). Sosyal çevrenin sağlık üzerindeki etkisi kabul edilince beslenmenin nasıl olması gerektiğine ilişkin sorular, bireylerin sosyal hayatlarını hiç olmadığı kadar meşgul etmeye başlamıştır. Beslenme konusunda ortaya atılan sorular; “besin maddelerinin içerikleri” hakkında olduğu gibi “beslenmenin saatine” ya da “ne kadar beslenilmesi gerektiğine” kadar uzanabilmektedir. Koç (2013)'a göre beslenmenin sorunsallaştırılması olarak tanımlanabilecek bu durumda sorgulanması gereken beslenme üzerindeki soru işaretlerinin; kimler tarafından, hangi yollarla ve neden oluşturulduğudur.

Beslenme üzerindeki soru işaretlerinin kimler tarafından ortaya atıldığı, günümüz hakim politikaları ile paralel şekilde düşünülmelidir. Bu bağlamda özellikle neoliberal politikaların beslenme ile ilişkisi; çok uluslu gıda şirketleri ve yerel üreticinin ilişkisi üzerinden incelenmelidir. Çok uluslu gıda şirketleri iki veya daha fazla ülkede ticari faaliyet yürüten şirketler olarak tanımlanmaktadır. Çok uluslu şirketler, ortak şirket politikası gelişmemiş ya da gelişmekte olan ülkelerdeki gıda üretimi üzerinde en temelde kar elde etmeyi kendine hedef olarak belirlemektedirler (Karluğ, 1997:184). Bu hedef doğrultusunda

ülkelerindeki belirli kurumların (IMF, Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü) desteğini olarak en kazançlı olacakları şekilde üretime ve uygulamalara yönelmektedirler (Erdem, 2001: 24-30).

Çok uluslu şirketlerin yön verdiği endüstriyel tarım olarak kavramsallaştırılan üretim ve uygulamalar, verimliliği artırmak amacıyla toprak ve tohumu etki eden uygulamaları içermektedir. Bu durum, üreticiden tüketiciye, çok geniş bir çerçevede sağlık problemlerine kaynaklık etmenin (Çağlayan, 2010: 7-8) ötesinde sosyolojik bir takım sonuçlar doğurmaktadır. Yapılan çalışmalarda neoliberalleşme ve küreselleşme ile yerel tarım işletmelerinin sayılarında azalma gözlemlenmekte iken tekelleşerek büyüyen şirketler dikkat çekmektedir (Rehber, 2016:20). Yerel üreticinin ortadan kaldırılması bir tür mülksüzleştirme olarak değerlendirilmektedir (Öztürk ve Kart 2017:143). Bu bakımdan endüstriyel tarım uygulamaları mülksüzleştirmeye aracılık etmektedir. Endüstriyel tarım olarak kavramsallaştırılan uygulamalardan bir diğeri ürün çeşitliliği ve sözleşmeli çiftçiliktir. Pazarla yarışabilmek adına ürün çeşitliliğini istemek ya da sözleşmeli çiftçilik (tarım arazisinde anlaştığı şirketlerin istekleri doğrultusunda küresel ürün yetiştirerek şirketlere satmak) yapmak gibi tercihler güvencesiz ve pahalı üretimin sıkıntıları karşısında tercih edilen uygulamalardır (Keyder ve Yenal, 2015: 75). Buna göre üretimin pahalı olması ve yeterli verim alamamak, küresel ürünlere ve endüstriyel tarıma yönelmeyi desteklemektedir denilebilir. Tabi ki küresel ürünler ve üretim tarzları, yerel ürünlerden (ata tohumu vb.) ve üretim tarzlarından (geleneksel metotlarla üretim) farklılaşmaktadır.

Tohum içeriklerine ilişkin bir uygulama alanı olan GDOLar², küresel ürünlere örnektir. Shiva (2014:9) “Çalınmış Hasat” isimli çalışmasında endüstriyel tarımın, daha fazla gıda üretmek ve açlığı gidermek maksadıyla yola çıktığını ve bu sürecin sonucu olarak GDOlu ürünleri piyasaya sürdüğünü belirtmektedir. Ancak bugün tartışılan açlıkla mücadele değil açlıkla mücadele için ortaya çıkan gıdalardan kaçınma durumudur. İşte Shiva (2014), çalışmasında GDO üretiminin açlıkla mücadele için üretilmesi iddiasının bir safсата olduğunu ileri sürer. Bu bir anlam üretimidir.

GDOLarın, 80li yıllarda üretiminin yasallaşması söz konusu olsa da Türkiye’de 90’lı yılların ortasında üretime başlandığı bilinmektedir (Deveci, 2014:56). Üretimin başladığı

---

² Kısaca bitkilerin genetik dizilimlerinin istenilen özellikleri göstermesi için yapılan müdahaleler ya da bitkilerdeki gen aktarımı şeklinde tanımlanır (Temelli ve Kurt, 2011:259).

dönemden bu yana GDolar, açlıkla mücadeleden çok daha fazlasını temsil etmektedir. Buna göre hem toplum sağlığını tehdit etmekte görünmekte hem de yetiştirildiği toprağı kısırlaştırmaktadır (Deveci, 2014:36). Ayrıca GDolar sadece sebze veya meyvede değil paketlenmiş gıdalarda olabileceği için yapılan çalışmalarda halkın bu konuda bilgi eksikliği olduğu belirtilmektedir (Öztürk, Şahin ve Tüfekçi, 2014:120)

GDO'nun yanında hormonun da beslenme üzerinden sağlığa ilişkin bir bilgi arama unsuru olduğu gündelik hayatta karşımıza çıkmaktadır. Hormona ilişkin tutum ve görüşlerin yer aldığı çalışmalarda GDO ile hormonun birbirine karıştırıldığı ve birbiri yerine kullanıldığı görülmektedir. Öztürk, Şahin ve Tüfekçi (2014:119)'ün çalışmasında GDO'nun ne olduğu sorgulanırken katılımcıların % 56.5'i GDO'yu hormonlu gıda olarak tanımlamıştır. Yasal düzenlemeler ışığında bakıldığında ülkemizde GDO üretimi yasal değil iken hormon kullanımı yasaldır ve desteklenmektedir (Tarım ve Orman Bakanlığı).

Yerel üretici, GDO veya hormon gibi teknolojik gelişmeler karşısında yeni olanı anlamak adına bilgi peşinde koşarken bilinmezlik alanını da genişletmiştir. Bundan dolayı Fischler (1980), gastro-anomi kavramını ortaya koyarken beslenme alanında yaşanan sorunların bilgisizlikten değil bilginin niceliksel açıdan yol açtığı anomiden kaynaklandığını öne sürmektedir. Gastro-anomi kavramının zemininde “epistemik yarılma” kavramı görülebilir. Epistemik yarılma, kısaca üreticinin önceki nesillerden öğrendiği bilgiden kopuşu ifade etmektedir (Schneider &McMichael, 2010). Şöyle ki gastro-anomi kavramı, bilgi yığılması ile yaşanan şaşkınlık durumu ise epistemik yarılma da bilgiden kopuştur. Epistemik yarılma, gelenekselden kopuşu ifade ederken gastro-anomi geleneksele yeniden bağlanma çabasını ifade eder denilebilir.

Korkmaz ve Işın (2003:288) çalışmalarında bilgiyle geleneksel olana ulaşma çabasını; geleneksel alana ait olanın yarattığı güven şeklinde açıklamaktadır. Örnekle güven yaratmayan GDoların olumlu ya da olumsuz sonuçlara neden olduğu konusu netleştirilememektedir (Şen ve Altınkaynak, 2014:36) ancak geleneksel olanın güven vermesi; ülkemiz açısından “kentlileşemeyen bireyler” ya da kırdan göç eden bireylerin kır ile bağlantılarının kopmamasının bir sonucu olarak düşünülmelidir. Bu bir gelenekselden uzaklaşmama durumu ile endüstriyel olanın yarattığı kolaylık sebebiyle kullanabilirim ifadesinin sosyal hayatta çatışması ve belirsizlik durumunun oluşmasıdır.

Bauman (2014:96), farklı bir bakış açısından yola çıkarak belirsizlik durumunun zıttı olan “netliğe” neoliberal politikaların zaten ihtiyacı olmadığını belirtmektedir. Buradaki netlik, bilgisizlik değil bilgi fazlalığıdır. Bilgi çoğulluğunda uzaklaşılacak netlik sonucu yaşanan şaşkınlık durumu, bireyi yeni arayışlara ve arayışlar sonucu tekrar eden memnuniyetsizliklere sürüklemektedir. Söz konusu arayış durumu ve memnuniyetsizlikler ise neoliberal politikaların çıkarına işlemektedir. Yapılan çalışmalarda bireylerin, GDO hakkında net bir bilgiye sahip olmadıkları görülmüştür. Örneğin Avrupa Birliği ülkelerinde GDO hakkında yeterli derecede bilgi sahibi olan kişi oranının %20 olduğu görülmektedir (Pardo, Midden & Miller, 2002). Türkiye’de yapılan çalışmalarda da bireylerin, GDO hakkında yeterince bilgilendirilmediği (Koçak ve ark., 2010:201; Ergin ve ark.,2014: 96;) öne sürülmektedir. Yeterince bilgilendirme ise bilginin hızlı üretimi ve yayılımı söz konusu iken mümkün olamamaktadır. Ancak Güngör ve Demiryürek’in (2019) yaptığı çalışmada GDO hakkında bilgi düzeyi arttıkça GDOlu ürünleri satın alma davranışında negatif yönlü bir etkinin olduğu ortaya çıkmıştır. Burada ise söz konusu olan bilginin niceliksel artışından ziyade bilgi fazlalığında ortaya çıkan anomi durumu sonucu bireylerin yeni arayışlara ya da yeni tüketim öğelerine yönelmesidir. O halde bilgi arttıkça ya da gastro-anomi ortamı oluştuğunda netlik ya da mükemmellik ortaya çıkmamaktadır. Ortaya çıkan sadece yeni tüketim öğelerine yönelmedir denilebilir. Yeni tüketim öğeleri, bir sağlık kuruluşu ya da uzman olabileceği gibi yeni bir besin çeşidi ya da besin bilgisi de olabilir. Öyle ki burada kontrol altına alınarak mükemmelleştirilmeye çalışılan sadece insan sağlığı ya da besin ögesi değildir. Burada kontrol altına alınarak “demir kafeslere” hapsedilen bireylerin ta kendisidir (Aytaç, 2015: 267). Her alanın mükemmelleştirilmesi, doğumundan ölümüne kadar bireyleri bu kurumların içerisine hapsedmektedir.

GDO, "sağlıklı gıda nedir?" sorusunu sormamıza ve "sağlıklı olan için daha çok ödeme yapabiliriz" fikrinin ortaya çıkmasına neden olmuştur (Karakuş Umar, 2019). Dahası organik gıda alımının sadece sağlıklı olmak adına değil merak ve modaya uyma şeklindeki davranışların da bir sonucu olduğu araştırmalarda ortaya çıkmıştır (İçli, Anıl, Kılıç, 2016:103). Bu durum bize, sağlıklı olma imgesinden çok tüketim kültürünün içinde bulunduğu ve tüketmeyenleri dışladığı sistemi akıllara getirmektedir. Giet (2006), “Özgürleşin bu bir Emirdir” isimli çalışmasında tüketim fikrine vurgu yaparken görünürde bireylerin vücutlarının şekillendirildiği arka planda ise bir çeşit zorlama olduğunu ortaya koymaktadır.

“Beslenmecilik” (nutritionism) kavramına çalışmasında yer veren Koç (2013:62)’a göre süreç içerisinde besinler sağlıklı yönleri ile ön plana çıkarılmaktadır ve bireylerin belirli davranışlarda bulunmasını desteklenme veya bireyleri, bu davranışlarda bulunmaya zorlama söz konusudur. Scrinis (2013) beslenmecilik kavramını ortaya koyarken aslında besinlerin bizim umduğumuz kadar yararlı olmadığını vurgular. Bu aslında bir bilgi üretimi sürecidir ve bugün fonksiyonel beslenme ile besinlerin bir takım fonksiyonları olduğuna inanmamızın ardında daha farklı bir boyutun var olduğundan söz edilmektedir.

Koç (2013: 62), bu anlam üretim durumunu yabancılaşma olarak değerlendirmektedir ki bireyler ancak bir yabancılaşma durumunda kendilerine ve doğaya bu kadar uzaklaşabilmektedirler. Yabancılaşma kavramı, Hegel ve Marx’tan bu yana çeşitli anlamlar üzerinden yeniden yorumlansa da beslenmeye yabancılaşma, yeni bir durum olarak karşımıza çıkmıştır denilebilir. Beslenme sadece doğaya ait bir durum iken endüstrileşme ile doğadan uzaklaştırılmıştır. Sosyal bilimciler, yabancılaşma kavramına bağlı kalmadan “metabolik yarılma” kavramını kullanmayı tercih ederek daha geniş açıdan insanın hem tarımsal üretim özelliklerinden ayrılmasını hem de doğadan uzaklaşmasını anlatmaya çalışmışlardır. Öyle ki insan doğayla ve tarım faaliyetleri ile bir metabolizma gerçekleştirir. Ekonominin her alandaki hakimiyeti ve kent-kır ayrımı metabolizmaya da zarar verir. Metabolizmada öyle bir yarılma gerçekleşir ki bu yarılma onarılamaz hale gelmiştir (Foster, 1999). Dolayısıyla hem üretim süreci hem de beslenme, üretim sürecinin bir parçası olmaktan çıkıp pazar için satılacak alınacak ve üzerinden kar elde edilebilecek şekilde popüler ifadelerle süslenerek bir olgu halini almıştır.

Beslenmenin tüketim kültürünün etkisine açık hale gelmesi bireyin doğasına yabancılaşmasını ifade etmektedir ki birey, yabancılaştıkça daha çok tüketir hale gelecektir. Tüketim kültürünün, sağlık için yola çıkan bireyde yarattığı tüketme hissi ile beslenmeye yönelmesi, küresel şirketlerin beslenme üzerinde neden soru işaretleri yarattığını açıklayan bir neden olarak öne sürülebilir. Tüm bu incelenen literatüre dayalı olarak gerçekleştirilen çalışmada, beslenme ve sağlık ilişkisinde ortaya çıkan beslenmecilik, gastro anomi ve yabancılaşma durumlarının nasıl deneyimlendiği Oltu ilçesi özelinde tartışılmıştır.

Yöntem

Sosyal bilimlerde yapılan araştırmalarda dört temel bakış açısından hareket edilmektedir (Merriam, 2018:10). Pozitivist, yorumsamacı, eleştirel ve postmodern (post

yapısalcı) yaklaşım olarak isimlendirilen bu yaklaşımlardan çalışmada; yorumsamacı yaklaşım belirlenmiştir. Yorumsamacı yaklaşımın işaret ettiği gibi çalışmada nitel araştırma yöntemi esas alınmıştır. Nitel araştırma yönteminin yöntem olarak belirlenmesinde ise olgulara ve olaylara ilişkin tanımların inşa süreçlerini ortaya koyma isteği belirleyici olmuştur. Merriam (2018) nitel araştırmaları tanımlarken toplumsal etkileşim sırasındaki süreci ve üretilen anlamların önemini altını çizmiştir. Bundan dolayı elde edilen veriler etraflı ve zengindir.

Çalışmada ulaşılmak istenen tümevarımsal zenginlik isteği nitel yöntemin seçilmesinde belirleyici olmuştur. Ayrıca nitel yöntemin seçilmesinden hareketle sağlığın anlamını inşa süreçlerini anlamının bu çalışmada amaç olarak seçilmesi, durum çalışması yapma gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Chmiliar (2010), durum çalışmasını bir sistemin çoklu veri toplanarak derinlemesine incelenmesini içerdiğinden bahsetmektedir. Böylelikle elde edilen sonuçlar, durumun neden bu şekilde oluştuğunu açıklamamız açısından yardımcı olacaktır (Davey, 1991).

Örneklem/ Çalışma Grubu

Çalışmada örneklem seçiminde olasılıksız (olasılıklı olmayan) örnekleme stratejilerinden amaçlı örnekleme tekniği kullanılmıştır. Amaçlı örnekleme tekniklerinden kartopu örnekleme tekniği ile otuz görüşmeci belirlenmiştir. Buna göre araştırma evreninden anahtar bir görüşmeci ile görüşmeler başlamış ardından görüşmecilerin bilgilerini paylaştıkları kişiler üzerinden görüşmeler devam etmiştir. Araştırmada kartopu örnekleme, örneklemin belirlenmesinde hem görüşmecilere kolaylıkla ulaşmak hem de heterojen bir grubu hedef almak açısından belirleyici olmuştur. Burada heterojen bir grup ifadesi Oltu'da yaşayan ve herhangi bir ölçüte bağlı kalınmadan herhangi bir bireyle görüşme yapma durumunu ifade etmektedir.

Kartopu örnekleme, evrenin büyüklüğü ve bilginin derinliği hakkında bilgi sahibi olunmadığında kullanılabilir örneklem tekniğidir (Patton, 2005). Araştırmamızda Flick (2014)'in kartopu örnekleminin seçiminde dikkat ettiği gibi görüşmeye öncelikle hangi katılımcı ile başlamalıyım şeklinde sorduğu başlangıç sorusuyla başladığından kartopu örnekleminin seçilmesinin uygun olacağı düşünülmüştür. Neticede araştırma yapılan sahada kimin üreten kimin tüketen olduğu bilinmemekle birlikte kimin üretim ilişkilerinden

haber dar olduğunu da bulmak amaçlandığında kartopu örneklemesine ihtiyaç ortaya çıkmıştır.

Çalışmada görüşme yapılacak kişilerin belirlenmesinde ve görüşmelerin gerçekleştirilmesinde görüşmecilerin, görüşme için yeterli zamanları ve istekleri olmasına özen gösterilmiştir. Burada Creswell (2018:48)'in dediği gibi “susturulmuş sesleri duyma ihtiyacı” bu araştırmanın yapısını belirlemişse de görüşmecilerin görüşme isteği, araştırmanın niteliği açısından önem arz etmektedir. Görüşmeler, görüşmecilerin istedikleri yerlerde gerçekleştirilmiştir. Görüşmeyi gerçekleştirirken onların nerede konuşmak istedikleri sorularak onların yönlendirmesine izin verilmiştir. Genelde görüşmeler, görüşmecilerin iş yerlerinde gerçekleştirilmiştir. Yine aynı şekilde günün istedikleri zaman diliminde görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmeciler ağırlıklı olarak öğle aralarında görüşmeyi tercih etmişlerdir. .

Görüşmeci sayısının otuz ile sınırlandırılması, araştırma örnekleminin kendini tekrarlayan içeriklerle sorulara cevap vermelerinden kaynaklanmaktadır. Konuya ilişkin farklı bir bilgiye ulaşamadığı durumda görüşmeler sonlandırılmıştır. Görüşmeciler arasında hem tarımsal üretim yapan hem de yapmayan bireyler olduğu gibi cinsiyet olarak da kadın ya da erkek sınırlandırılmasına da gidilmemiştir. Bu sebeple araştırmada tarım yapmayan grup arasında on iki kadın üç erkek; tarım yapan grup arasında ise on iki erkek üç kadın görüşmeci ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Cinsiyetin, tüketim kültüründe önemli bir belirleyici olmadığı; tüketim kültürünün hem kadına hem de erkeğe seslendiği bilinmektedir (Turner, 2011; Bocock, 2014). Neticede artık kadınlar kadar erkeklerin de tüketerek kimlik inşa ettikleri bilinmektedir (Erdoğan, 2015). Ayrıca görüşmecilerin medeni durumlarında sınırlandırılmaya gidilmemiştir. Yine aynı şekilde araştırma örnekleminde görüşmecilerin ekonomik durumu belirleyici olarak dikkate alınmamıştır. Neticede tüketim kültürü, küreselleşmenin etkisiyle herkese seslenmektedir. Öyle ki konu sağlık olduğunda herkesi kapsama ve herkesi ekonomik durumuna göre ayırmadan tüketime yönlendirme söz konusudur (Karakuş Umar, 2019: 72). Araştırma örnekleminde belirleyici olarak sadece on sekiz yaş üstü bireylere yer verilmiştir. Böylelikle görüşmecilerin, beslenme özelliklerinin şekillenmiş olması yani beslenme alışkanlığı kazanmış ve bunu da devam ettirmiş olmasına dikkat edilmiştir.

Veri Toplama Araçları

Nitel veriyi toplamak için açık uçlu soruların yer aldığı yarı yapılandırılmış görüşme formlarından yola çıkılarak derinlemesine mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşme formlarının tercih edilmesinde belirli konu başlıklarının not edilerek alanda sorulması böylelikle alandan zengin verilerin elde edilmesinin yanında bir sonraki aşamada ortaya çıkan ve tahmin edilmemiş soruların da ortaya çıkarılarak cevaplandırılması amaçlanmıştır. Katılımcılar ile gerçekleştirilen görüşmelerde görüşmecilerden izin alınarak ses kayıt cihazı kullanılmıştır. Ayrıca görüşmeler sırasında katılımcıların davranışlarına da dikkat edilmiş ve bunlar arasında önem arz edebilecek olanların gözlem notları alınarak bulgular kısmında belirtilmiştir.

Veri Analizi

Görüşmeler sonrasında alandan elde edilen veriler, öncelikle nitel veri analiz tekniklerinden içerik analizi ile analiz edilmiştir. Görüşmelerden elde edilen veriler, tematik bir analizden yola çıkılarak belirli temalar altında sınıflandırılmıştır. Ayrıca görüşmeciler kendi içerisinde tarım yapan ve yapmayanlar olarak kodlanmıştır. Buna göre görüşmecinin A grubunda yer alması tarım yapıyor olmasını; B grubunda yer alması ise tarımla uğraşmıyor anlamını taşımıştır.

Araştırmadaki geçerlilik ve güvenilirliği sağlamak amacıyla Özdemir Baki (2017:86-87)'nin çalışmasında yer alan geçerlik ve güvenilirlik ölçütlerinden yola çıkılarak bir değerlendirmeye gidilmiştir. Buna göre araştırmanın geçerliliğini sağlamak amacıyla araştırmada veri toplama sırasında sadece yarı yapılandırılmış soru formuna bağlı kalınmayarak aynı zamanda gözlem verileri de dikkate alınmıştır. Alandan görüşmeler yapılarak ayrılmak yerine görüşmeler öncesinde ve sonrasında alanda ilişkiler geliştirilmiştir. Görüşmecilerle birebir zaman geçirilmiştir.

Araştırmanın güvenilirliği konusunda ise araştırma örnekleminde yer alan görüşmecilerin sosyal ve ekonomik durumunu betimleyecek kişisel özelliklerine yer verilmiştir. Hem araştırma verilerinin toplanmasında hem de araştırma verilerinin analizinde alan dışından ve alan dâhilindeki uzmanlardan destek alınmıştır. Ayrıca araştırma sürecinde araştırmanın rolü gerekli betimlemelerle detaylı bir şekilde verilmeye çalışılmıştır. Böylelikle araştırmacının süreç içerisindeki ön yargılarının da açıklanmasına imkân verilmiştir.

Çalışmada yer alan ana konular; çok uluslu gıda şirketleri ile yerel üreticinin ilişkisi, beslenmenin sorunsallaştırılması bağlamında Oltulu yerel üretici ve tüketicinin beslenmeye ilişkin deneyimleri ve tüketim kültürü ile ilişkisi bağlamında sağlıklı olana ulaşmak adına yerel üretici ve tüketicinin deneyimleri şeklinde belirlenen konular üzerinden şekillenmiştir. Bu bağlamda çalışmada aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır.

i. Çok uluslu gıda şirketleri ile yerel üreticinin ilişkisi yerel üretimde söz konusu mudur?, ii. Oltulu yerel üretici ve tüketici, beslenme ve sağlık arasında kurulan ilişkiyi nasıl deneyimlemektedir?, iii. Görüşmecilerin beslenme hakkında yeni arayışlar içerisinde oldukları söylenebilir mi?

Bulgular

Çalışmaya katılan görüşmecilerle; sağlığın anlamını inşa etme süreçleri ve bu süreçte etkili olan beslenme faktörü üzerine mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Beslenme odak noktası olarak seçildiğinden görüşmeciler; bulgularda tarım yapan ve yapmayan olarak ayrılmıştır. Ancak belirtmelidir ki tarım yapan kesimin de zihninde tarımla uğraşmayan kesim kadar soru işaretleri vardır. Örneğin GDO ve hormon konusunda görüşmecilerin düşüncelerine başvurulduğunda hem tarımsal üretim yapanlar hem de yapmayanların birbirinden çok farklı görüşlere sahip olmadıkları görülmüştür. Bu durum, GDO ve hormon konusunda halkın yeterli ve güvenilir bilgiye sahip olmadığına işaret etmektedir. Bir görüşmeci (A13, Erkek, 42) halkın her konuda yeni kavramlardan haberdar olmadıkları konusuna şöyle açıklık getirir; “annem benden deterjan istediğinde halen daha tursil al bana der. Yeni markalardan hiç haberdar değildir. Bu sebeple bizim insanımız da ne hormon ne GDO bilemez. Ayırt edemez. Çünkü ne çiftçiyi bilinçlendirecek bir sistem var ne de burada çalışan mühendislerimiz onları bilinçlendirebilecek kadar bilinçli” demiştir.

Oltu'da tarım üreticisinin sorunlarının odak noktasında tarıma ilginin azalması (mazotun, tohumun ve sulamanın pahalı olması vb. sebebiyle) ve nüfusun önemli bir kısmının büyük kentlere göç ettiği gerçeği yer almaktadır. Aynı zamanda kalan nüfusun göçten kaçındığı görülmektedir. "Geçen hafta oğlum İstanbul'a taşındı. İşsiz burada. İş var ama kendisi çalışmıyor. Biliyorum. İstanbul'da işsiz kalacak. Onun için şimdiden evimi kiraya verip ona para göndermeyi düşünüyorum. En azından ona bir gelir kapısı olur (A10, Erkek, 70). “Artık seksenlerdeki gibi gözümü kapattım İstanbul'a gidiyorum. Burada bir şey yok belki orada vardır şeklinde bir tavır yok. Tabi ki medya sayesinde artık İstanbul'da da

işsizlik olduğunu görebiliyoruz. Giden var mı? Tabii ki büyük sermayesi varsa giden de var ama zaten sermayesi varsa burada kalmayı tercih ediyor. Yeni işlere giriyor. Kahve açıyor. Kafe açıyor ya da polislik askerlik gibi yeni iş imkânlarını deniyor” (A15, Erkek, 24). "Benim durumum şu an çok kötü. Batmış durumdayım. Biraz ektiğim var. O bana yetiyor ama diğer ihtiyaçlarımı karşılamak için kredi kartından harcıyorum. Ben bu halde İstanbul'da şu an aldığım maaşı alırım zaten. Gitsem ev kiram da olacak. Ondan gitmemin hiç bir anlamı yok. Daha çok batarım" (A14, Erkek, 38).

Kente göç eden nüfusun aynı zamanda ilçe ile bağlantısının kopmadığı bilinmektedir. "Göç edenler, yazın gelip erzakını alıp gidiyor" (A12, Kadın, 39). Oltu'da kalıp, üretim gerçekleştiren ve tarımdan güzel kazandığını iddia eden görüşmecilerle yapılan görüşmelerde (A15, Erkek, 24); "biz hep kendimize yetecek şekilde üretiyorduk. Hala da öyle üretiyoruz." diyen görüşmecilere de rastlanmıştır. Ayrıca ekilecek alan var ama biz artık yaşlandığımızdan ve çocuklarımıza öğretemediğimizden ne biz ekebiliyoruz ne de onlar ekebiliyor. Aslında eksek evin tüm sebze ve meyvesini toprağımızdan karşılarız. Son zamanlarda traktör de kullansak diye düşündük ancak tarlalarımız engebeli olduğundan onları da kullanamıyoruz..." diyen görüşmeci (A14, Kadın, 56) de Oltu özelinde tarımın durumunu kısaca açıklamaya çalışmıştır.

Çok uluslu gıda şirketleri yerel üreticinin elindeki toprakları ya da ürünü alarak yerel üreticiyi zamanla mülksüzleştirebilmektedir. Bu durum, beslenmenin sorunsallaştırılmasının temelindeki oluşum olarak düşünülmüştür. Söz konusu oluşum, Oltu'da yerel üreticinin de karşılaştığı bir durum olarak karşımıza çıkmıştır. Bir görüşmeci (B6, Erkek, 45) çok uluslu gıda şirketlerinin Oltu'da üretim yapıp yapmadığına ilişkin soruya "Oltu'nun Narman yolunda dışarıdan şirketler geldiğini buradaki bir kişinin toprağında ayçiçek ürettiğini ve sonradan bunları üretenden satın aldığını duymuştuk. Ama onun dışında şirketlerin kimsenin toprağını satın aldığını duymadık" şeklinde verdiği cevapla Oltu'da mülksüzleştirilmenin gerçekleştirilmediği ancak sözleşmeli çiftçilik yöntemlerinin deneyimlendiği görülmüştür. Yine bir görüşmeci (A13, Erkek, 42) "bir meyve suyu markası, hormonsuz meyve ağaçları aradı burada burası bakir toprak sonuçta ancak verimin az olması sebebiyle buradan hammadde sağlayamayacağını anlayınca geri çekildi" diyerek büyük şirketlerin buraya ilgi duyduğunu belirtmiştir.

Oltu'da neden çok uluslu şirketlerin yer almadığına ilişkin soruya bir görüşmeci (A7, Erkek, 40) “hem maliyetler yüksek hem de eski verim yok. Neden şirketler bizim ürünümüzü almak istesin ki ?” diyerek çok uluslu şirketlerin Oltu'ya ilgi göstermediğini dile getirmiştir. Ancak konuşmanın ilerleyen aşamalarında çok uluslu şirketlerin tarım ürünlerinin kullanıldığına ilişkin bir takım görüşler öne sürülmüştür. “Eskiden atalarımız hayvan gübresi ile toprağı sürüyordu. Biz suni gübre kullanıyoruz. Bunun da topraklarımızı verimsizleştirdiği söyleniyor” diyerek çok uluslu şirketlerin ürünlerinin satın alındığı gözlenmiştir.

Görüşmeler sırasında bir yerel üretici hem GDOlu tohumları kullandığını hem de ata tohumlarını kullandıklarını (A3, Erkek, 43), “artık organik şeyler yemiyoruz. Bir tane organik şey yemiyoruz. Hep suni şeyler yiyoruz. Domatesimiz unumuz hep suni. A'dan z'ye suni.” diyerek tükettiğini tanımlamaya çalışırken ürettiğinin de GDOlu olduğunu belirtmiştir. Ancak bir diğer görüşmeci üretim sürecinde asla GDO kullanmadığına dikkat çekmiştir. “Ben biliyorum çünkü biz tohum almıyoruz. Zamanında ektiğimiz tohumları kullanıyoruz. Hatta biz ilaçlama ya da kimyasal madde kullanmıyoruz” (A1, Erkek, 35). İlçede hormon ve tohum satan ziraat mühendisi görüşmeci (A13, Erkek, 42) ise hormonu dört ilçeye yani Oltu, Narman, Olur ve Şenkaya'ya ben satıyorum. Hormon ilacının ekim zamanından itibaren dokuz kere bitkiye verilmesi gerekiyor ancak bizim çiftçimiz bir kere bile almaya gelmiyor. Yani batıya oranla bizim çiftçimiz aslında ne GDO ne de hormon kullanmıyor” diyerek ilçede hormon kullanımının yaygın olmadığını belirtmiştir.

Görüşmecilere sadece Oltu'da değil ülkede GDO üretiminin yasak olduğu söylendiğinde durumu büyük bir şaşkınlıkla karşıladıkları görülmüştür. “Nasıl olamaz. Eğer öyleyse biz neden sürekli bu konuyu konuşuyoruz” diyen görüşmeci (B13, Kadın, 20) ile “E o zaman o şekli ve tadı bozuk olunca ne oluyor” şeklinde cevap veren görüşmecinin (B14, Kadın, 20) ülkedeki yasal süreçler hakkında da bilgi sahibi olmadığı görülmüştür. Bazı görüşmecilerin ifadelerinden Oltu'da hem tarımsal üretim yapanların hem de ürünleri tüketenlerinin bir kısmının GDO konusunda yeterince bilgiye sahip olmadıkları gözlenmiştir.

Görüşmeler sonucunda Oltu'daki arazinin küçük ve parçalı yapıya sahip olması ve verimsizliği nedeniyle görüşmeciler, çok uluslu şirketler tarafından Oltu tarımına ilginin yoğun olmadığını belirtilmesine karşın üretilenlerde yerel ürünlerin yanında çok uluslu

şirketlerin tohumlarının ve gübrelerinin kullanıldığı dile getirilmiştir. Ayrıca tohumlar, GDOlu değildir ve hormon kullanımını da sıklıkla tercih edilmemektedir.

“*GDO değil Hormon...*” Yerel üreticinin yoğun bir şekilde bulunduğu bu alanlarda beslenme ve sağlık ilişkisi özelinde yapılan görüşmelerde öncelikle “beslenme ve sorun” denilince akıllarına ne geldiği sorulmuştur. Bu soruya bir görüşmeci “Beslenmenin sorun haline gelmesi denilince aklıma obezite geliyor, kanser geliyor. Direk hastalık geliyor aklıma.” (B1, Erkek, 30) diyerek beslenmenin sağlıklı ilişkisini ortaya koymaktadır.

Beslenmenin sorun olarak düşünülmesinin sebebi sorulduğunda ise bir görüşmeci; “...Çünkü artık organik şeyler yemiyoruz. Bir tane organik şey yemiyoruz. Hep suni şeyler yiyoruz. Domatesimiz unumuz hep suni. A'dan z'ye suni...” (A3, Erkek, 43) diyerek beslenmenin arka planında yiyeceklere yapılan müdahalelere işaret edilmiştir.

Besin maddelerine yapılan müdahaleler üzerine yapılan bir görüşmede ise görüşmeci (A8, Erkek), “...Yediklerimizin tadı bozuk olduğunda ona GDO değil hormon diyoruz...” diyerek GDO'nun tadını bozduğunu ancak hormonun sadece büyütücü etkisi olduğunu belirtmiştir. Ayrıca her ikisinin de sağlık açısından düşünüldüğünde aynı zararları vereceğini de eklemiştir görüşlerine “... Tabi ki her ikisi de aynı şey. Bize zarar verecek biliyoruz ama yiyoruz...”

“*Bir müdahale kolaylıkla gizlenebilir...*” Gıdalara müdahalenin yapılıp yapılmadığına; müdahalelerin ne olduğuna ya da tükettikleri gıdalarda müdahalelerin olduğunu nasıl anladıklarına ilişkin sorular görüşmecilere sorulduğunda ise “Tabi ki müdahale yapılıyor. Eskiden küçücük olan çilekler artık kocaman kocaman... Tohumların bu sebeple hormonlu olduğunu normal olmadığını düşünüyorum.” (B9, Kadın, 34) diyerek gıdalara müdahaleyi, gıdalardaki şekilsel farklılıklardan anladığını belirtmiştir. “Ben bir gıdaya müdahale yapıldığını kokusundan anlıyorum” (B4, Kadın, 60) diyen görüşmecinin yanında “bir yoğurt alıyorsun neredeyse iki hafta dolapta bozulmuyor... Bunun neresi normal” (B3, Kadın, 32) diyen bir diğer görüşmeci ise gıdalara yapılan müdahalelerin geleneksel olandan farklı özellikler gösterdiğini vurgulamıştır. Başka bir görüşmeci ise ne şekilsel ne de özellik olarak GDOların anlaşılamayacağını belirtmiştir. “Bence anlayamazsın, ne yapılıp ne edildiğini bir gıdaya anlayamazsın çünkü zaten içeriğinde olan bir müdahale kolaylıkla gizlenebilir” (B1, Erkek, 30).

Görüşmecilerin gıdalara yapılan müdahaleler konusunda bir noktada birleşmemeleri neye göre tükettikleri ve neyi tükettikleri sorusunu akıllara getirmektedir. Tarım yapan bir görüşmeci, içinde bulunduğumuz durumu hazır tüketimin bir sonucu olarak değerlendirirken tüketilmesi gerekeni üretilen olarak değerlendirmektedirler. Buna göre bireyler, kendileri ürettiklerini tükettikçe sağlığa ulaşabileceklerdir. “Sebepten, organik yiyeceklerin ve yaşamın olmaması... Hazıra bağlıyorum sağlıksızlığı. Ona bağlıyorum yani. Toprakten el çekmek yani... (A1, Erkek, 30)

“Biz, atalarımızdan dedelerimizden ne gördüysek öyle üretiyoruz. Bu da sağlıklı demektir.” (A7, Erkek, 40) diyen bir görüşmeci ise geleneksel olarak gördüklerinin ne olduğuna noktayı koymaktadır. Buna göre atalardan ve dedelerden öğrenilen geleneksel üretim tarzı, bireylerde güven yaratmaktadır. Oltu’da tükettiğinde güven hissinin olduğunu belirten bir diğer görüşmeci ise “Oltu küçük bir yer, ister istemez pazara gittiğinizde acaba doğal mı diye düşünmüyorum. Çünkü zaten buraya hormonlu gıdanın gelebileceğini düşünmüyorum” (B3, Kadın, 32) diyerek Oltu’ya güvendiği için tüketim malzemelerinin de sağlıklı olduğuna inandığını ileri sürmüştür.

“Benim için güven vermesinden ziyade alışverişe ayracağım zamanın az olması ya da eve gittiğimde hemen yemek hazırlayabileceğim maddelerin olması önemli. O sebeple pazardan alışveriş yapmıyorum mesela çünkü arabam yok eve getirmek yük geliyor. Marketten alıp, market arabasıyla eve dönebiliyorum. Ayrıca konserve yiyorum. Eve gidince saatlerce yemeğin pişmesini beklemiyorum. Dondurulmuş ya da konserve gıdalar benim işimi görebiliyor. Tabi ki eskiden zamanım olduğunda yapabiliyordum ama çalışan bir kadın olarak hazıra yönelmek zorunda kalıyorum diyebilirim” şeklinde bir açıklama yapan görüşmeci (B12, Kadın, 31) ise alışverişlerinin sağlıklı olan ya da olmayana göre şekillenmediğini; sağlıklı beslenmenin tercihleri arasında yer almadığını belirtmiştir.

“Pahalı olanı seçiyorum” Görüşmeler sırasında görüşmecilerin sağlık söz konusu olduğunda bir ürüne daha fazla harcama yapabilecekleri ortaya çıkmıştır. Bir görüşmeci (B7, Kadın, 30), “evin pazar harcamalarını ben yapıyorum bu sebeple de sağlıklı olanı almaya çalışıyorum. Örneğin bir yerde domates üç lira diğer yerde dört lira olduğunda çoğunlukla pahalı olanı seçiyorum” diyerek sağlık söz konusu olduğunda daha fazla harcama yapabileceğini belirtmektedir.

“Fiyattan Önce Görüntü...” Sağlıklı olan gıdaya ulaşmak için daha fazla harcama yapabileceğini belirten bir görüşmeci (A8, Erkek, 60) ise pahalı olmasına bakmam daha iyi olanı alırım diyerek “daha iyi olanı” sadece ücretin belirlemediğini ortaya koymuştur. Bu görüşmede “daha iyi olan” yani daha sağlıklı olan tanımı GDO ve hormon konusunda yaşanan bilgi fazlalığı gibi görüşmecilerin kafasında net değildir.

Öyle ki bir görüşmeci (B8, Kadın, 29), “Ezik domates olup olmamasına bakıyorum. Beyaz olmamasına bakıyorum. Sonuçta eve gidince yemek istiyorum ve pişmiş olması gerekiyor” diyerek sadece ürünün fiyatının değil dış görünüşünün de sağlıklı olmasında etkili olduğunu söylemiştir. “Mıncıklarım, dokunurum bir sebze ye ona göre alırım fiyatına göre değil” diyerek görüşmeci (B9, Kadın, 34), elleriyle kavrama hareketleri yaparak sağlıklı olan sebze yi nasıl ayırt ettiğini göstermeye çalışmıştır. “Fiyattan önce görüntü ve lezzet benim için önemli diyen bir diğer görüşmeci (A12, Kadın, 39) ise fiyata ancak seçim yapmadığımda bakıyorum. Onun dışında fiyat benim için önemli değil fiyatı yüksek veya düşük olsa da bildiğimi alıyorum.” demiştir. “Örneğin iki kasa domates ve yan yana duruyor aynı fiyatta olsun ben onların etiketine bakıyorum. Bu beni çok etkiliyor. Mesela “köy domatesi” dediğinde onu satın alıyorum” diyen bir görüşmeci (B9, Kadın 34) ise bir gıda maddesinin sağlıklı olduğunun satıcı tarafından belirtilen ifadelerle de ilişkili olduğunu ortaya koymuştur.

Tüm bu görüşlerden farklı olarak fiyatın sağlıklı olana değil aksine sağlıksız olana işaret ettiğini belirten bir görüşmeci (B10, Kadın, 65) ise “parlak olan ya da pişmiş olan sağlıksızdır. Bir şeyin pahalı olması da sağlıksızdır. Geçen gün salkım domates aldık. Onun sağlıklı olduğunu söylüyorlar. Ama eve getirdik yiyemedik mesela. O kadar kötü kokuyordu ki...” diyerek kafa karışıklığını bir kez daha ortaya koymuştur.

Bilgilendirmenin kim tarafından yapıldığı önem arz etmektedir. “Yerli mi ithal mi” ifadesi benim bir ürünü almamda etkili olduğunu söyleyen görüşmeci (B8, Kadın, 29), yerli olanın sağlıklı olacağına ilişkin bilginin kaynağı sorulduğunda “deneyerek” bu bilgiye vardığını öne sürmektedir. Öyle ki tarımla uğraşan görüşmeciler için deneyim önemli görülmektedir. Bir görüşmeci (A11, Erkek, 41), “dışarıdaki tohumu göz görmüyor nasıl ekilmiş nasıl üretilmiş görmediğimiz için güven vermiyor bize” diyerek deneyimin önemi vurgulanmıştır.

Deneyimin yanında uzman tüketiminin de bireylerde sağlığın anlamını inşa ettiği görülmektedir. Günde en az üç saat televizyon izlediğini belirten bir görüşmeci (B10, Kadın, 65), kendi sağlığından bahsederken “ben sürekli televizyondan duyuyorum oradaki doktorlar şekerime bunların iyi geldiğini söylüyorlar” diyerek sağlığın anlamını inşa edip medyayı ve medyada içerik üreten uzmanları işaret etmiştir. Yine başka bir görüşmeci (B10, Kadın, 31) ise “çocuğuma elma püresi yediriyorum. Bunu da sosyal medya üzerinden takip ettiğim bir doktorun önerisi üzerine yapıyorum. Bu doktor normalde ablamın doktoru ve o bana önerdi. Ondan takip ediyorum ve memnunum” diyerek sağlığın anlamını inşa etmede sosyal medyanın etkisini ön plana çıkarırken ayrıca sosyal çevrenin etkisini de işaret etmiştir. Fazla kilolarını vermek istediğini belirten görüşmeci (B15, Kadın, 27) “İstagramda bir doktor takip ediyorum. O kalori hesabı yapmamızı ve haftada bir gün de kendimizi ödüllendirebileceğimizi söylüyor. Onun dediklerini uyguluyorum” diyerek sosyal medyanın sağlık anlamını inşa etmedeki rolünü vurgulamıştır. Görüşme sırasında görüşmeci, telefonundaki not uygulamasını göstererek aldığı kalori hesabını bu yolla anlatmaya çalışmıştır.

Kitle iletişim araçlarının, sosyal medyanın ya da sosyal çevrenin etkisiyle inşa edilen sağlığın anlamı, moda olan ifadelerle çevrilmiştir. Bu konuda bir görüşmeci “mesela bu aralar yumurtayı tüketmemiz söyleniyor ama on sene önce yumurta zararlı bir şey gibi sabah kahvaltısında bir tane yedikten sonra çok yememiz gerektiği söyleniyordu...” (B1, Kadın, 30) diyerek moda ifadelerle vurgu yapmıştır. “...Avokado mesela artık kahvaltılarda kullanılıyor. Ama önceden böyle bir şey yoktu kahvaltı kültürümüzde. Kahvaltıdaki yulaf mesela... Ben de kullanıyorum ve sağlığım için yiyorum” diyen bir diğer görüşmeci (B11, Kadın, 32) ise görüşmeyi gülerek sürdürmüştür ve sağlığın anlamının, popüler tüketim maddeleri üzerinden inşa edildiğini öne sürmüştür.

Tartışma

Sağlıklı beslenmenin ne olduğunun kafalarda soru işaretleri yaratmasının çıkış noktası, insan ve doğa ilişkisinin kopması olduğunu belirtmiştik. İnsan ve doğa ilişkisi, beslenme alışkanlıklarının en önemli belirleyicisi olarak düşünülebilir. Endüstrileşme ile başlayan insan ve doğa arasındaki kopuş; endüstrileşmeden kaynaklanan etkileri sosyal hayatlarına yansıtmaları ile bireylerin, beslenme davranışlarını şekillendirmesinde etkili olmuştur. Sağlıklı beslenme ve geleneksel gıdalara çalışmasında yer veren Kocatepe ve Tırıl

(2015:56), kentlerin büyümesi, ulaşımına daha fazla zaman harcanmak zorunda kalınması, kadının kamusal alanda daha fazla yer bulması, vardiyanın ortaya çıkması gibi sosyolojik durumları öne sürerek bireylerin gelenekselden uzaklaşma sebeplerini temellendirmektedir. Buna göre gelenekselden uzaklaşmak, üretim ve tüketim ilişkilerinin yeniden düzenlenmesine neden olmuştur fakat bireylerin, kent-kır bağlarının kopmaması ya da kentlere yığılma ile kentleşememeleri durumu, geleneksel gıdalara geri dönüşün zeminini oluşturmaktadır.

Yapılan görüşmeler sırasında sadece bir görüşmecinin sağlıklı beslenme kaygısı olmadığı, önemli olanın zaman ve kolaylık olduğu bu sebeple de endüstriyel ürünlere hayatında yer verdiği görülmektedir. Görüşmeci, geleneksele dönüşün bir anlamda yaşadığımız sosyal hayatta, iş koşulları nedeniyle olanaklı olmadığını açıklamaya çalışmıştır. Birey, kendi özelinde beslenmeyi sorun haline getirmediğini göstermeye çalışır ki beslenmede onun için önemli olan sosyal hayatına uygun bir beslenme şeklidir. O halde verilen örnek, metabolik yarılmayı ifade etmektedir. Bu görüşmeci her ne kadar metabolik yarılmayı simgelese de Oltu genelinde insanın doğadan uzaklaşması gibi bir davranışın yaygın olmadığı görüşmeler sırasında ortaya çıkmıştır. Aksine tarımsal üretim yapan görüşmecilerde epistemolojik yarılma durumunun da söz konusu olmadığı net bir şekilde söylenebilir. Görüşmeciler, ekim dikim süreçlerindeki bilgiye hakimdir. Ancak genele bakıldığında görüşmecilerin örneklerinde "tarımdan kopuş" söz konusudur. Birçok yakın akraba sadece tarım yapamadığından dolayı Bryceson (2002:726)'un çalışmasında olduğu gibi gelir getirici yeni faaliyetler, yeni meslekler ya da göç sebebiyle tarım merkezli yaşamdan uzaklaşmışlardır. İşletmecilik ve ticaret, görüşmecilerin Oltu'da kalma sebebi olarak ortaya çıkan yeni ekonomik faaliyetler olarak karşımıza çıkmıştır. "Yeni kırsallık" olarak Kay (2006:463)'ın Latin Amerika çalışmasında yer alan kırsalda yeni gelir getiren faaliyetlerin ortaya çıkması Oltu'da da görülmektedir. Ancak bilinmelidir ki bu bir zorlama stratejidir çünkü amaç Oltu'da kalmayı istemek değil büyük şehirlerde işsiz kalınabileceği gerçeğini kabul etmektir.

Görüşmeler sırasında geleneksel gıdalara dönüşün; endüstrileşmenin yarattığı etkilerin bir uzantısı olarak ortaya çıkmadığı söylenebilir. Burada geleneksele dönüş yoktur çünkü gelenekselden kopuş yoktur. Görüşmecilerin üretimde ya da tüketimde doğal olanı tüketmek isteği içinde bulunulan kültürel yapının bir sonucudur beslenmenin sorunsallaştırılması sonucu ortaya çıkan bir durum değildir. Bu durum sadece

kentlileşemeyen bireyin sosyolojik durumudur. Dolayısıyla tartışmamıza başlarken denilebilir ki ülke genelinde sosyolojik açıdan “kır-kent” kopuşu yaşamayan yani “kentlileşemeyen birey” durumu söz konusudur. Bu da geleneksele dönüşün, beslenmenin sorunsallaştırılmasının olmaması durumunda da gerçekleşeceğini göstermektedir.

Özelde beslenmenin sorunsallaştırılmasının nedeni, endüstriyel üretim ve tüketim süreçlerinin bir sonucudur. Söz konusu süreçler ise ancak çok uluslu gıda şirketlerinin küresel boyutta tarıma etkisi ve yerel üreticinin ortaya çıkan ekonomik ilişkiden etkilenmesi durumunun anlaşılmasından ibarettir. Yapılan görüşmelerden yola çıkıldığında beslenmenin sorunsallaştırılmasının temelinde yatan olgu olarak çok uluslu gıda şirketleri ile yerel üreticinin ilişkisinde Oltu'nun küresel etkilere açık olduğu görülmektedir. Bir görüşmeci, pazara yönelik üretim yaptığını ve organik ürünlerini kendi yemeden pazarda sattığını belirtirken küreselin etkili olduğunu bize göstermiştir. “pazara yönelik üretim” ifadesi Keyder ve Yenal (2015:19)'ın çalışmasında bir anlamda köylünün üretim şeklindeki değişimin kanıtıdır ancak hem ekim alanlarının kısıtlı olması hem de toprağın verimsiz olması sebebiyle Oltu'da çok uluslu şirketlerin yoğun bir şekilde faaliyet gösterdiği söylenemez.

Çok uluslu şirketlerin Oltu'da yoğun bir şekilde faaliyet göstermemesi, tüketicilerin ve üreticilerin küresel ürünleri kullanmadığı anlamına gelmemektedir. Özellikle tohumlar ve üretim teknolojileri, küresel şirketlerin ürünleri olarak karşımıza çıkmaktadır ancak sıklıkla tercih eden ata tohumu ya da melez tohum kullanımındır. Ziraat mühendisi görüşmeci melezleştirilen tohumları sattığını belirtmiştir. Ayrıca hormon kullanımının da olmadığı görüşmeler sırasında ortaya çıkmıştır. Oltulu üretici ve tüketiciler, küresel ürünlere ilişkin fikir sahibidirler ki bu durum bizi çalışmamıza yön veren gastro-anomi, beslenmecilik ve yabancılaşma kavramlarının Oltu'da nasıl deneyimlendiğini ortaya koymamız açısından önemlidir.

Gastro-anomi, beslenmecilik ve yabancılaşma kavramlarının merkezinde araştırmanın seyrine yön veren iki üretim tarzı vardır. Endüstriyel tarım, endüstriyel tohumların kullanılması ya da çok uluslu şirketlerin üretim sürecine dahil olması gibi unsurlarla dikkat çeken eylemleri tanımlamak için kullanılmıştır. Bu tarz bir ayırım, bizi Oltu'da küreselin etkisine götürmesi planlanarak seçilmiştir ve sonuçta Oltu'da endüstriyel üretimin gerçekleştiği görülmemektedir. Yerel üretim, sadece yerel tohumların yani ata

tohumlarının kullanıldığı geleneksel üretim tarzlarının tercih edildiği üretimdir ve Oltu’da yerel üretim söz konusudur. Ayrıca üretim yapan ve üretim faaliyetlerinde bulunmayan yerel üretici ve tüketici şeklinde tanımladığımızda bir süre sonra yerel üreticinin de bir tüketici olduğu gerçeği karşımıza çıkmıştır. Öyle ki görüşmeler sırasında çoğu üretici, üretim faaliyetlerinden yeterli verim alamadığından çoğu zaman ürettiğini dışarı satarak dışarıdan gıda alımı yaptığını belirten ifadeler kullanmıştır. Bu karmaşık yapılanma bize tüketim kültürünün gücünü göstermektedir. Şöyle ki görüşmeci, organik ürünlerin daha fazla getirisi olduğunu belirtirken kendisi kar elde etmek adına organik gıdayı satabilmektedir. O halde üretiyorum ve sağlıklı olmak için tüketiyorum ifadesi yerini üretiyorum ancak yeniden tüketebilmek için sağlıklı olandan vazgeçebilirim ifadesine bırakıyor denilebilir. Tarımsal üretici organik ürünlerin ticari getirisi daha fazla olduğu için organik tarım yaparken gündelik yaşamında bu ürünleri tüketecek alım gücüne sahip olmadığı ürettiklerini daha çok pazara sunmakta kendisi organik olmayan ürünleri tüketebilmektedir. Bu bağlamda beslenme ve sağlıklı ürünleri tüketme sürecinde ekonomik koşullar belirleyici olabilmektedir.

Yeniden tüketim ifadesi, çalışma içerisinde detaylandırılan ve tartışılması gereken konulardan bir tanesidir. Burada “sağlıklı olmak için organik beslenmek gerek” ifadesi yerel üretici için “organikten vazgeçebilirim” şekline düşünülebilmektedir. Organikten vazgeçebilme; üreticinin sağlıklı olmaktan ziyade önemli gördüğü farklı tüketim davranışlarının olması ya da pazardaki GDOLu ya da hormonlu gıdaların kısa vadede bireye önemli zararlar veremeyeceğine inanması olarak düşünülebilir ki zaten bazı görüşmeciler, kısa vadede zararlı olduğu öne sürülen gıdaların zarar vermeyeceğini düşündüklerini belirtmişlerdir. Bu durum bize kuramsal açıdan “gastro-anomi” kavramını çağrıştırmaktadır. Neticede sağlık alanında beslenmenin çare olarak gösterilmesi birçok bilginin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Öyle ki hangi besinin sağlıklı hangi besinin sağlıklı olmasının yanında artık sağlıklı beslenmenin olumsuz sonuçlarının ne kadar sürede görünürlük kazandığı da önem taşımaktadır. Sonuç olarak gastro-anomi durumu ve yaşanan kafa karışıklığı bireyleri, farklı tarzda tüketime yönlendirmektedir. Örneğin hormonlu gıdanın pazarda alıcısı olduğu gibi yerel ürünlerin de pazarda alıcısı vardır. Sadece yapılan görüşmelerde yerel ürünlere etnosentrik eğilimler söz konusudur denilebilir. Sonuçta küresel olan yani GDO ve hormon gibi müdahaleler ile ziraat odalarından alınan tohumlar, sağlıklı

olarak nitelendirilmekte iken yerel tohumların (ata tohumlarının) sağlıklı olduğuna ilişkin fikirlerin baskın olduğu söylenebilir.

Yaşanan gastro-anomi durumu beslenmecilik davranışında da sağlıklı olarak adlandırılan şeyin ne olduğuna ilişkin fikirleri etkilemektedir. Sonuçta tüketim potansiyeli artan görüşmecilerin, önceki döneme göre gıda açısından daha fazla tüketme eğiliminde oldukları söylenebilir (Akarçay, 2016:130). Görüşmeler sırasında ürüne konulan fazla ücret etiketi ürünün sağlıklı olduğuna ilişkin anlam yaratırken bazı görüşmeciler pahalı olmanın sağlıklı olmadığı anlamına geldiğini ileri sürmüşlerdir. Yine farklı bir görüşmeci, pahalı olmanın aslında sağlıksız işaret ettiğini belirtmiştir. Bu durum bizlere tüketim kültürünün her anlamı sarıp sarmaladığını göstermektedir. Sağlıklı olan pahalıdır diyen de sağlıklı olan ucuzdur diyen de tüketerek sağlıklı olanı aramaktadır.

Görüşmeler sırasında gıdanın sağlıklı algılanması için etiketlerin yani bilgilendirici ifadelerin etkileyici olduğu görülmüştür. Bir anlamda gıda üzerinde yer alan etiketlerin, tüketim kültürüne hizmetinin önemli olduğu öne sürülebilir. Etiketler, yönlendirici ifadelerle doludur ve bireyleri sağlıklı olmak anlamına yönlendirmektedir. Beslenmecilik yani ne yediği ve içtiği ile oyun oynar gibi sağlıklı olacağı fikrine kapılan birey, sağlığın anlamını inşa ederken süreci tüketim davranışını çeşitlendirmek üzerinden şekillendirmektedir.

Nasıl besleneceğini bir çeşit oyuna dönüştüren birey, yabancılaşmanın kendisini yaşamaktadır. Yüzyıllardır beslenen birey, bugün kahvaltıda yulaf mı yumurta mı yiyeceğini düşünürken öğle yemeğini ortadan kaldırabilir. Akşam yemeğini akşam yediden önce yemeliyken akşam yemeğinden sonra ne yiyeceği konusunda kafa karışıklığını gidermelidir. Bu kafa karışıklığını gidermek için de medyadan uzman beğendiği görülmektedir. Sağlığın anlamını inşa etme sürecinde medyadan ve medyadaki uzmanların tüketimlerinden bahsedilmesi gerekmektedir. Burada tüketilen besin maddeleri değil onların taşıdıkları anlamlardır. Söz konusu anlamlar ise uzmanların işaret ettiği belirli popüler tüketim davranışları üzerinden şekillenmektedir.

Kaynaklar

Adak, N. (2002). *Sağlık Sosyolojisi Kadın ve Kentleşme*. İstanbul: Birey Yayıncılık.

Akarçay, E. (2016). *Beslenmenin Sosyolojisi*. Ankara: Phoenix Yayınevi.

Aytaç, Ö (2015). Modern Bürokratik Kurumlar Ve Baskı Düzenleri. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(1), 249-278.

- Bauman, Z. (2014). *Küreselleşme*. (A. Yılmaz, Çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bocock, R. (2014). *Tüketim*. (Çev. İ. Kutluk). Ankara: Dost Yayınevi.
- Bryceson, D.F., (2002). The Scramble in Africa: Reorienting Rural Livelihoods. *World Development*, 5(30), 725-739.
- Chmiliar, I (2010). Multiple-case designs. In A. J. Mills, G. Eurepas & E. Wiebe (Eds.), *Encyclopedia of Case Study Research* (pp 582-583). USA: Sage Publications.
- Creswell, J.W. (2018). *Nitel Araştırma Yöntemleri: Beş Yaklaşımına Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni* (Çev. M. Bütün ve S. B. Demir). Ankara: Siyasal Yayınevi.
- Çağlayan, Ç. (2010). Tarım Politikalarındaki Değişimin Sağlık Üzerine Etkileri. *Tıbbi Mesleki Sağlık Ve Güvenlik Dergisi*, 10 (38), 7-17.
- Davey, L. (2009). The Application Of Case Study Evaluations.(Çev. T. Gökçek). *Elementary Education Online*, 8(2), 1-3.
- Erdem, Y. K. (2001). Türkiye’de Biyoteknoloji ve Genetiği Değiştirilmiş Organizma Görüngüsü. *Hacettepe Tıp Dergisi*, 3(42).
- Erdoğan, İ. (2015). Erkek Dergilerini Anlamak: GQ Türkiye Örneğinde Bir Alımlama Çözümlemesi". *Journal Of Yasar University*. 10(38), 6478-6554.
- Ergin, A., Uzun, S., ve Bozkurt, A . (2015). Pamukkale Üniversitesi Tıp Fakültesi Öğrencilerinin Genetiği Değiştirilmiş Organizmalarla İlgili Bilgi Ve Görüşleri. *Pamukkale Tıp Dergisi*, (2), 92-98.
- Flick, U. (2014). *An Introduction To Qualitative Research*. New York: Sage.
- Fischler, C. (1980). Food Habits Social Change And The Nature/Culture Dilemma. *Social Science Information*, (19), 937-953.
- Foster, J. B. (1999). Marx’s Theory of Metabolic Rift: Classical Foundations for Environmental Sociology. *American Journal of Sociology*, 105(2): 366– 405.
- Giet, S. (2006). *Özgürleşin! Bu Bir Emirdir: Kadın Ve Erkek Dergilerinde Beden*. İstanbul: Dharma Yayınları.
- Güngör, E, ve Demiryürek, K . (2019). Information Levels, Attitudes And Consumption Behavior Of Students About To Organic And Genetically Modified Organized Products: Example Of Ondokuz Mayıs University. *Black Sea Journal Of Agriculture*, 2 (1), 40-46.
- İçli, G. E., Anıl, N. K. ve Kılıç, B. (2016). Tüketicilerin Organik Gıda Satın Alma Tercihlerini Etkileyen Faktörler. *Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(5), 93-108.
- Karakuş Umar, E. (2019). *Sağlığın Değişen Anlamı*. Ankara: Gece Yayınevi.
- Karlık, S. R. (1997). Çok Uluslu Şirket Üzerine Bir İnceleme. *Eskişehir İttü Dergisi*, 2(8),184-259.
- Kay, C. (2006). Rural Poverty and Development Strategies in Latin America. *Journal of Agrarian Change*, 6(4),455-508.

- Keyder, Ç. ve Yenal, Z. (2015). Artık Her Şey Metalaşıyor: Küreselleşen Türkiye'de Tarımsal Dönüşüm. *Bildiğimiz Tarımın Sonu: Küresel İktidar ve Köylülük İçinde* (49-102). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kocatepe, D. ve Tırıl, A. (2015). Sağlıklı Beslenme ve Geleneksel Gıdalar. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 1(3), 55- 63.
- Koç, M. (2013). *Küresel Gıda Düzeni*. İstanbul: Notabene Yayınları.
- Koçak, N., Türker, T., Kılıç, S., ve Hasde, M. (2010). Tıp Fakültesi Öğrencilerinin Genetiği Değiştirilmiş Organizmalar Hakkındaki Bilgi, Tutum Ve Davranışlarının Belirlenmesi. *Gülhane Tıp Dergisi*, 52, 198-204.
- Merriam, S.B. (2018). *Nitel Araştırma* (S. Turan, Çev.). Ankara: Nobel Yayınları.
- Özdemir Baki, G. (2017). *Ortaokul Matematik Öğretmenlerinin Matematiği Öğretme Bilgilerinin Gelişim Sürecinin İncelenmesi: Ders İmecesi Modeli*. Doktora Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi SBE. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Öztürk, Ö ve Kart, E. (2017). Tarımda Neoliberal Mülksüzleştirme: Tohum Patentleri. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, (20)1: 143-175.
- Öztürk, S., Şahin, S. A., ve Tüfekçi, F. G., (2014). Annelerin Genetiği Değiştirilmiş Organizmalara Yönelik Bilgi Durumları Ve Tutumları. *İzmir Dr. Behçet Uz Çocuk Hastanesi Dergisi*, 4(2), 117-122.
- Pardo R., Midden C. & Miller Jd. (2002). Attitudes Toward Biotechnology İn The European Union. *J Biotechnol.* 98, 9-24.
- Patton, M. Q. (2005). *Qualitative Research*. New York: John Wiley & Sons, Ltd.
- Rehber, E. (2006). I.Ü. İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti. *İktisat Dergisi*, 477, 20-25.
- Scrinis, G. (2013). *Nutritionism: The Science and Politics of Dietary*. Columbia University Press: New York.
- Schneider, M. & McMichael, P. (2010). Deeping and Repairing The Metabolic Rift. *Journal of Peasant Studies*, 37(3), 461-484.
- Shiva, V. (2014). *Çalınmış Hasat*. (A. K. Saysel, Çev.) İstanbul: Bgst Yayınları.
- Şen, S. ve Altınkaynak S. (2014). Genetiği Değiştirilmiş Gıdalar ve Potansiyel Sağlık Riskleri. *Saü. Fen Bilimleri Dergisi*, 1(18), 31-38.
- Temelli, A. ve Kurt, M. (2011). Üniversite Öğrencilerinin Transgenik Ürünler (GDO) Konusundaki Bilgi Ve Görüşlerinin Belirlenmesi. *Kuramsal Eğitimbilim*. 4 (2), 247-261.
- Turner, B. S. (2011). *Tıbbi Güç ve Toplumsal Bilgi*. (Çev. Ü. Tatlıcan,). Bursa: Sentez Yayıncılık.

The Relationship Between Academic Procrastination, Academic Self-Efficacy, And Academic Achievement Among Undergraduates

Abdullah Yiğit GÜNGÖR¹

Abstract

The aim of the study is to investigate the relationship between academic procrastination, academic self-efficacy, and academic achievement. In this context, the data was obtained from 86 senior undergraduates studying at Faculty of Humanities and Social Sciences - Atatürk University in 2020 and was subjected to required analyses. The results of the analyses show that there is a negative and significant relationship between academic self-efficacy and academic procrastination; positive and significant relationship between academic self-efficacy and academic achievement. Moreover, the results of the regression analyses show that academic self-efficacy is a predictor factor for academic procrastination and academic achievement. There is not any significant relationship between academic procrastination and academic achievement.

Keywords: Academic Procrastination, Academic Self-efficacy, Academic Achievement

Üniversite Öğrencileri Arasında Akademik Erteleme, Akademik Öz-Yeterlik Ve Akademik Başarı İlişkisi

Özet

Çalışmanın amacı, üniversite öğrencileri arasında akademik erteleme, akademik öz-yeterlik ve akademik başarı değişkenleri arasındaki ilişkiyi incelemektir. Bu bağlamda, 2020 yılında Atatürk Üniversitesi Oltu Beşeri ve Sosyal Bilimler Fakültesi'nde öğrenim görmekte olan 86 son sınıf lisans öğrencisinden internet yoluyla veri toplanmış ve toplanan veriler gerekli analizlere tabi tutulmuştur. Analiz sonuçları akademik öz-yeterlik ile akademik erteleme arasında negatif yönlü ve anlamlı bir ilişki olduğunu, akademik öz-yeterlik ile akademik başarı arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki olduğunu göstermektedir. Ayrıca regresyon analizi sonuçları akademik öz-yeterliğin, akademik erteleme ve akademik başarı için yordayıcı bir faktör olduğunu göstermektedir. Akademik erteleme ile akademik başarı arasında ise anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Anahtar Sözcükler: Akademik Erteleme, Akademik Öz-yeterlik, Akademik Başarı

1. Introduction

Factors such as lack of motivation (Arbabisarjou et al., 2016: 12275; Shikwari, 2017: 23), exam anxiety (Hamzah et al., 2018: 2226; Khalaila: 435), low self-esteem (Asakereh & Yousofi: 79), negative affect (Quinn & Duckworth, 2007: 4; Lv vd., 2016: 4), addiction to smart phone (Ibrahim et al., 2018: 4; Samaha & Hawi, 2016: 323), distractibility, lack of

¹ Atatürk University, Oltu Faculty of Humanities and Social Sciences, Erzurum, Turkey. yigit.gungor@atauni.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0001-8135-7180>

clear plan, depression, and anxiety (Al-Zoubi & Younes, 2015: 2262) have negative relationship with academic achievement. Another factor which has relationship with academic achievement is academic procrastination. Studies conducted shows that academic achievement decreases when academic procrastination rises (Balkıs, 2011: 5; Haghani, 2014: 36; Kim & Seo, 2015: 29; Satayeshi et al., 2017; Duru and Balkıs, 2017: 107).

Ellis and Knaus (1977) indicated that %95 of undergraduates showed academic procrastination behavior. Solomon and Rothblum (1984) remarked that %46 of students procrastinated their term papers, %28 preparation of exams, %30 weekly reading assignments. Another study found that %42 of students procrastinated their term paper, %39 weekly reading assignments (Onwuegbuzie, 2004: 8). Hence, it can be said that academic procrastination behavior is common among students.

Procrastination is defined as impediment of the done tasks motivelessly until feeling discomfort (Solomon and Rothblum, 1984: 503). When these tasks are academic, it's called as academic procrastination and students who make this behavior feel stress and anxiety (Rothblum et al., 1986: 387; Senecal et al., 1995: 608).

Research conducted has indicated that Caucasian-American undergraduates procrastinated their term papers (%46), studies for exams (%28) and weekly reading assignments (%30), while the rates are for Afro-Americans %30 for term papers, %28 for studies for exams, and %36 for weekly reading assignments. Additionally, most of undergraduates (%55 - %60) specified that they wanted to decrease their procrastination behaviors (Clarc & Hill, 1994: 934). Academic procrastination behavior which is common among undergraduates results in negatively such as feeling discomfort, weariness, anger, remorse, dissatisfaction, sadness, shame, time lag, dropping behind of classmates, and even dropping out univesity. In addition to these, academic procrastination decreases physical and mental health of undergraduates with the effect of stress, exhaustion, and sleep-related problems (Grunschel et al., 2013: 851).

Another output of academic procrastination is it's effect on academic achievement (GDP) of undergraduates. Previous studies have showed that there is a significant and negative relationship between academic procrastination behavior and academic achievement (Balkıs et al., 2006: 64; Balkıs and Duru, 2010: 163; Grunschel et al., 2016: 166; Duru & Balkıs, 2017: 107). In addition, Kim and Seo (2015) investigated 33 studies which had

handled these two variables and did a meta-analysis study with 38.529 participants. This study also supported previous studies and verified significant and negative relationship between academic procrastination behavior and academic achievement. In the light of this information, H_1 has been hypothesized.

H₁: There is a significant and negative relationship between academic procrastination and academic achievement.

Another study separates procrastination behavior as active and passive. Active procrastination is defined as behavioral characteristic of individual preference related to satisfactory outputs, cognitive decision making for procrastination, time pressure and capacity to meet deadline. Thereby, active procrastination refers to behaviors of individual to benefit from these factors deliberately. On the other hand, passive procrastination includes postponed behaviors without caring about these benefits. As a result of the study, it has found that there is a significant and negative relationship between passive procrastination behavior and academic achievement, while there is not any significant relationship between active procrastination and academic achievement (Kim et al., 2017: 154).

Self-efficacy refers to belief of individual about his/her own skills and abilities to complete specific task. Self-efficacy is a subjective notion because of being perception of individual regarding himself/herself. Accordingly, even though individual doesn't have required skills and abilities to complete specific task, he/she might have high self-efficacy if he/she believes to himself/herself to complete the specific task and perceives himself/herself as a skilled individual (Schunk, 1991: 207-208). Previous studies have showed that individuals with a high self-efficacy has high academic achievement (Pajares, 1996: 556; Bong, 2001: 564; Fátima Goulão, 2014: 244; Feldman & Kubota, 2015: 214; Høigaard et al., 2015: 78; Doménech-Betoret et al., 2017: 8). In this context, H_2 has been hypothesized.

H₂: There is a significant and positive relationship between academic self-efficacy and academic achievement.

Previous researches have indicated that there is a significant relationship between academic self-efficacy and academic procrastination (Farran, 2004; Klassen et al., 2008, 921; Hejazi et al., 2009: 128; Odacı, 2011: 1111; Jamali et al., 2013: 634; Hen & Goroshit, 2014: 121). Findings of these studies have supported the significant and negative relationship

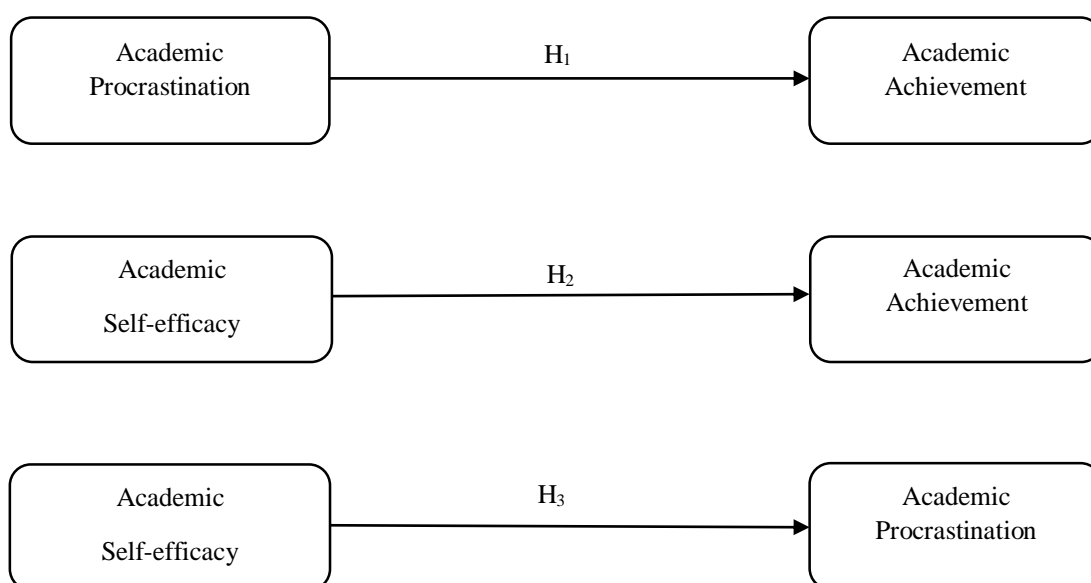
between academic self-efficacy and academic achievement. Moreover, some studies have stated that academic self-efficacy is a predictor of academic procrastination (Öcal, 2016: 486; Batool et al., 2017: 202). Hence, H₃ has been hypothesized.

H₃: There is a significant and negative relationship between academic self-efficacy and academic procrastination.

2. Methods

2.1. Research Model

Investigation of factors which affect academic achievement is crucial to increase performace of undergraduates. Previous studies have denoted that “academic procrastination”, “academic self-efficacy”, and “academic achievement” are related with each other (Klassen et al., 2008: 921; Balkıs, 2011: 5; Azar, 2013: 176; Hen & Goroshit, 2014: 5-6). In this regard, the model of this research is as in the Figure 1.

Figure 1: Reseach Model

2.2. Study Group

Population of the study consists of 105 active senior undergraduates who have been studing at Ataturk Univesity – Faculty of Humanities and Social Sciences in 2019-2020 academic year. The number of the sample is 86, while the number of minimum sample for the selected population is 83 with %95 confidence interval and %5 margin of error (Gürbüz & Şahin, 2018: 130). Therefore, it could be said that the sample represents the selected

population. The sample consists of 62 female (%72) and 24 male (%28). Average age of the sample is 22. The number of undergraduates who have been studying in “Banking and Finance” department is 23, while it’s 28 for “Business Administration” and 35 for “Social Work”.

2.3. Data Collection Instruments

2.3.1. The Scale of Academic Procrastination Tendency

Academic procrastination variable has been measured by “*The Scale of Academic Procrastination Tendency*” developed by Aitken (1982) and adopted to Turkish by Balkıs (2006). The scale consists of 16 items and reverse items have been fixed. Item 2 and item 14 have been removed after confirmatory factor analysis. Conducted confirmatory factor analysis for remained 14 items has been carried out by AMOS 20 programme. After required modifications have been made, the model fit has indicated that the values (CMIN/DF = 1,041; NFI = ,901; TLI = ,994; CFI = ,996; RMSEA = ,022) are at acceptable level (Gürbüz & Şahin, 2018: 345). Reliability analysis of the scale with 14 items has been done by measuring Cronbach alpha (α) value. Reliability coefficient of the scale (α) is 0,918. Hence, it could be said that internal consistency reliability value of the scale is at acceptable level because it’s higher than 0,70 (Nunnally, 1978).

2.3.2. The Scale of Academic Achievement

GPA of undergraduates has been used as an indicator of academic achievement by sampling previous studies (Kennedy & Tuckman, 2013: 449; Balkıs, 2013: 64; Kim & Seo, 2015: 27; Grunsachel et al., 2016: 164; Kim et al., 2017: 155; Duru & Balkıs, 2017: 106).

2.3.3. The Scale of Academic Self-efficacy

Academic self-efficacy variable has been measured by “*The Scale of Academic Self-efficacy*” developed by Jerusalem and Schwarzer (1981) and adopted to Turkish by Yılmaz et al., (2007). The scale consists of 7 items and reverse items have been fixed. Conducted confirmatory factor analysis has been carried out by AMOS 20 programme. After required modifications have been made, the model fit has indicated that the values (CMIN/DF = 1,308; NFI = ,908; TLI = ,957; CFI = ,975; RMSEA = ,060) are at acceptable level (Gürbüz & Şahin, 2018: 345). Reliability analysis of the scale with 7 items has been done by measuring Cronbach alpha (α) value. Reliability coefficient of the scale (α) is 0,759. Hence,

it could be said that internal consistency reliability value of the scale is at acceptable level because it's higher than 0,70 (Nunnally, 1978).

2.3.4. Personal Data Form

Personal data form developed by authors include questions such as gender, age, and department.

2.4. Data Collection and Analyses

Questionnaire forms have been conveyed undergraduates via internet and convenience sampling method has been used. While 105 questionnaires have been sent to undergraduates, 86 of them has been responded by participants and incorporated into analyses. Confirmatory factor analyses has been utilised by using AMOS 20 programme. Correlation analyses has been utilised to test hypotheses and regression analyses has been utilised to investigate effects among variables which has had correlation with each other by using IBM Statistics 20 programme.

3. Findings

As it could be seen on the Table 1, bivariate correlation analysis has been utilised to check whether there is a correlation between “academic procrastination”, “academic self-efficacy”, and “academic achievement”. Results of the analysis have showed that there is a significant and negative relationship between “academic self-efficacy” and “academic procrastination” ($r = -.221, p < 0,05$). Negative relationship among the variables states that they change together and one increases when the other one decreases.

Another finding of the study is the significant and positive relationship between “academic self-efficacy” and “academic achievement” ($r = ,317, p < 0,01$). Positive relationship among the variables states that they increase or decrease together.

As a result of the bivariate correlation analysis, Table 1 remarks that there is not any significant relationship between “academic self-efficacy” and “academic achievement”.

Table 1: Correlation analysis between academic procrastination, academic self-efficacy, and academic achievement

	AP	AS	AA	Mean	sd
AP	1	-,221*	-,175	2,27	,80
AS	-,221*	1	,317**	3,79	,56
AA	-,175	,317**	1	2,89	,45

* $p < .05$, ** $p < .01$, AP = Academic procrastination, AS = Academic self-efficacy, AA = Academic achievement.

As it could be seen on the Table 2, simple regression analysis has been utilised to investigate the effect of academic self-efficacy on academic procrastination. The result of the analysis is significant ($F = 4,320, p < ,05$). The regression equation among “academic self-efficacy” and “academic procrastination” is $AP = 3,489 + (-3,21) (AS)$. According to R^2 (.049) value obtained after analysis result, %4,9 variance of academic procrastination depends on academic self-efficacy.

Table 2: The effect of academic self-efficacy on academic procrastination

Model	β	t	R	R^2	F	p
AP	-,221	-2,078	,221 ^a	,049	4,320	,041 ^b

Independent variable: AS = Academic self-efficacy

Dependent variable: AP = Academic procrastination.

As it could be seen on the Table 3, simple regression analysis has been utilised to investigate the effect of academic self-efficacy on academic achievement. The result of the analysis is significant ($F = 9,369, p < ,01$). The regression equation among “academic self efficacy” and “academic achievement” is $AA = 1,900 + ,261 (AS)$. According to R^2 (.10) value obtained after analysis result, %10 variance of academic achievement depends on academic self-efficacy.

Table 3: The effect of academic self-efficacy on academic achievement

Model	β	t	R	R^2	F	p
AA	,317	3,031	,317 ^a	,100	9,369	,003 ^b

Independent variable: AS = Academic self-efficacy

Dependent variable: AA = Academic achievement.

4. Discussion and Recommendations

Academic procrastination is a common behavior among undergraduates. Undergraduates who have this behavior are confronted with some undesirable situations such as stress and anxiety. However, when undergraduates who constitute the sample of this study are considered, it could be said that they have low level of academic procrastination ($N = 86, m = 2,27$).

Another notion has been investigated in this study is academic self-efficacy. The result of the analysis has indicated that undergraduates have high level of academic self-efficacy ($N = 86, m = 3,79$). Therefore, it could be indicated that undergraduates have high level of belief that they could fulfil their tasks such as assignments, projects or exams.

Academic achievement of the undergraduates has been evaluated by GPA. The results show that undergraduates have sufficient level of academic achievement ($N = 86$, $m = 2,89$).

H_2 and H_3 have been supported, while H_1 has been rejected. Hence, it could be said that there is a significant and positive relationship between academic self-efficacy and academic achievement among undergraduates. This result also supports previous studies in the literature (Samavi et al., 2016; Doménech-Betoret et al., 2017: 7; Eakman et al., 2019: 1014). Moreover, some studies have demonstrated that academic self-efficacy is a substantial predictor of academic achievement. In this context, additon to correlation analysis, regression analysis has been executed. The result of the analysis has remarked that academic self-efficacy is a substantial predictor of academic achievement. This supports previous studies in the literature (Lee et al., 2014: 95; Doğan, 2015: 556; Hassan et al., 2015: 281; Vogel & Human-Vogel, 2016: 1307).

The significant and negative relationship between academic self-efficacy and academic procrastination could be evaluated as another result of the study. In this regard, it could be said that academic procrastination behavior of undergraduates decrease when their self-efficacy increase. This obtained result supports previous studies (Klassen et al., 2008: 921; Özer & Altun, 2011: 54; Cerino, 2014: 161; Zhang et al., 2018: 824). In addition, previous studies have supported that academic self-efficacy is a predictor of academic procrastination. Within this scope, additon to correlation analysis, regression analysis has been executed. The result of the analysis has remarked that academic self-efficacy is a substantial predictor of academic procrastination. This result supports previous studies (Chow, 2011: 236; Strunk & Steele, 2011: 987; Corkin et al., 2014: 300).

Another issue has been investigated in the study is the relationship between academic procrastination and academic achievement and there is not any significant relationship between these variables. This result contradicts with several studies (Balkıs & Duru, 2010: 163; Tamadoni et al., 2010; Azar, 2013: 176; Haghani, 2014: 36). However, there are also a few studies which couldn't find any significant relationship between these variables (Seo, 2011: 213; Karataş, 2015: 249). Besides, Yaycı and Düşmez (2016) didn't find a significant relationship between academic procrastination and academic achievement among students who had high level of academic achievement, while they found it among students with very high and medium level of academic achievement. The study of Kim et al., (2017) might be

an explanation of this contradiction. In fact, they could find a significant relationship between passive procrastination and academic achievement, they couldn't find any significant relationship between active procrastination and academic achievement. In this regard, it is seen that students procrastinate their academic tasks on purpose to benefit from pressure and stress (active procrastination) don't encounter academic failure while passive procrastinators who ignore these benefits have low academic achievement.

Consequently, it could be suggested that academic procrastination should investigate separately as active academic procrastination and passive academic procrastination. In addition, academic achievement of undergraduates could be contributed by rising their academic self-efficacy. Within this framework, it is crucial to determine factors which affect academic self-efficacy of undergraduates.

The results of this study is limited with selected sample so future studies with larger and various samples could give more appropriate and generalizable results. Furthermore, future studies could be conducted with new models by adding another variables which might affect the relationship between these variables.

References

- Aitken, M. E. (1982). A personality profile of the college student procrastinator. Unpublished Doctoral Dissertation, University of Pittsburgh.
- Al-Zoubi, S. M., & Younes, M. A. B. (2015). Low academic achievement: causes and results. *Theory and Practice in Language Studies*, 5(11), 2262-2268.
- Arbabisarjou, A., Zare, S., Shahrakipour, M., & Ghoreishinia, G. (2016). The relationship between academic achievement motivation and academic performance among Medical students. *International Journal of Pharmacy and Technology*, 8(2), 12272-12280.
- Asakereh, A., & Yousofi, N. (2018). Reflective Thinking, Self-Efficacy, Self-Esteem and Academic Achievement of Iranian EFL Students in Higher Education: Is there a Relationship?. *International Journal of Educational Psychology*, 7(1), 68-89.
- Azar, F. S. (2013, March). Self-efficacy, achievement motivation and academic procrastination as predictors of academic achievement in pre-college students. Proceeding of the Global Summit on Education, 173-178.
- Balkıs, M. (2006). Öğretmen adaylarının davranışlarındaki erteleme eğiliminin, düşünme ve karar verme tarzları ile ilişkisi. Yayınlanmamış doktora tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Balkıs, M. (2011). Academic efficacy as a mediator and moderator variable in the relationship between academic procrastination and academic achievement. *Eurasian Journal of Educational Research*, 45, 1-16.
- Balkıs, M. (2013). Academic procrastination, academic life satisfaction and academic achievement: the mediation role of rational beliefs about studying. *Journal of Cognitive & Behavioral Psychotherapies*, 15(1), 105-125.

- Balkıs, M., & Duru, E. (2010). Akademik erteleme eğilimi, akademik başarı ilişkisinde genel ve performans benlik saygısının rolü. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 27(27), 159-170.
- Balkıs, M., Duru, E., Buluş, M., & Duru, S. (2006). Üniversite öğrencilerinde akademik erteleme eğiliminin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Ege Eğitim Dergisi*, 7(2), 57-73.
- Bandura, A. (1982). Self-efficacy mechanism in human agency. *American psychologist*, 37(2), 122-147.
- Batool, S. S., Khursheed, S., & Jahangir, H. (2017). Academic procrastination as a product of low self-esteem: A mediational role of academic self-efficacy. *Pakistan Journal of Psychological Research*, 32(1), 195-211.
- Bong, M. (2001). Role of self-efficacy and task-value in predicting college students' course performance and future enrollment intentions. *Contemporary educational psychology*, 26(4), 553-570.
- Cerino, E. S. (2014). Relationships Between Academic Motivation, Self-Efficacy, and Academic Procrastination. *Psi Chi Journal of Psychological Research*, 19(4), 156-163.
- Chow, H. P. (2011). Procrastination among undergraduate students: Effects of emotional intelligence, school life, self-evaluation, and self-efficacy. *Alberta Journal of Educational Research*, 57(2), 234-240.
- Corkin, D. M., Shirley, L. Y., Wolters, C. A., & Wiesner, M. (2014). The role of the college classroom climate on academic procrastination. *Learning and Individual Differences*, 32, 294-303.
- Doğan, U. (2015). Student engagement, academic self-efficacy, and academic motivation as predictors of academic performance. *The Anthropologist*, 20(3), 553-561.
- Doménech-Betoret, F., Abellán-Roselló, L., & Gómez-Artiga, A. (2017). Self-efficacy, satisfaction, and academic achievement: the mediator role of Students' expectancy-value beliefs. *Frontiers in psychology*, 8, 1193.
- Duru, E., & Balkıs, M. (2017). Procrastination, self-esteem, academic performance, and well-being: A moderated mediation model. *International Journal of Educational Psychology: IJEP*, 6(2), 97-119.
- Eakman, A. M., Kinney, A. R., Schierl, M. L., & Henry, K. L. (2019). Academic performance in student service members/veterans: Effects of instructor autonomy support, academic self-efficacy and academic problems. *Educational Psychology*, 39(8), 1005-1026.
- Ellis, A., & Knaus, W. J. (1977). *Overcoming procrastination*. New York: Institute for Rational Living.
- Farran, B. (2004). Predictors of academic procrastination in college students (Doctoral dissertation, ProQuest Information & Learning).
- Fátima Goulão, M. (2014). The Relationship between Self-Efficacy and Academic Achievement in Adults' Learners. *Athens Journal of Education*, 1(3), 237-246.
- Feldman, D. B., & Kubota, M. (2015). Hope, self-efficacy, optimism, and academic achievement: Distinguishing constructs and levels of specificity in predicting college grade-point average. *Learning and Individual Differences*, 37, 210-216.
- Grunschel, C., Patrzek, J., & Fries, S. (2013). Exploring reasons and consequences of academic procrastination: An interview study. *European Journal of Psychology of Education*, 28(3), 841-861.
- Grunschel, C., Schwinger, M., Steinmayr, R., & Fries, S. (2016). Effects of using motivational regulation strategies on students' academic procrastination, academic performance, and well-being. *Learning and Individual Differences*, 49, 162-170.
- Gürbüz, S., & Şahin, F. (2018). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Haghani, H. (2014). The relationship between academic procrastination, academic achievement, and self-efficacy in nursing students of Tehran University of Medical Sciences. *Iranian Journal of Medical Education*, 14(1), 32-40.
- Hamzah, F., Mat, K. C., Bhagat, V., & Mahyiddin, N. S. (2018). Test anxiety and its impact on first year university students and the over view of mind and body intervention to enhance coping skills in facing exams. *Research Journal of Pharmacy and Technology*, 11(6), 2220-2228.

- Hassan, A. E. H., Alasmari, A., & Ahmed, E. Y. E. (2015). Influences Of Self-Efficacy As Predictors Of Academic Achievement. *International Journal of Education and Research*, 3(3), 275-284.
- Hejazi, E., Shahraray, M., Farsinejad, M., & Asgary, A. (2009). Identity styles and academic achievement: Mediating role of academic self-efficacy. *Social Psychology of Education*, 12(1), 123-135.
- Hen, M., & Goroshit, M. (2014). Academic procrastination, emotional intelligence, academic self-efficacy, and GPA: A comparison between students with and without learning disabilities. *Journal of learning disabilities*, 47(2), 116-124.
- Høigaard, R., Kovač, V. B., Øverby, N. C., & Haugen, T. (2015). Academic self-efficacy mediates the effects of school psychological climate on academic achievement. *School Psychology Quarterly*, 30(1), 64-74.
- Ibrahim, N. K., Baharoon, B. S., Banjar, W. F., Jar, A. A., Ashor, R. M., Aman, A. A., & Al-Ahmadi, J. R. (2018). Mobile phone addiction and its relationship to sleep quality and academic achievement of medical students at King Abdulaziz University, Jeddah, Saudi Arabia. *Journal of research in health sciences*, 18(3), e00420.
- Jamali, M., Noroozi, A., & Tahmasebi, R. (2013). Factors affecting academic self-efficacy and its association with academic achievement among students of Bushehr University Medical Sciences 2012-13. *Iranian Journal of Medical Education*, 13(8), 629-641.
- Jerusalem, M., & Schwarzer, R. (1981). Fragebogen zur Erfassung von " Selbstwirksamkeit. *Skalen zur Befindlichkeit und Persoenlichkeit In R. Schwarzer (Hrsg.).(Forschungsbericht No. 5). Berlin: Freie Universitaet, Institut fuer Psychologie.*
- Karataş, H. (2015). Correlation among academic procrastination, personality traits, and academic achievement. *Anthropologist*, 20(1), 243-255.
- Kennedy, G. J., & Tuckman, B. W. (2013). An exploration into the influence of academic and social values, procrastination, and perceived school belongingness on academic performance. *Social psychology of education*, 16(3), 435-470.
- Khalaila, R. (2015). The relationship between academic self-concept, intrinsic motivation, test anxiety, and academic achievement among nursing students: Mediating and moderating effects. *Nurse Education Today*, 35(3), 432-438.
- Kim, K. R., & Seo, E. H. (2015). The relationship between procrastination and academic performance: A meta-analysis. *Personality and Individual Differences*, 82, 26-33.
- Kim, S., Fernandez, S., & Terrier, L. (2017). Procrastination, personality traits, and academic performance: When active and passive procrastination tell a different story. *Personality and Individual Differences*, 108, 154-157.
- Klassen, R. M., Krawchuk, L. L., & Rajani, S. (2008). Academic procrastination of undergraduates: Low self-efficacy to self-regulate predicts higher levels of procrastination. *Contemporary Educational Psychology*, 33(4), 915-931.
- Lee, W., Lee, M. J., & Bong, M. (2014). Testing interest and self-efficacy as predictors of academic self-regulation and achievement. *Contemporary educational psychology*, 39(2), 86-99.
- Lv, B., Zhou, H., Guo, X., Liu, C., Liu, Z., & Luo, L. (2016). The relationship between academic achievement and the emotional well-being of elementary school children in China: The moderating role of parent-school communication. *Frontiers in psychology*, 7, 948.
- Odaci, H. (2011). Academic self-efficacy and academic procrastination as predictors of problematic internet use in university students. *Computers & Education*, 57(1), 1109-1113.
- Onwuegbuzie, A. J. (2004). Academic procrastination and statistics anxiety. *Assessment & Evaluation in Higher Education*, 29(1), 3-19.
- Öcal, K. (2016). Predictors of Academic Procrastination and University Life Satisfaction among Turkish Sport Schools Students. *Educational Research and Reviews*, 11(7), 482-490.

- Özer, A., & Altun, E. (2011). Üniversite öğrencilerinin akademik erteleme nedenleri. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(21), 45-72.
- Pajares, F. (1996). Self-efficacy beliefs in academic settings. *Review of educational research*, 66(4), 543-578.
- Rothblum, E. D., Solomon, L. J., & Murakami, J. (1986). Affective, cognitive, and behavioral differences between high and low procrastinators. *Journal of counseling psychology*, 33(4), 387-394.
- Samaha, M., & Hawi, N. S. (2016). Relationships among smartphone addiction, stress, academic performance, and satisfaction with life. *Computers in Human Behavior*, 57, 321-325.
- Samavi, S. A., Ebrahimi, K., & Javdan, M. (2016). Relationship between academic engagements, self-efficacy and academic motivation with academic achievement among high school students in Bandar Abbas. *Journal of Cognitive Strategies in Learning*, (4)7, 71-92.
- Schunk, D. H. (1991). Self-efficacy and academic motivation. *Educational Psychologist*, 26(3-4), 207-231.
- Senecal, C., Koestner, R., & Vallerand, R. J. (1995). Self-regulation and academic procrastination. *The journal of social psychology*, 135(5), 607-619.
- Seo, E. H. (2011). The relationships among procrastination, flow, and academic achievement. *Social Behavior and Personality: an international journal*, 39(2), 209-217.
- Setayeshi, A. M., Mir, N. M. M., & Mohebbi, M. (2017). The Relationship between Hopefulness and Academic Achievement: The Mediating Role of the Academic Procrastination. *Journal of Educational Sciences*, 10(37), 125-142.
- Sikhwari, T. D. (2014). A study of the relationship between motivation, self-concept and academic achievement of students at a university in Limpopo Province, South Africa. *International Journal of Educational Sciences*, 6(1), 19-25.
- Solomon, L. J., & Rothblum, E. D. (1984). Academic procrastination: Frequency and cognitive-behavioral correlates. *Journal of counseling psychology*, 31(4), 503-509.
- Strunk, K. K., & Steele, M. R. (2011). Relative contributions of self-efficacy, self-regulation, and self-handicapping in predicting student procrastination. *Psychological Reports*, 109(3), 983-989.
- Tamadoni, M., Hatami, M., & Hashemi, R. H. (2010). General self efficacy, academic procrastination and academic achievement in university students. *Quarterly Educational Psychology*, 6(17), 65-86.
- Vogel, F. R., & Human-Vogel, S. (2016). Academic commitment and self-efficacy as predictors of academic achievement in additional materials science. *Higher Education Research & Development*, 35(6), 1298-1310.
- Yaycı, L., & Düşmez, İ. (2016). Adölesanların akademik erteleme davranışlarının bazı değişkenler açısından incelenmesi. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 6(10), 80-101.
- Yılmaz, M., Gürçay, D., & Ekici, G. (2007). Akademik Özyeterlik Ölçeğinin Türkçe'ye Uyarlanması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 33, 253-259.
- Zhang, Y., Dong, S., Fang, W., Chai, X., Mei, J., & Fan, X. (2018). Self-efficacy for self-regulation and fear of failure as mediators between self-esteem and academic procrastination among undergraduates in health professions. *Advances in Health Sciences Education*, 23(4), 817-830.

TOPSIS ve Gri İlişkisel Analiz Yöntemleri ile BIST Çimento Sektörü Şirketlerinin Finansal Etkinliklerinin Değerlendirilmesi

Tuba ÖZKAN¹

Özet

Yatırımcıların ve işletmelerin gelecekle ilgili kararlarını belirlemede finansal performans büyük önem taşımaktadır. Bu çalışmanın amacı, Borsa İstanbul Taş ve Toprağa Dayalı Sektöründe yer alan 17 çimento şirketinin finansal performanslarını incelemektir. Çimento şirketlerinin 2019 yılındaki finansal performansları Çok Kriterli Karar Verme tekniklerinden olan Gri ilişkisel Analiz ve TOPSIS yöntemleri ile karşılaştırılmaktadır. Analiz sonucunda en iyi finansal performansa sahip olan çimento firmasının Adana Çimento Sanayi ve Ticaret A.Ş. olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çimento Sektörü, Finansal Performans, TOPSIS, Gri ilişkisel Analiz.

Evaluation of Financial Effectiveness of BIST Cement Sector Companies with TOPSIS and Gray Relational Analysis Methods

Abstract

Financial performance is of great importance in determining the future decisions of investors and businesses. The aim of this study is to examine the financial performance of 17 cement companies in Borsa İstanbul Stone and Soil Based Sector. The financial performances of cement companies in 2019 are compared with Gray Relational Analysis and TOPSIS methods, which are Multi Criteria Decision Making techniques. As a result of the analysis, it was determined that the cement company with the best financial performance is Adana Cement Industry and Trade Inc.

Keywords: Cement Sector, Financial Performance, TOPSIS, Gray Relational Analysis.

Giriş

Son yıllarda çimento sektörü, gelişmekte olan ülkelerde özellikle Türkiye’de hızla büyüyen bir sektör olmuştur. Türk çimento sektörü, günümüzün artan konut ihtiyacı nedeniyle giderek büyümekte ve dünyanın en büyük çimento üreticileri arasında yer almaktadır. Çimento firmalarının esas iktisadi amaçları; gerçekleştirdikleri etkinliklerden kar sağlamak, gelişmek, büyümek, piyasa değerlerini artırmak ve sürekliliği sağlamaktır.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Atatürk Üniversitesi, Oltu Beşeri ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Bankacılık ve Finans Bölümü, tuba.ozkan@atauni.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-9510-2963>

Firmaların verimli ve dinamik biçimde çalışıyor olmaları için finansal yönden istikrarlı ve etkin olmaları gerekmektedir. Firmaların mali tablolarının incelenmesi neticesinde elde edilen finansal oranlar, finansal performansın ölçümünde kullanılmaktadır. Bu performans ölçümü sırasında birbirinden bağımsız birden fazla kriterin kullanımı söz konusu olduğunda Çok Kriterli Karar Verme (ÇKKV) teknikleri kullanılmaktadır.

Bu araştırmada, Borsa İstanbul (BIST)' da yer alan çimento şirketlerinin 2019 yılındaki finansal performansları, ÇKKV analizlerinden Technique for Order Preference by Similarity to Ideal Solution (TOPSIS) ve Gri ilişkisel Analiz (GİA) analiz yöntemleri ile karşılaştırılmaktadır.

Bu çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünün hemen ardından ikinci bölümde literatür taraması yapılarak finansal performans kriterleri belirlenmiştir. Ayrıca kriterlerin belirlenmesinde uzman görüşleri de alınmıştır. Üçüncü bölümde belirlenen performans kriterlerinin ağırlıkları eşit olarak alındıktan sonra, uygulama kapsamında yer alan şirketlerin finansal performansları TOPSIS ve GİA yöntemleriyle analiz edilerek, şirketlere ilişkin sıralama elde edilmiştir. Son bölümde ise genel bir değerlendirme yapılmıştır.

Çimento sektörünün Türk ekonomisi üzerindeki önemli etkisi düşünüldüğünde; sektörün düzenli aralıklarla performansının ölçülmesi ve bu ölçümler sonucuna göre sektörün değerlendirilmesi, şirket yöneticileri ve finansal yatırım kararı alacak olan sermaye sahipleri için büyük önem taşımaktadır. Yapılan finansal performans değerlemeleri sonucunda; çimento sektöründeki firmaların piyasadaki varlıklarını devam ettirebilmeleri, finansal kaynaklarını etkin kullanabilmeleri, faaliyet kalitelerini arttırabilmeleri ve sorunlarını zamanında tespit ederek bu sorunların çözümüne yönelik tedbirler alabilmeleri sağlanmış olacaktır. Ayrıca finansal yatırım kararı alacak olan sermaye sahipleri de yatırımlarına yön verirken firmaların sergilemiş oldukları finansal performansı dikkate alarak yatırım kararı alacaktır.

Literatür

ÇKKV yöntemleri kullanılarak çimento sektöründe yapılan ulusal ve uluslararası çalışmalardan bazılarında aşağıda yer verilmiştir.

Ertuğrul ve Karakaşoğlu (2009) yaptıkları çalışmada, İstanbul Menkul Kıymet Borsası (İMKB)'na kayıtlı 15 çimento firmasının finansal performansını Fuzzy Analytic Hierarchy Process (FAHP) ve TOPSIS metodu ile belirlemişlerdir. FAHP ile kriterlerin ağırlıkları belirlendikten sonra firmaların performans sıralaması TOPSIS ile ortaya konulmuştur. Adana Çimento finansal performans açısından ilk sırada yer alırken, Bolu Çimento ikinci ve Mardin Çimento üçüncü sırada olarak bulunduğu belirtilmiştir.

Dumanoğlu (2010), 2004-2009 tarihleri arasında İMKB'de yer alan 15 çimento şirketinin finansal performanslarını TOPSIS yöntemi ile değerlendirmiştir. Her bir şirketin yıllar itibari ile finansal performansı, kullanılan 8 kriter oranı üzerinden elde edilen TOPSIS skorları ile analiz edilmiştir.

Özden vd. (2012) çalışmalarında, 2011 yılında İMKB'de faaliyet gösteren çimento sektöründeki 16 firmanın finansal performanslarını 8 finans göstergesini kriter olarak ele alarak Vise Kriterijumska Optimizacija I Kompromisno Resenje (VIKOR) yöntemi ile incelemişlerdir. Analiz sonucunda Konya Çimento finansal performansı en yüksek firma olurken, Afyon Çimento ise finansal performansı en düşük firma olarak belirlenmiştir. Bununla birlikte VIKOR ile elde edilen sıralamalar ile hisse başına elde edilen getiri sıralamaları kıyaslandığında anlamlı bir ilişkinin olmadığı belirtilmiştir.

Rezaie vd. (2014), FAHP ve VIKOR yöntemlerinden yararlanarak 2008-2009 yılları arasında Tahran borsasında faaliyet gösteren 27 İran çimento şirketinin finansal performansını analiz etmişlerdir. Şirketlerin finansal performans ağırlığının belirlenmesinde FAHP yöntemi kullanılırken, şirketlerin birbirleri ile kıyaslanması sürecinde ise VIKOR yöntemi kullanılmıştır. Çalışmada, derecelendirme notu 13 finansal orandan faydalanarak verilmiş ve bu derecelendirme notuna göre en başarılı çimento firmaları belirlenmeye çalışılmıştır.

Moghimi ve Anvari (2014), Tahran borsasında faaliyet gösteren sekiz İran çimento firmasının finansal performanslarını FAHP ve TOPSIS yöntemlerinden yararlanarak incelemişlerdir. Bu analiz yöntemleri ile bir model oluşturulmuş ve oluşturulan bu modelde firmalara 16 finansal oranın hesaplanması ile performans notu verilmesi sağlanmıştır. Elde edilen bulgulara göre en yüksek finansal performansa sahip şirketin Sabhan olduğunu en düşük finansal performansa sahip şirketin ise Sahrmoz olduğunu tespit etmişlerdir. Ayrıca sıralama sonuçları üzerinde kriter ağırlıklarının önemli bir etkisi olduğu tespit edilirken,

çimento sektörünün yanı sıra diğer sektörlerde de önerilen modelin başarıyla uygulanabileceği belirtilmiştir.

Sakarya ve Akkuş (2015) yaptıkları çalışmada, TOPSIS yöntemini kullanarak hisseleri 2010-2013 yılları arasında BIST'te yer alan ve çimento sektöründe faaliyet gösteren 19 şirketin finansal performanslarını analiz etmişlerdir. Çalışmada işletmelerin nakit akım oranları ve geleneksel finansal oranları hesaplanarak sonuçları karşılaştırmışlardır. Yapılan analiz sonucunda, nakit akım oranlarına ve geleneksel oranlarına göre işletmelerin finansal performanslarının farklılık gösterdiği tespit edilmiştir.

Soysal vd. (2017), BIST'te yer alan 17 çimento firmasının 2010-2016 yıllarını kapsayan 7 yıllık dönemdeki finansal performanslarını 15 finansal oran kullanarak TOPSIS yöntemi ile analiz etmişlerdir. Çalışmada firmaların başarı sırası incelendiğinde, Ünye Çimento firmasının finansal performans açısından dört kez ilk sırada iki kez ikinci sırada ve bir kez de üçüncü sırada yer aldığı tespit edilmiştir.

Ege ve Yaman (2018), 2010-2016 döneminde BIST'e kote 16 çimento ve beton sanayi firmasının finansal performanslarının pay getirileri üzerine etkilerini 10 finansal oran kullanarak incelemişlerdir. TOPSIS, Multi-Objective Optimization on the basis of Ratio Analysis (MOORA) ve panel veri analiz yöntemlerinin kullanıldığı araştırmada ilk olarak firma performans düzeyini temsil eden TOPSIS ve MOORA puanları oluşturulmuştur. Ardından pay senedi getirileri ile hesaplanan TOPSIS ve MOORA skorları arasında bir ilişki olup olmadığı panel veri analiz tekniği ile incelemişlerdir. Pay senedi getirilerinin bağımlı, TOPSIS ve MOORA puanlarından oluşan serilerin bağımsız değişken olarak modellendiği çalışmanın panel veri analiz sonuçlarına göre, TOPSIS performans skorlarının artması getiriler üzerinde pozitif yönde bir etki yarattığı belirtilmiştir.

Raïkar (2018) yaptığı çalışmasında, AHP ve VIKOR yöntemlerini kullanarak Hindistan çimento sektörünün ve seçilmiş bazı çimento firmalarının 2013-2017 dönemindeki finansal performanslarını analiz etmiştir. Kullanılan veri ve yöntemlere dayanarak yapılan finansal performans sıralamasında en iyi üç çimento firmasının; Ambuja Çimento, Ultra Tech Çimento ve Orient Çimento olduğu tespit edilmiştir.

Güleç ve Özkan (2018) yaptıkları çalışmada, 2005-2016 yılları arasında BIST'e kayıtlı 16 çimento firmasının finansal performansını analiz etmişlerdir. Finansal yapı, likidite, faaliyet ve karlılık oranları başlıkları altında 17 oran kullanılarak firmaların GİA

değerlerini elde etmişler ve her yıl için sıralama gerçekleştirmişlerdir. Aynı zamanda, Satın Al ve Elde Tut Getiri Yöntemi ile firmaların hisse senedi getirilerini hesaplamışlar, bunları GİA değerleriyle karşılaştırmışlar ve istatistiksel olarak aralarında anlamlı bir ilişki bulamamışlardır.

Atukalp (2019), 2013-2017 tarihlerinde BIST taş, toprak endeksinde işlem gören çimento şirketlerinin finansal performanslarını Multi-MOORA yöntemiyle analiz etmiştir. Ünye Çimento'nun yapılan değerlendirme sonucunda en iyi finansal performansı gösteren çimento firması olduğu tespit edilmiştir.

Kızıl (2019), 2015-2017 yılları arasında BIST'te yer alan çimento işletmelerinin borsa performansları ile finansal performanslarını karşılaştırmıştır. TOPSIS yöntemi ile finansal performans ölçüt (hisse başına kar, fiyat kazanç oranı, öz sermaye karlılık oranı ve aktif karlılık oranı) verileri tek bir skora çevrilerek borsa performansını gösteren PD/DD değeri ile korelasyon analizi yaparak yıllar bazında kıyaslanmıştır. Yaptığı analiz sonucunda çimento işletmelerinin 2015 ve 2017 yıllarında finansal performansları ile borsa performansları arasında anlamlı ilişki olduğu, 2016 yılında ise anlamlı bir ilişki olmadığı sonucuna varmıştır.

Akbulut (2020), çalışmasında BIST çimento sektöründeki şirketlerin 2014- 2018 dönemine ait performanslarını ÇKKV yöntemlerinden olan Criteria Importance Through Intercriteria Correlation (CRITIC) ve Multi-Attributive Border Approximation Area Comparison (MABAC) yöntemleriyle incelemiştir. CRITIC yöntemi sonuçlarına göre söz konusu firmalar için en önemli performans kriterinin yıllara göre değişkenlik gösterdiğini tespit etmiştir. Buna ilaveten MABAC yöntemine göre ADANA, ADBGR ve KONYA firmaları finansal açıdan en başarılı üç firma olmasına karşın pay senedi getirili sıralamasında ise ADNAC, ADANA ve ADBGR firmalarının en başarılı üç firma olduğunu tespit etmiştir. Ayrıca, MABAC performans sıralaması ile getiri sıralaması arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığını Spearman korelasyon analizi ile incelemiş ve pozitif ve orta düzeyde anlamlı bir ilişki bulmuştur.

Araştırmanın Amaç ve Kapsamı

Çalışmanın temel amacı, BIST'te faaliyet gösteren çimento firmalarının GİA ve TOPSIS yöntemleri ile finansal performanslarının değerlendirilerek karşılaştırma

yapılmasıdır. Çalışmaya, 2019 yılında BIST’ te faaliyet gösteren 17 işletme dahil edilmiştir. Çalışma kapsamında analiz edilen işletmeler Tablo 1’de yer almaktadır.

Tablo 1. Çalışmada Yer Alan Şirketler

	İşlem Kodu	Şirket Adı
1	ADANA*	Adana Çimento Sanayi ve Ticaret Anonim Şirketi
2	AFYON	Afyon Çimento Sanayi ve Ticaret Anonim Şirketi
3	AKCNS	Akçansa Çimento Sanayi ve Ticaret Anonim Şirketi
4	ASLAN	Aslan Çimento Anonim Şirketi
5	BOLUC	Bolu Çimento Sanayi Anonim Şirketi
6	BSOKE	Batısöke Söke Çimento Sanayi ve Ticaret Anonim Şirketi
7	BTCIM	Batıçim Batı Anadolu Çimento Sanayi Anonim Şirketi
8	BUCIM	Bursa Çimento Fabrikası Anonim Şirketi
9	CIMSA	Çimsa Çimento Sanayi ve Ticaret Anonim Şirketi
10	CMBTN	Çimbeton Hazır beton ve Prefabrik Yapı Elemanları Sanayi ve Ticaret Anonim Şirketi
11	CMENT	Çimentaş İzmir Çimento Fabrikası Ticaret Anonim Şirketi
12	GOLTS	Göлтаş Göller Bölgesi Çimento Sanayi ve Ticaret Anonim Şirketi
13	KONYA	Konya Çimento Sanayi Anonim Şirketi
14	MRDIN	Mardin Çimento Sanayi ve Ticaret Anonim Şirketi
15	NIBAS	Niğbaş Niğde Beton Sanayi ve Ticaret Anonim Şirketi
16	NUHCM	Nuh Çimento Sanayi Anonim Şirketi
17	UNYEC	Ünye Çimento Sanayi ve Ticaret Anonim Şirketi

* BIST’te Adana Çimento Sanayi T.A.Ş.; ADANA, ADNAC ve ADBGR olarak üç ayrı kodla faaliyet göstermektedir. Bu firma için çalışmada ADANA kodu kullanılmıştır.

Araştırmanın Verileri ve Yöntemi

Firmaların finansal performanslarının belirlenmesinde TOPSIS ve GİA yöntemleri kullanılmış ve modellerin çözümünde Microsoft Office Excel programı kullanılmıştır. 2019 yılı verilerinin kullanıldığı analizde, veriler Kamuyu Aydınlatma Platformu (KAP)’nda yer alan gelir tablosu ve bilanço verilerinden elde edilerek hazırlanmıştır.

Tablo 2’deki 8 finansal oran çimento şirketlerin karlılıkları, finansal yapıları ve etkin varlık kullanımı hakkında bilgi verebilecek özellikteki oranlar içerisinden uzman görüşleri yardımıyla seçilmiş ve bu oranların toplamları 1 olacak şekilde ağırlıkları eşit olarak dağıtılmıştır.

Tablo 2. Analizde Kullanılan Finansal Oranlar

Finansal Oranlar	Sembolü	Amaç (Nitelik)	Ağırlıklar (W)
Cari Oran	S1	Fayda (Maksimum)	0,125

Borç Kaynak Oranı	S2	Maliyet (Minimum)	0,125
Stok Devir Hızı	S3	Fayda (Maksimum)	0,125
Alacak Devir Hızı	S4	Fayda (Maksimum)	0,125
Esas Faaliyet Kar Marjı	S5	Fayda (Maksimum)	0,125
Özsermaye / Maddi Duran Varlıklar	S6	Fayda (Maksimum)	0,125
Aktif Karlılık	S7	Fayda (Maksimum)	0,125
Özsermaye Karlılığı	S8	Fayda (Maksimum)	0,125

TOPSIS Yöntemi

TOPSIS analiz tekniğinin esas mantığı, pozitif ve negatif ideal çözümü belirlemeye dayanmaktadır. Bu analiz yönteminde göreceli olarak ideal çözüme yakınlık ile alternatiflerin sıralaması belirlenir. Fayda kriterini maksimize edip; maliyet kriterini minimize eden çözüm pozitif ideal çözümdür. Fayda kriterini minimize edip; maliyet kriterini maksimize eden çözüm ise negatif ideal çözümdür. Uygun olan alternatif ise, negatif ideal çözüme en uzak ve ideal çözüme en yakın olandır (Wu, Lin ve Tsai, 2008: 256).

Gri İlişkisel Analiz Yöntemi

GİA yöntemi, ÇKKV problemlerinin çözümünde kullanılabilen önemli bir sınıflama, derecelendirme ve karar verme yöntemidir. Ayrıca bu yöntem, faktörler arasında karmaşık ilişkilerin bulunduğu karar problemlerine uygulanabilen bir çözüm tekniğidir. Bu özelliği sayesinde ÇKKV problemlerinin çözümü için tek olarak veya diğer teknikler ile bütünleşik olarak sıklıkla uygulanmaktadır (Köse, Aplaç ve Kabak, 2013: 461).

Bulgular ve Değerlendirilmesi

Bu bölümde TOPSIS ve GİA yöntemleri kullanılarak analiz kapsamına alınan 17 şirketin 2019 yılı verilerine ilişkin performansları belirlenmiştir.

TOPSIS Yöntemi İle Performans Değerlendirme

TOPSIS yöntemi uygulanırken aşağıdaki aşamalar takip edilmektedir (Cağlıyan vd., 2015: 45-47).

Aşama 1: Karar Matrisini Oluşturma

Birbirleriyle karşılaştırılan ve sıralanmak istenen şirketler karar matrisinin satırlarında, değerlendirmede kullanılacak olan kriterler ise karar matrisinin sütunlarında yer almaktadır. Analiz kapsamında 8 değerlendirme kriteri ve 17 şirket yer aldığından öncelikle 17×8 boyutlu standart karar matrisi oluşturulmuştur. Tablo 3' te oluşturulan standart karar matrisi yer almaktadır.

Tablo 3. Karar Matrisi

	S1	S2	S3	S4	S5	S6	S7	S8
ADANA	2,99	17,68	5,71	7,57	4,12	1,77	13,26	18,37
AFYON	0,23	71,36	6,37	5,60	-10,73	0,36	-6,80	-21,72
AKCNS	0,94	50,38	6,27	4,15	8,32	1,20	2,53	5,09
ASLAN	1,10	57,63	4,21	1,66	10,46	0,90	-2,25	-5,16
BOLUC	1,40	53,57	3,32	2,44	3,13	0,90	-5,39	-11,49
BSOKE	0,60	71,25	3,13	7,81	-27,12	0,38	-7,53	-25,08
BTCIM	0,41	47,49	4,57	4,70	-12,35	0,34	-4,13	-14,48
BUCIM	3,31	21,82	4,02	4,77	1,78	1,92	0,98	1,79
CIMSA	0,81	60,48	5,69	3,66	8,92	0,67	0,83	2,30
CMBTN	1,11	57,72	68,21	3,01	-3,71	1,69	-2,76	-8,77
CMENT	1,67	27,66	3,98	3,23	-17,36	1,86	-4,85	-8,62
GOLTS	1,10	61,85	3,57	2,76	21,42	0,77	1,72	5,20
KONYA	3,87	17,44	3,23	3,64	-1,49	1,92	-0,41	-0,50
MRDIN	4,27	19,56	2,30	3,01	-0,68	2,15	4,61	6,06
NIBAS	1,50	28,85	3,86	6,15	-12,92	1,53	-2,08	-2,99
NUHCM	1,25	39,60	5,85	4,27	13,84	1,60	5,98	10,04
UNYEC	2,02	12,09	2,72	3,58	2,62	1,19	5,83	8,10

Aşama 2: Normalize Edilmiş Karar Matrisi Oluşturma

Karar matrisindeki her bir değerın kareleri alınarak bunların toplamından oluşan sütundaki değerler toplamının kareköküne bölünerek normalizasyon işlemi tamamlanmıştır. Normalize edilmiş karar matrisi Tablo 4' te verilmiştir.

Tablo 4. Normalize Edilmiş Karar Matrisi

	S1	S2	S3	S4	S5	S6	S7	S8
ADANA	0,354	0,092	0,081	0,403	0,084	0,312	0,613	0,389
AFYON	0,027	0,372	0,090	0,298	-0,218	0,063	-0,314	-0,460
AKCNS	0,111	0,263	0,089	0,221	0,169	0,211	0,117	0,108
ASLAN	0,130	0,301	0,060	0,088	0,212	0,158	-0,104	-0,109
BOLUC	0,166	0,279	0,047	0,130	0,063	0,158	-0,249	-0,243
BSOKE	0,071	0,372	0,044	0,416	-0,550	0,067	-0,348	-0,531
BTCIM	0,049	0,248	0,065	0,250	-0,250	0,060	-0,191	-0,307

BUCIM	0,391	0,114	0,057	0,254	0,036	0,338	0,045	0,038
CIMSA	0,096	0,315	0,081	0,195	0,181	0,118	0,038	0,049
CMBTN	0,131	0,301	0,967	0,160	-0,075	0,298	-0,128	-0,186
CMEN	0,197	0,144	0,056	0,172	-0,352	0,327	-0,224	-0,182
GOLTS	0,130	0,323	0,051	0,147	0,434	0,136	0,080	0,110
KONYA	0,458	0,091	0,046	0,194	-0,030	0,338	-0,019	-0,011
MRDIN	0,505	0,102	0,033	0,160	-0,014	0,379	0,213	0,128
NIBAS	0,177	0,150	0,055	0,328	-0,262	0,269	-0,096	-0,063
NUHCM	0,148	0,207	0,083	0,228	0,281	0,282	0,277	0,213
UNYEC	0,239	0,063	0,039	0,191	0,053	0,210	0,270	0,171

Aşama 3: Ağırlıklı Standart Karar Matrisi Oluşturma

Değerlendirme faktörlerine bağlı olan ağırlık değerleri (w_j) belirlendikten sonra normalize edilmiş değerlerin ağırlıklandırılmış normalize edilmiş değerlere dönüşmesi için w_j değerleri ile çarpılır. Tablo 5’de ağırlıklı standart karar matrisi gösterilmektedir.

Tablo 5. Ağırlıklı Standart Karar Matrisi

	S1	S2	S3	S4	S5	S6	S7	S8
ADANA	0,0442	0,0115	0,0101	0,0504	0,0104	0,0390	0,0767	0,0486
AFYON	0,0034	0,0465	0,0113	0,0373	-0,0272	0,0079	-0,0393	-0,0575
AKCNS	0,0139	0,0328	0,0111	0,0276	0,0211	0,0264	0,0146	0,0135
ASLAN	0,0163	0,0376	0,0075	0,0111	0,0265	0,0198	-0,0130	-0,0137
BOLUC	0,0207	0,0349	0,0059	0,0163	0,0079	0,0198	-0,0312	-0,0304
BSOKE	0,0089	0,0465	0,0055	0,0520	-0,0687	0,0084	-0,0435	-0,0664
BTCIM	0,0061	0,0310	0,0081	0,0313	-0,0313	0,0075	-0,0238	-0,0383
BUCIM	0,0489	0,0142	0,0071	0,0318	0,0045	0,0423	0,0057	0,0047
CIMSA	0,0120	0,0394	0,0101	0,0244	0,0226	0,0147	0,0048	0,0061
CMBTN	0,0164	0,0376	0,1209	0,0201	-0,0094	0,0372	-0,0160	-0,0232
CMEN	0,0247	0,0180	0,0071	0,0215	-0,0440	0,0409	-0,0280	-0,0228
GOLTS	0,0163	0,0403	0,0063	0,0184	0,0543	0,0169	0,0099	0,0138
KONYA	0,0572	0,0114	0,0057	0,0242	-0,0038	0,0423	-0,0024	-0,0013
MRDIN	0,0631	0,0128	0,0041	0,0201	-0,0017	0,0473	0,0267	0,0160
NIBAS	0,0222	0,0188	0,0068	0,0410	-0,0327	0,0337	-0,0120	-0,0079
NUHCM	0,0185	0,0258	0,0104	0,0284	0,0351	0,0352	0,0346	0,0266
UNYEC	0,0299	0,0079	0,0048	0,0238	0,0066	0,0263	0,0337	0,0214

Aşama 4: İdeal ve Negatif İdeal Çözümleri Oluşturma

Bu aşamada, negatif ideal (A^+) ve ideal (A^-) çözüm değerleri belirlenir. Negatif ideal çözüm değerleri için her bir sütundaki minimum değerler, pozitif ideal çözüm değerleri için ise her bir sütuna ait maksimum değerler dikkate alınır. 2019 yılı için negatif ideal A^- ve ideal A^+ kümeleri aşağıda gösterilmektedir.

$$A^+ = (0,0631; 0,0465; 0,1209; 0,0520; 0,0543; 0,0473; 0,0767; 0,0486)$$

$$A^- = (0,0034; 0,0079; 0,0041; 0,0111; -0,0687; 0,0075; -0,0435; -0,0664)$$

Aşama 5: Ayırım Kriterlerini Hesaplama

Bu aşamada, her bir alternatifin negatif ideal çözümden uzaklığı (S^-) ve pozitif ideal çözümden uzaklığı (S^+) hesaplanmıştır. Bu aşamada bulunan sonuçlar aşağıda görülmektedir;

2019 yılı için S^+ ve S^- kümeleri;

$$S^+ = (0,1259; 0,2206; 0,1479; 0,1740; 0,1929; 0,2461; 0,2079; 0,1551; 0,1573; 0,1455; 0,2048; 0,1519; 0,1657; 0,1500; 0,1855; 0,1340; 0,1489)$$

$$S^- = (0,1954; 0,0637; 0,1387; 0,1183; 0,0924; 0,0566; 0,0595; 0,1288; 0,1314; 0,1477; 0,0674; 0,1605; 0,1201; 0,1465; 0,0881; 0,1648; 0,1434)$$

Aşama 6: İdeal Çözüme Göreli Yakınlığı Hesaplama

Son aşamada ideal çözüme göre yakınlık değeri (C_i^*) tespit edilir. Aşağıdaki tabloda görüleceği üzere bulunan değerler $0 \leq C_i^* \leq 1$ aralığındadır. Bu aşamalardan hareketle Tablo 6'da şirketlerin 2019 yılına ilişkin performans değerleri ve sıralamaları gösterilmiştir.

Tablo 6. Şirketlerin Performans Değerleri ve Sıralamaları

Şirket Kodu	2019	
	C_i^* Değeri	Sıralama
ADANA	0,6082	1
NUHCM	0,5515	2
GOLTS	0,5138	3
CMBTN	0,5037	4
MRDIN	0,4940	5
UNYEC	0,4907	6
AKCNS	0,4839	7
CIMSA	0,4551	8
BUCIM	0,4537	9
KONYA	0,4204	10

ASLAN	0,4047	11
BOLUC	0,3238	12
NIBAS	0,3221	13
CMENT	0,2475	14
AFYON	0,2240	15
BTCIM	0,2226	16
BSOKE	0,1869	17

TOPSIS yöntemi kullanılarak 2019 yılında hesaplanan değerler doğrultusunda Tablo 6'da görüldüğü üzere Adana Çimento Sanayi ve Ticaret A.Ş. finansal performansı en yüksek olan şirkettir. Bu şirketi sırasıyla Nuh Çimento Sanayi A.Ş. ve Göлтаş Göller Bölgesi Çimento Sanayi ve Ticaret A.Ş. takip etmiştir. En düşük finansal performansa sahip şirket ise Batisöke Söke Çimento Sanayi ve Ticaret A.Ş. olmuştur.

Gri İlişkisel Analiz Yöntemi İle Performans Değerlendirme

Bir karar probleminde bulunan alternatifler arasında GİA yöntemi ile karşılaştırma ve sıralama yapabilmek amacı ile aşağıdaki altı aşamada izlenmelidir (Wu, 2002: 211-212).

Aşama 1: Karar Matrisinin Oluşturulması

Karar matrisi oluşturulurken Tablo 1 dikkate alınmıştır.

Aşama 2: Oluşturulan karar matrisinden sonra 1., 3., 4., 5., 6., 7. ve 8. kriterlerde maksimizasyon, 2. kriterde minimizasyon arzu edildiği için verilerin normalizasyon işlemi gerçekleştirilir. Tablo 7' de normalize edilmiş değerler görülmektedir.

Tablo 7. Normalize Edilen Karar Matrisi

	S1	S2	S3	S4	S5	S6	S7	S8
ADANA	0,6832	0,9057	0,0517	0,9610	0,6436	0,7898	1,0000	1,0000
AFYON	0,0000	0,0000	0,0618	0,6407	0,3377	0,0101	0,0351	0,0773
AKCNS	0,1757	0,3540	0,0602	0,4049	0,7301	0,4746	0,4839	0,6944
ASLAN	0,2153	0,2317	0,0290	0,0000	0,7742	0,3087	0,2540	0,4585
BOLUC	0,2896	0,3002	0,0155	0,1268	0,6232	0,3087	0,1029	0,3128
BSOKE	0,0916	0,0019	0,0126	1,0000	0,0000	0,0211	0,0000	0,0000
BTCIM	0,0457	0,4027	0,0344	0,4940	0,3043	0,0000	0,1638	0,2439
BUCIM	0,7624	0,8359	0,0261	0,5057	0,5954	0,8728	0,4093	0,6184
CIMSA	0,1436	0,1836	0,0514	0,3252	0,7425	0,1815	0,4021	0,6301
CMBTN	0,2178	0,2301	1,0000	0,2195	0,4823	0,7456	0,2294	0,3754
CMENT	0,3564	0,7374	0,0255	0,2553	0,2011	0,8396	0,1289	0,3788
GOLTS	0,2153	0,1605	0,0193	0,1789	1,0000	0,2368	0,4449	0,6969

KONYA	0,9010	0,9098	0,0141	0,3220	0,5280	0,8728	0,3425	0,5657
MRDIN	1,0000	0,8740	0,0000	0,2195	0,5447	1,0000	0,5839	0,7167
NIBAS	0,3144	0,7173	0,0237	0,7301	0,2925	0,6571	0,2621	0,5084
NUHCM	0,2525	0,5359	0,0539	0,4244	0,8438	0,6958	0,6498	0,8083
UNYEC	0,4437	1,0000	0,0064	0,3121	0,6127	0,4718	0,6425	0,7636

Aşama 3: Referans Serisinin Oluşturulması

Karar matrisinden yararlanılarak referans serisi satırının eklenmesi ile karşılaştırma matrisi oluşturulur.

Aşama 4. Mutlak Değer Tablosunun Oluşturulması

Referans serisi oluşturulmuş karar matrisinin mutlak değer tablosu oluşturulur. Tablo 8' de elde edilen mutlak değerler görülmektedir.

Tablo 8. Mutlak Değer Tablosu

	S1	S2	S3	S4	S5	S6	S7	S8
Referans Serisi	1,0000	1,0000	1,0000	1,0000	1,0000	1,0000	1,0000	1,0000
ADANA	0,3168	0,0943	0,9483	0,0390	0,3564	0,2102	0,0000	0,0000
AFYON	1,0000	1,0000	0,9382	0,3593	0,6623	0,9899	0,9649	0,9227
AKCNS	0,8243	0,6460	0,9398	0,5951	0,2699	0,5254	0,5161	0,3056
ASLAN	0,7847	0,7683	0,9710	1,0000	0,2258	0,6913	0,7460	0,5415
BOLUC	0,7104	0,6998	0,9845	0,8732	0,3768	0,6913	0,8971	0,6872
BSOKE	0,9084	0,9981	0,9874	0,0000	1,0000	0,9789	1,0000	1,0000
BTCIM	0,9543	0,5973	0,9656	0,5060	0,6957	1,0000	0,8362	0,7561
BUCIM	0,2376	0,1641	0,9739	0,4943	0,4046	0,1272	0,5907	0,3816
CIMSA	0,8564	0,8164	0,9486	0,6748	0,2575	0,8185	0,5979	0,3699
CMBTN	0,7822	0,7699	0,0000	0,7805	0,5177	0,2544	0,7706	0,6246
CMEN	0,6436	0,2626	0,9745	0,7447	0,7989	0,1604	0,8711	0,6212
GOLTS	0,7847	0,8395	0,9807	0,8211	0,0000	0,7632	0,5551	0,3031
KONYA	0,0990	0,0902	0,9859	0,6780	0,4720	0,1272	0,6575	0,4343
MRDIN	0,0000	0,1260	1,0000	0,7805	0,4553	0,0000	0,4161	0,2833
NIBAS	0,6856	0,2827	0,9763	0,2699	0,7075	0,3429	0,7379	0,4916
NUHCM	0,7475	0,4641	0,9461	0,5756	0,1562	0,3042	0,3502	0,1917
UNYEC	0,5563	0,0000	0,9936	0,6879	0,3873	0,5282	0,3575	0,2364

Aşama 5. Gri İlişkisel Katsayı Matrisinin Oluşturulması

Her bir alternatif ve kriter için gri ilişki katsayıları Tablo 9’ da görülmektedir. Tablo 10’ da ise, hesaplanan gri ilişki dereceleri gösterilmektedir. Gri ilişki dereceleri hesaplanırken Tablo 2’deki kriter ağırlıkları dikkate alınır.

Tablo 9. Gri İlişkisel Katsayı Matrisi

	S1	S2	S3	S4	S5	S6	S7	S8
ADANA	0,6121	0,8414	0,3452	0,9276	0,5838	0,7041	1,0000	1,0000
AFYON	0,3333	0,3333	0,3476	0,5818	0,4302	0,3356	0,3413	0,3515
AKCNS	0,3776	0,4363	0,3473	0,4566	0,6495	0,4876	0,4921	0,6206
ASLAN	0,3892	0,3942	0,3399	0,3333	0,6889	0,4197	0,4013	0,4801
BOLUC	0,4131	0,4167	0,3368	0,3641	0,5703	0,4197	0,3579	0,4211
BSOKE	0,3550	0,3337	0,3362	1,0000	0,3333	0,3381	0,3333	0,3333
BTCIM	0,3438	0,4557	0,3412	0,4970	0,4182	0,3333	0,3742	0,3980
BUCIM	0,6779	0,7529	0,3392	0,5029	0,5527	0,7972	0,4584	0,5672
CIMSA	0,3686	0,3798	0,3452	0,4256	0,6600	0,3792	0,4554	0,5748
CMBTN	0,3900	0,3937	1,0000	0,3905	0,4913	0,6628	0,3935	0,4446
CMENT	0,4372	0,6556	0,3391	0,4017	0,3849	0,7571	0,3647	0,4460
GOLTS	0,3892	0,3733	0,3377	0,3785	1,0000	0,3958	0,4739	0,6226
KONYA	0,8347	0,8472	0,3365	0,4244	0,5144	0,7972	0,4320	0,5352
MRDIN	1,0000	0,7988	0,3333	0,3905	0,5234	1,0000	0,5458	0,6383
NIBAS	0,4217	0,6388	0,3387	0,6494	0,4141	0,5932	0,4039	0,5042
NUHCM	0,4008	0,5186	0,3457	0,4649	0,7620	0,6218	0,5881	0,7228
UNYEC	0,4733	1,0000	0,3348	0,4209	0,5635	0,4863	0,5831	0,6790

Tablo 10. Gri İlişki Derecesi

	S1	S2	S3	S4	S5	S6	S7	S8	GİA Puanı
W	0,125	0,125	0,125	0,125	0,125	0,125	0,125	0,125	
ADANA	0,6121	0,8414	0,3452	0,9276	0,5838	0,7041	1,0000	1,0000	0,6268
AFYON	0,3333	0,3333	0,3476	0,5818	0,4302	0,3356	0,3413	0,3515	0,3379
AKCNS	0,3776	0,4363	0,3473	0,4566	0,6495	0,4876	0,4921	0,6206	0,4059
ASLAN	0,3892	0,3942	0,3399	0,3333	0,6889	0,4197	0,4013	0,4801	0,3708
BOLUC	0,4131	0,4167	0,3368	0,3641	0,5703	0,4197	0,3579	0,4211	0,3598

BSOKE	0,3550	0,3337	0,3362	1,0000	0,3333	0,3381	0,3333	0,3333	0,3787
BTCIM	0,3438	0,4557	0,3412	0,4970	0,4182	0,3333	0,3742	0,3980	0,3454
BUCIM	0,6779	0,7529	0,3392	0,5029	0,5527	0,7972	0,4584	0,5672	0,5101
CIMSA	0,3686	0,3798	0,3452	0,4256	0,6600	0,3792	0,4554	0,5748	0,3767
CMBTN	0,3900	0,3937	1,0000	0,3905	0,4913	0,6628	0,3935	0,4446	0,4652
CMENT	0,4372	0,6556	0,3391	0,4017	0,3849	0,7571	0,3647	0,4460	0,4175
GOLTS	0,3892	0,3733	0,3377	0,3785	1,0000	0,3958	0,4739	0,6226	0,4185
KONYA	0,8347	0,8472	0,3365	0,4244	0,5144	0,7972	0,4320	0,5352	0,5233
MRDIN	1,0000	0,7988	0,3333	0,3905	0,5234	1,0000	0,5458	0,6383	0,5740
NIBAS	0,4217	0,6388	0,3387	0,6494	0,4141	0,5932	0,4039	0,5042	0,4325
NUHCM	0,4008	0,5186	0,3457	0,4649	0,7620	0,6218	0,5881	0,7228	0,4627
UNYEC	0,4733	1,0000	0,3348	0,4209	0,5635	0,4863	0,5831	0,6790	0,4827

Aşama 6: Son aşamada ise, alternatiflerin gri ilişki dereceleri büyük değerlerden küçük değerlere doğru sıralanır. Gri ilişki derecelerinin sıralaması Tablo 11’ de görülmektedir.

Tablo 11. Gri İlişki Derecelerinin Sıralaması

Şirketler	Gri İlişki Derecesi	Sıralama
ADANA	0,6268	1
MRDIN	0,5740	2
KONYA	0,5233	3
BUCIM	0,5101	4
UNYEC	0,4827	5
CMBTN	0,4652	6
NUHCM	0,4627	7
NIBAS	0,4325	8
GOLTS	0,4185	9
CMENT	0,4175	10
AKCNS	0,4059	11
BSOKE	0,3787	12
CIMSA	0,3767	13
ASLAN	0,3708	14
BOLUC	0,3598	15
BTCIM	0,3454	16
AFYON	0,3379	17

Tablo 11’ de görüldüğü üzere, GİA yöntemi kullanılarak 2019 yılında hesaplanan değerler doğrultusunda Adana Çimento Sanayi ve Ticaret A.Ş. finansal performansı en yüksek olan şirkettir. Bu şirketi sırasıyla Mardin Çimento Sanayi ve Ticaret A.Ş. ve Konya

Çimento A.Ş. takip etmiştir. En düşük finansal performansa sahip şirketi ise Afyon Çimento Sanayi ve Ticaret A.Ş. olmuştur.

Sonuç

Günümüzde bir şirketin finansal performans değerlendirmesi, aynı sektördeki şirketler, paydaşlar ve alacaklılar için önemli görülmektedir. Öte yandan, finansal oranlar yararlı nicel finansal bilgiler sağlar. Böylece, bir şirketin işleyişi değerlendirilebilir, rekabet gücü ve zayıflığı tespit edilebilir.

Bu çalışmada, BIST taş ve toprağa dayalı sektöründe işlem gören çimento şirketlerinin finansal performansları ÇKKV yöntemlerinden TOPSIS ve GİA yöntemleri ile değerlendirilmiştir. Uzman görüşleri ve literatür taraması dikkate alınarak performans değerlendirmesinde kullanılan kriterler tespit edilmiştir. Performans değerlendirme kriterlerinin önem ağırlıkları eşit olarak alınmıştır. 17 şirkete ait 2019 yılındaki finansal tablolarından alınan 8 finansal oran kullanılarak, performans değerlendirmeleri yapılmıştır.

TOPSIS yöntemi kullanılarak 2019 yılında hesaplanan değerler doğrultusunda Tablo 6'da görüldüğü üzere Adana Çimento Sanayi ve Ticaret A.Ş. finansal performansı en yüksek olan şirkettir. Bu şirketi sırasıyla Nuh Çimento Sanayi A.Ş. ve Göлтаş Göller Bölgesi Çimento Sanayi ve Ticaret A.Ş. takip etmiştir. En düşük finansal performansa sahip şirket ise Batisöke Söke Çimento Sanayi ve Ticaret A.Ş. olmuştur.

GİA yöntemi kullanılarak 2019 yılında hesaplanan değerler doğrultusunda Adana Çimento Sanayi ve Ticaret A.Ş. finansal performansı en yüksek olan şirkettir. Bu şirketi sırasıyla Mardin Çimento Sanayi ve Ticaret A.Ş. ve Konya Çimento A.Ş. takip etmiştir. 2019 yılının en düşük finansal performansa sahip şirketi ise Afyon Çimento Sanayi ve Ticaret A.Ş. olmuştur.

2019 yılında sürekli faaliyet gösteren 17 firmanın performans düzeyleri TOPSIS ve GİA yöntemleri ile karşılaştırmalı olarak analiz edilmiş ve analiz sonucunda her iki yönteme göre en iyi performansı gösteren şirketin Adana Çimento Sanayi ve Ticaret A.Ş. olduğu tespit edilmiştir.

Çimento sektörünün Türk ekonomisi üzerindeki önemli etkisi düşünüldüğünde; sektörün düzenli aralıklarla performansının ölçülmesi ve bu ölçümler sonucuna göre sektörün değerlendirilmesi, şirket yöneticileri ve finansal yatırım kararı alacak olan sermaye

sahipleri için büyük önem taşımaktadır. Yapılan finansal performans değerlemeleri sonucunda; çimento sektöründeki firmaların piyasadaki varlıklarını devam ettirebilmeleri, finansal kaynaklarını etkin kullanabilmeleri, faaliyet kalitelerini arttırabilmeleri ve sorunlarını zamanında tespit ederek bu sorunların çözümüne yönelik tedbirler alabilmeleri sağlanmış olunacaktır. Ayrıca finansal yatırım kararı alacak olan sermaye sahipleri de yatırımlarına yön verirken firmaların sergilemiş oldukları finansal performansı dikkate alarak yatırım kararı alacaktır.

Bu çalışmada 8 finansal oran kriter olarak kullanılarak TOPSIS ve GİA yöntemleri ile çimento şirketlerinin finansal performansları değerlendirilmiştir. Daha sonra yapılacak araştırmalarda, kullanılan analiz yöntemi, dönemi ve finansal oranlar değiştirilerek ilgili sektörün finansal performans değerlemesi yapılabilir. Böylece Türk finans literatürü için daha sağlıklı ve daha güvenilir kaynaklar oluşturulabilir.

Kaynaklar

- Akbulut, O. Y. (2020). Finansal performans ile pay senedi getirisi arasındaki ilişkinin bütünlük CRITIC ve MABAC ÇKKV teknikleriyle ölçülmesi: borsa istanbul çimento sektörü firmaları üzerine ampirik bir uygulama. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 40, 471-488.
- Atukalp, M. E. (2019). Borsa İstanbul'da işlem gören çimento firmalarının finansal performansının analizi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 81, 213-230.
- Cağlıyan, V., Ömürbek, N. Karaatlı, M. ve Işıklar, Z. (2015). Determination of profitability performances of industrial sectors by means of TOPSIS method application of Turkey. *European Scientific Journal*, 1, 43-53.
- Dumanoğlu, S. (2010). İMKB'de işlem gören çimento şirketlerinin mali performanslarının TOPSIS yöntemi ile değerlendirilmesi, *Marmara Üni. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 29(2), 323-339.
- Ege, İ. ve Yaman, S. (2018). TOPSIS ve MOORA yöntemleri ile ölçülen finansal performansın pay getirilerine etkisi: BİST çimento-beton işletmeleri üzerine bir panel veri uygulaması, *Al-Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1), 75-96.
- Ertuğrul, İ. ve Karakaşoğlu, N. (2009). performance evaluation of turkish cement firms with fuzzy analytic hierarchy process and TOPSIS methods, *Expert Systems with Applications*, 36(1),702-715.
- Güleç, Ö.F. ve Özkan A. (2018). Gri ilişkisel analiz yöntemi ile finansal performansın değerlendirilmesi: BİST çimento şirketleri üzerine bir araştırma. *Muhasebe ve Denetim Bakış*, 18(54), 77-96.
- Kızıl, E. (2019). Borsada işlem gören şirketlerin finansal performansları ile borsa performansları arasındaki ilişki: BİST taş, toprak endeksindeki çimento firmaları üzerine bir uygulama. *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 1(1), 51-67.
- Köse, E., Aplan, H. S. ve Kabak, M. (2013). Personel seçimi için gri sistem teori tabanlı bütünlük bir yaklaşım. *Ege Akademik Bakış*, 13(4), 461-472.
- Moghimi, R. and Anvari, A. (2014). An integrated fuzzy MCDM approach and analysis to evaluate the financial performance of iranian cement companies. *The International Journal of Advanced Manufacturing Technology*, 71, 685-698.
- Özden, Ü. H., Başar, Ö. D. ve Kalkan, S.B. (2012). İMKB'de işlem gören çimento sektöründeki şirketlerin finansal performanslarının VIKOR yöntemi ile sıralanması. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi*, 17, 23-44.

- Raikar, A. V. (2018). An analytical study of the cement sector and selected cement companies in india by using multi criteria decision making (MCDM) technique of analytic hierarchy process (AHP) and VIKOR. *International Journal of Research in Management, Economics and Commerce*, 8(5), 1-11.
- Rezaie, K., Ramiyani, S. S., Nazari-Shirkouhi, S. and Badizadeh, A. (2014). Evaluating performance of Iranian cement firms using an integrated fuzzy AHP–VIKOR Method. *Applied Mathematical Modelling*, 38(21-22), 5033-5046.
- Sakarya, Ş. ve Akkuş, H. T. (2015). Finansal performansın ölçülmesinde geleneksel oranlar ile nakit akım oranlarının karşılaştırmalı analizi: bist çimento şirketleri üzerine TOPSIS yöntemi ile bir uygulama. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17(1), 109-123.
- Soysal, M., Kayalı, C.A. ve Aktaş, İ. (2017). BİST’te hisse senetleri işlem gören çimento sanayii sektöründeki firmaların TOPSİS yöntemine göre performans değerlemesi ve analizi. *Journal of Current Researches on Business and Economics*, 7(2), 437-452.
- Wu, C. R., Lin C. T. and Tsai, P. H., (2008). Financial service of wealth management banking: Balanced scorecard approach. *Journal of Social Sciences*, 4(4), 255-263.
- Wu, H. H. (2002). A comparative study of using grey relational analysis in multiple attribute decision making problems. *Quality Engineering*, 15(2), 209-217.

Finansal Okuryazarlık ve Finansal Davranış Üzerine Bir Çalışma

Serpil SUMER¹Tuncer GÖVDELİ²

Özet

Bu çalışmada Atatürk Üniversitesi Oltu Beşeri ve Sosyal Bilimler Fakültesinde eğitim gören öğrencilerin finansal okuryazarlık düzeyi tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu amaç doğrultusunda Atatürk Üniversitesi Oltu Beşeri ve Sosyal Bilimler Fakültesinde öğrenim gören 483 öğrenci içinden 263 öğrenci %5 hata payıyla örneklem olarak seçilmiştir. Çalışmada veriler uygulanan anket ile elde edilerek SPSS programına girilerek analiz edilmiştir. Çalışmada ilk olarak anket sorularına verilen cevapların frekansları bulunmuş daha sonra finansal okuryazarlıkla öğrencilerin okudukları bölüm arasındaki ilişki için Ki-Kare analizi yapılmıştır. Finansal okuryazarlıkla cinsiyet, finansal davranışla cinsiyet ve bölüm arasındaki ilişkiyi incelemek için Mann Whitney U Testi yapılmıştır. Öğrencilerin finansal okuryazarlıkla ilgili verdikleri cevaplar incelendiğinde finansal tablo, faiz, matematiksel işlem ve paranın zaman değeri konularında hazırlanan sorulara doğru; yatırım, vergi ve mevzuat konularında hazırlanan sorulara ise yanlış cevap verdikleri sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca bölüm, cinsiyet ve finansal davranış arasında ilişki olduğu sonucuna da ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Finansal Okuryazarlık, Finansal Davranış, SPSS

A Study on Financial Literacy and Financial Behavior

Abstract

In this study, it was tried to determine the financial literacy level of the students studying in Atatürk University Oltu Faculty of Humanities and Social Sciences For this purpose, among the 483 students studying at Atatürk University Oltu Faculty of Humanities and Social Sciences, 263 students were selected as samples with 5% margin of error. In the study, the data were obtained by the questionnaire applied to the students and analyzed by entering the SPSS program. Firstly, the frequencies of the answers given to the survey questions were found, and then Chi-Square analysis was made for the relationship between financial literacy and the students' department. Mann Whitney U Test was made to examine the relationship between financial literacy and gender, financial behavior and gender, and financial behavior and department. When the answers given by the students regarding financial literacy are examined, most of the students answered the questions prepared on financial statements, interest, mathematical transactions and time value of money. But, students incorrectly answered the questions prepared on investment, tax and legislation issues. In addition, it was concluded that the department and gender had an impact on financial behavior.

Key Words: Financial Literacy, Financial Behavior, SPSS

1. Giriş

Teknolojik gelişmeler sayesinde her türlü bilgi anında tüm dünyaya yayılmaktadır. Bilgiye erişimin kolay olduğu günümüz dünyasında gerek yaşadığımız ülkeyle gerekse diğer tüm ülkelerle ilgili ekonomi ve finans haberlerine zahmetsiz bir şekilde erişilmektedir.

¹ Arş. Gör. Atatürk Üniversitesi, Oltu Beşeri ve Sosyal Bilimler Fakültesi, serpil.sumer@atauni.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-8452-0393>

² Doç. Dr. Atatürk Üniversitesi, Oltu Beşeri ve Sosyal Bilimler Fakültesi, tgovdeli@atauni.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-6600-8684>

Ekonomik ve finansal bilgilere erişiminin kolay olduğu günümüzde bireylerin yatırım ve tasarruflarını içeren finansal karar alma süreçleri karmaşık bir hal almaktadır (Ergün, Şahin ve Ergin, 2014:848). Finansal okuryazarlıkla bireyler karmaşıklaşan finansal karar alma süreçlerini daha sağlıklı bir şekilde yönetebileceklerdir. Finansal karar alma sürecine sağladığı katkıdan ötürü finansal okuryazarlığın önemi giderek artmaktadır.

Finansal okuryazarlık, bireylerin finansal bilgi ve yeteneklerini kullanarak etkin finansal kararlar verebilme becerisidir (Kılıç, Ata ve Seyrek, 2015:130). Finansal Okuryazarlık Derneği (FODER) finansal okuryazarlığın tanımını, bireyin parasını kullanabilmesi ve yönetebilmesi şeklinde yapmıştır. Kısaca finansal okuryazarlık bireylerin gelirlerini, yatırımlarını ve tasarruflarını akıllıca bir şekilde yönetebilmesidir. Çünkü bireylerin verdikleri finansal kararlar sadece o andaki mevcut durumlarını etkilememektedir. Gelecek dönemler için emeklilikleri, sağlıkları, çocuklarının eğitimi vb. gibi gelecekle ilgili yaşamın birçok alanını etkilemektedir (Chen ve Volpe, 1998:107).

Finansal okuryazarlık, bireysel bazda düşünülmesine rağmen aynı zamanda bir ülkenin ekonomik gelişimine katkı sağlamaktadır. Bireylerin kendi yararlarına finansal karar alamaması tüm ekonomiyi olumsuz bir şekilde etkileyebilir. Finansal okuryazarlık düzeyi arttıkça tasarruflar yatırıma dönüşecek ve piyasalar gelişim gösterecektir. Ayrıca tasarruflar atıl olarak kalmayacak ve ekonomiye yeni kaynak oluşturulacaktır.

Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü'nün (OECD) 2005 yılı raporuna göre neredeyse tüm yaş gruplarında finansal bilgi eksikliğinin olduğu görülmektedir. Mandell ve Klein, bireylerde görülen finansal bilgi eksikliğinin zorunlu finansal eğitim yoluyla aşılabileceğine inanmaktadırlar. Finansal bilgi eksikliği okullarda erken yaşlarda finansal okuryazarlık eğitimi verilerek giderilebilir ve böylece bireyler daha etkin kararlar verebilir. Tüm bu sebeplerden ötürü son yıllarda dünyada hem finansal okuryazarlık kavramının önemi hem de bu alanda yapılan çalışmalar artmıştır.

2. Literatür Taraması

Son yıllarda finans alanında yaşanan değişim ve gelişmelerle birlikte yatırım araçlarında çeşitlilik artmış, piyasaların serbestleşmesi ile birlikte yatırım alanı genişlemiştir. Yaşanan tüm bu değişimler finansal okuryazarlık kavramının önemi arttırmıştır. Finansal okuryazarlık kavramının öneminin artması bu alanda yapılan çalışmaları da arttırmıştır. Literatürde eğitim, cinsiyet, para yönetimi, banka müşteri

segmentasyonları, davranış, tutum, stres vb. gibi konularla finansal okuryazarlık arasındaki ilişkinin incelendiği çalışmalar mevcuttur. Bu çalışmalardan bazıları kronolojik olarak aşağıda sıralanmıştır.

Disney ve Gathergood (2011), yaptıkları çalışmalarında İngiltere'deki tüketicilerin kullandıkları bireysel tüketici kredileriyle finansal okuryazarlık arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Çalışmanın sonucu olarak finansal okuryazarlık seviyesi düşük olan tüketicilerin daha yüksek maliyetli kredi kullandıkları, kredi borçlarını bildirme ve ödemede zorluk yaşadıkları ancak finansal okuryazarlık seviyesi yüksek olan tüketicilerin borç ödemelerini düzenli yaptıkları ve daha rasyonel finansal davranış sergiledikleri sonucuna ulaşmışlardır.

Er, Temizel, Özdemir ve Sönmez (2014), yaptıkları çalışmalarında lisans eğitiminde verilen derslerin finansal okuryazarlık üzerindeki etkisini araştırmışlardır. Çalışmalarında İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi öğrencileri ile Mühendislik Fakültesi öğrencilerinin finansal okuryazarlık düzeyleri karşılaştırılmıştır. Çalışmanın sonucunda iki fakülte öğrencisinin finansal okuryazarlık düzeylerinin % 31,7 oranı ile yüksek, % 30,1 oranında orta ve % 16 oranında ise düşük finansal okuryazarlığa sahip oldukları sonucuna ulaşmışlardır. Ayrıca finansal okuryazarlık ile öğrencilerin aldıkları eğitim arasındaki ilişkinin anlamlı olduğunu belirtmişlerdir.

Sarıgül (2015), bireylerin finansal tutum ve davranışlarını ölçmeyi sağlayabilecek bir ölçek geliştirmeye yönelik çalışma yapmıştır. Çalışmada 21 maddeden oluşan ölçek 407 üniversite öğrencisine uygulanarak elde edilen veriler faktör analizi ile test edilmiştir. Sarıgül, faktör analizi sonucunda hazırlanan finansal okuryazarlık tutum ve davranış ölçeğinin güvenilir olduğunu, bireyin harcama ve tasarruf davranışının ölçülmesinde hazırlanan ölçeğin kullanılabileceğini belirtmiştir.

Öztürk ve Demir (2015), finansal okuryazarlık ile para yönetimi arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Çalışmalarında Süleyman Demirel Üniversitesi akademik personelinin ana kütle olarak seçmişlerdir. Akademik personelin finansal bilgi, tutum ve davranışları üzerinden çalışanların finansal okuryazarlık düzeyleri belirlenmeye çalışılmıştır. Yapılan anket uygulaması ile elde edilen verilerin analiz edilmesi sonucunda ana kütle oluşturulan akademik personelin % 59 oranla finansal okuryazar olmasına rağmen akademik personelin finansal eğitime ihtiyaç duyduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Baysa ve Karaca (2016), banka müşterilerinin finansal okuryazarlık seviyesini tespit etmeye yönelik çalışma yapmışlardır. Çalışmada Tokat ilinde faaliyet gösteren 25 bankanın müşterileri ana kütle olarak seçilmiş ve tarımsal, ticari ve bireysel olmak üzere üç bölüme ayrılmıştır. Çalışmada anket yöntemi ile banka müşterilerinden elde edilen verilerin analizi sonucunda genel olarak banka müşterilerinin finansal okuryazarlık seviyesinin düşük olduğu, banka müşterilerinin dahil oldukları bölüm içinde finansal okuryazarlık seviyesinin diğer bölümlere göre tarımsal bölümde daha düşük olduğunu belirtmişlerdir.

Kocabıyık ve Teker (2018), Süleyman Demirel Üniversitesi öğrencilerinin finansal okuryazarlık seviyelerini tespit etmeye yönelik bir çalışma yapmışlardır. 708 öğrenci ile yapılan anket çalışmasıyla elde edilen verilerin analiz edilmesi sonucunda iktisadi ve idari bilimler fakültesinde okuyan öğrencilerin finansal okuryazarlık düzeyinin diğer öğrencilere göre daha yüksek olduğu ve anket sorularına verilen cevaplar ile cinsiyet arasında istatistiki açıdan anlamlı bir farklılığın olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Erkekler kadınlara göre sorulara daha fazla doğru cevap vermişlerdir.

Bağcı ve Kahraman (2019), cinsiyetin finansal okuryazarlık üzerindeki etkisini araştırmaya yönelik bir çalışma yapmışlardır. Türkiye’de ikamet eden ve tesadüfi olarak seçilen 602 kişi çalışmanın ana kütlesi olarak seçilmiştir. Yapılan Anova analizi sonucunda finansal okuryazarlık ile cinsiyet arasında anlamlı bir farklılığın bulunmadığı sonucuna ulaşmışlardır.

Beranová, Šima ve Navrátilová (2019), Çek Cumhuriyetinde tarım ve ekonomi odaklı eğitim veren üç üniversitenin lisans ve yüksek lisans öğrencilerinin finansal okuryazarlığı üzerine çalışma yapmışlardır. Toplamda öğrencilerin finansal okuryazarlık düzeylerini belirlemeye yönelik 437 anket yapılmış ve veriler SPSS programında analiz edilmiştir. Yapılan analiz sonucunda öğrencilerin % 47,8’inin yaşlılıkta gelir güvenliği konusunda endişeli olduğunu belirtmiştir. Katılımcılar yaşlılık döneminde emekliliğini devletin dışında başka bir yolla finanse etmeyi tercih ettiklerini belirtmişlerdir. Bu tercihlerinde cinsiyet istatistiki bakımdan anlamlı bir farklılık göstermektedir.

3. Yöntem Analiz ve Bulgular

Bu çalışmada Atatürk Üniversitesi Oltu Beşeri ve Sosyal Bilimler Fakültesi öğrencilerinin finansal okuryazarlık düzeyleri araştırılmaya çalışılmıştır. Çalışmada test edilmek istenen hipotezler;

- ✓ H₁: Finansal okuryazarlıkla cinsiyet arasında ilişki vardır.
- ✓ H₂: Finansal davranışla cinsiyet arasında ilişki vardır.
- ✓ H₃: Finansal davranışla bölüm arasında ilişki vardır.

Çalışma kapsamında oluşturulan hipotezler Mann Whitney U Testi ile test edilmiştir. Test sonuçları Tablo 3, 4 ve 5’te sunulmuştur.

Çalışmada veri elde etmek için anket uygulaması yapılmıştır. Çalışmada kullanılan anket hazırlanırken 2015 yılında Kılıç, Seyrek ve Ata tarafından “Finansal Okuryazarlık: Üniversite Öğrencilerine Yönelik Bir Araştırma” adlı makale çalışmasında kullanılan ölçekten yararlanılarak hazırlanmıştır. Çalışmada kullanılan anketin ilk kısımda demografik sorular, ikinci kısımda katılımcıların finansal davranışlarını ölçmeye yönelik sorular ve son kısımda ise finansal okuryazarlıkla ilgili sorular bulunmaktadır. Temel finans ve ekonomi, borsa, matematik ve zaman değeri hesaplaması, finansal tablo ve vergi konuları ile ilgili toplam 19 soru oluşturulmuş ve oluşturulan sorular S1, S2, S3.....S19 şeklinde numaralandırılmıştır.

Atatürk Üniversitesi Oltu Beşeri ve Sosyal Bilimler Fakültesinde öğrenim gören 483 öğrenci içinden 263 öğrenci örneklem olarak seçilmiştir. Nitekim % 5 hata payıyla 217 (Yazıcıoğlu ve Erdoğan, 2004:50) öğrenci çalışmanın evrenini temsil edebilecek niteliktedir. Hazırlanan anket açıklaması yapılarak basit tesadüfi örnekleme yöntemine göre seçilen 263 öğrenciye yüz yüze uygulanmıştır. Öğrencilere uygulanan anketlerden elde edilen veriler SPSS programına kaydedilerek analiz edilmiştir. Öğrencilerin finansal okuryazarlıkla ilgili sorulara verdikleri cevapları analiz etmeden önce ankete katılan öğrencilerin demografik özelliklerinin sıklık ve yüzde bilgilerine bakılmıştır.

Anket katılımcılarının demografik bilgileri Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1: Katılımcıların Demografik Özellikleri

CİNSİYET	Sıklık	Yüzde (%)
Erkek	63	24
Kadın	200	76
Toplam	263	100
BÖLÜM		
Bankacılık ve Finans	113	43
İşletme	27	10
Sosyal Hizmet	123	47
Toplam	263	100

SINIF		
1	93	35,4
2	51	19,4
3	60	22,8
4	59	22,4
Toplam	263	100
Kredi kartı kullanıyor musunuz?		
Evet	124	47
Hayır	139	53
Toplam	263	100
İnternet bankacılığı kullanıyor musunuz?		
Evet	240	91
Hayır	23	9
Toplam	263	100
Aylık harcama tutarınız ne kadar?		
400 TL'den Az	52	20
400-800 TL	149	55
800-1200 TL	46	18
1200 TL'den Fazla	16	7
Toplam	263	100
Finansal gelişmeleri takip ettiğiniz kaynak hangisidir?		
İnternet	222	84
Tv	39	14,8
Kitap, dergi, gazete vb.	2	8
Toplam	263	100
Para harcamaya yönelik finansal davranışını edindiğiniz kaynak hangisidir?		
Aile	119	45,2
Okul	34	12,9
Sosyal Çevre	101	38,4
Gazete, Kitap vb.	9	3,4
Toplam	263	100

Tablo 1'e göre ankete katılan 263 öğrencinin %24'ü (63) erkek %76'sı (200) kadındır. Ankete katılan öğrencilerin %43'ü (113) Bankacılık ve Finans, %10'u (27) İşletme, %47'si (123) Sosyal Hizmet bölümündendir. Ankete katılan öğrencilerin %35,4'ü

(93) birinci sınıf, %19,4'ü (51) ikinci sınıf, %22,8'i (60) üçüncü sınıf ve %22,4'ü (59) dördüncü sınıf öğrencisidir.

Ankete katılan öğrencilerin %47'si (124) kredi kartı kullanırken, %53'ü (139) kredi kartı kullanmamaktadır.

Anketi cevaplayan öğrencilerin %91'i (240) internet bankacılığı kullanırken, % 9'u (23) internet bankacılığı kullanmamaktadır.

Anketi cevaplayan öğrencilerin % 55'inin (149) aylık harcama tutarı 400-800 TL, %20'sinin (52) aylık harcama tutarı 400 TL'den az, %18'inin (46) aylık harcama tutarı 800-1200 TL ve % 7'sinin (16) aylık harcama tutarı 1200 TL'den fazladır.

Anketi cevaplayan öğrencilerin %84'ü (222) ekonomik ve finansal gelişmeleri internette, %14,8'i (39) televizyon, %8'i (2) kitap, gazete, dergi vb. kaynaklardan takip etmektedirler.

Anketi cevaplayan öğrencilerin para harcamaya yönelik finansal davranışını edindiği kaynak olarak %45,2'si (119) aileyi, %38,4'ünün (101) sosyal çevresini, %12,9'u okulu, % 3,9'u (9) gazete, kitap vb. göstermiştir.

Ankete katılan öğrencilerin finansal okuryazarlıkla ilgili sorulara verdikleri cevap ile okudukları bölüm arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığını test etmek için Crosstabs tabloları oluşturularak Ki-Kare analizi yapılmıştır.

Ankete katılan öğrencilerin okudukları bölüm arasındaki ilişkiyi belirlemek üzere yapılan Ki-Kare analizinin sonuçları Tablo 2'deki gibidir.

Tablo 2: Katılımcıların Finansal Okuryazarlıkla İlgili Sorulara Verdikleri Cevaplar

Sorular	Bölümünüz	Doğru	Yüzde	Yanlış	Yüzde	Fikrim Yok	Yüzde	Ki-Kare Değeri
S1	Bankacılık ve Finans	105	90,1	5	3,8	3	6,1	0,046
	İşletme	22		3		2		
	Sosyal Hizmet	110		2		11		
S2	Bankacılık ve Finans	7	5,3	91	72,1	14	22,5	0,005
	İşletme	3		18		6		
	Sosyal Hizmet	4		80		39		

S3	Bankacılık ve Finans	92	68	10	8,4	11	23,6	0,000
	İşletme	16		4		7		
	Sosyal Hizmet	71		8		44		
S4	Bankacılık ve Finans	104	61,2	3	2,3	6	36,5	0,000
	İşletme	20		0		7		
	Sosyal Hizmet	37		3		83		
S5	Bankacılık ve Finans	55	29,4	10	6,1	47	64,5	0,000
	İşletme	10		2		15		
	Sosyal Hizmet	22		4		106		
S6	Bankacılık ve Finans	107	69,6	4	4,6	2	25,8	0,000
	İşletme	21		3		3		
	Sosyal Hizmet	54		5		63		
S7	Bankacılık ve Finans	107	57,8	2	3,8	4	38,4	0,000
	İşletme	22		2		3		
	Sosyal Hizmet	152		10		101		
S8	Bankacılık ve Finans	90	69,2	13	9,9	10	29,9	0,000
	İşletme	14		9		4		
	Sosyal Hizmet	78		4		41		
S9	Bankacılık ve Finans	62	35,1	33	16,8	17	48,1	0,000
	İşletme	14		5		8		
	Sosyal Hizmet	16		6		101		
S10	Bankacılık ve Finans	73	39,3	17	8,4	22	52,3	0,000
	İşletme	11		2		4		
	Sosyal Hizmet	19		3		101		
S11	Bankacılık ve Finans	50	27	45	25,5	18	47,5	0,000
	İşletme	12		9		6		
	Sosyal Hizmet	9		13		101		
S12	Bankacılık ve Finans	23	15,6	68	34,2	22	50,2	0,000
	İşletme	8		10		9		
	Sosyal Hizmet	10		12		101		
S13	Bankacılık ve Finans	80	59,2	20	20,6	12	20,2	0,000

	İşletme	15		5		7		
	Sosyal Hizmet	60		29		34		
S14	Bankacılık ve Finans	62	55,9	34	28,9	17	15,2	0,996
	İşletme	15		8		4		
	Sosyal Hizmet	70		34		19		
S15	Bankacılık ve Finans	17	20,9	84	64,3	12	14,8	0,032
	İşletme	7		13		7		
	Sosyal Hizmet	31		72		20		
S16	Bankacılık ve Finans	17	16,3	76	62	20	21,7	0,534
	İşletme	6		15		6		
	Sosyal Hizmet	20		72		31		
S17	Bankacılık ve Finans	37	31,2	55	35,4	20	33,5	0,000
	İşletme	11		10		6		
	Sosyal Hizmet	34		27		62		
S18	Bankacılık ve Finans	46	43,3	55	39,2	12	17,5	0,022
	İşletme	10		11		6		
	Sosyal Hizmet	58		37		28		
S19	Bankacılık ve Finans	88	63,9	5	4,6	20	31,6	0,000
	İşletme	19		1		7		
	Sosyal Hizmet	61		6		56		

Tablo 2'ye göre öğrencilerin finansal okuryazarlıkla ilgili olarak sorulan sorulara verdikleri cevaplar incelendiğinde;

• Temel finans ve ekonomi bilgisi kapsamında oluşturulan S1 sorusunun doğruluğunu %90,1 oranında öğrenciler teyit etmişlerdir. Öğrencilerin %3,8'i soruya yanlış cevap verirken, %6,1'i fikrinin olmadığını belirtmiştir.

• Temel finans ve ekonomi bilgisi kapsamında oluşturulan S2 sorusuna öğrenciler %72,1 oranında yanlış cevabını vermişlerdir. Öğrencilerin büyük bir çoğunluğu bu sorunun doğruluğunu teyit etmemişlerdir.

• Temel finans ve ekonomi bilgisi kapsamında oluşturulan S3 sorusunun doğruluğunu %68 oranında öğrenciler teyit etmişlerdir. Öğrencilerin %8,4'ü soruya yanlış cevap verirken, %23,6'sı fikrinin olmadığını belirtmiştir.

• Borsa ve piyasa bilgisi kapsamında oluşturulan S4 sorusunun doğruluğunu %61,2 oranında öğrenciler teyit etmişlerdir. Öğrencilerin %2,3'ü soruya yanlış cevap verirken, %36,5'i fikrinin olmadığını belirtmiştir.

• Borsa ve piyasa bilgisi kapsamında oluşturulan S5 sorusuna öğrencilerin %64,5'i fikrim yok cevabını vermiştir.

• Finansal tablo bilgisi kapsamında oluşturulan S6, S7 ve S8 sorularının doğruluğunu sırası ile %69,6, %57,8 ve % 69,2 oranı ile öğrenciler teyit etmişlerdir. Öğrenciler finansal tablolar ile ilgili verilen üç soruyu da doğru cevaplandırmışlardır.

• Yatırım bilgisi kapsamında oluşturulan S9, S10, S11 ve S12 sorularına öğrencilerin verdikleri cevaplar sırası ile %48,1, %52,3, %47,5 ve %50,2 oranında fikrim yok cevabı olmuştur.

• Faiz hesaplaması kapsamında oluşturulan S13 sorusunun doğruluğunu % 59,2 oranında öğrenciler teyit etmişlerdir. Öğrencilerin %20,6'sı soruya yanlış cevap verirken, % 20,2'si fikrinin olmadığını belirtmiştir.

• Zaman değeri bilgisi kapsamında oluşturulan S14 sorusunun doğruluğunu % 55,9 oranında öğrenciler teyit etmişlerdir. Öğrencilerin %28,9'u soruya yanlış cevap verirken, % 15,2 fikrinin olmadığını belirtmiştir.

• Matematiksel işlem bilgisi kapsamında oluşturulan S15 sorusuna % 64,3 öğrenci yanlış diyerek soruyu doğru cevaplandırmışlardır. Öğrencilerin %20,9'u soruya doru cevap verirken, % 14,8'i fikrinin olmadığını belirtmiştir.

• Faiz hesaplaması bilgisi kapsamında oluşturulan S16 sorusuna % 62 oranında öğrenci yanlış diyerek doğru cevaplandırmışlardır.

• Vergi ve mevzuat bilgisi kapsamında oluşturulan S17, S18 ve S19 sorularına sırası ile öğrencilerin %35,4'ü yanlış, %43,3 ve % 63,9'u doğru cevabını vererek öğrenciler sorulan soruları yanlış cevaplandırmışlardır. Bu durumda öğrencilerin vergi ve mevzuat bilgisi konusunda eksiklikleri olduğu söylenebilir.

Tablo 2'de ayrıca finansal okuryazarlık soruları ile bölümler arasındaki ilişkiyi incelemeye yönelik Ki-Kare analiz sonuçlarına yer verilmiştir. Analiz sonuçlarına göre S14 ve S16 soruları hariç diğer tüm sorularla öğrencilerin okudukları bölümle % 5 önem seviyesinde istatistiki açıdan anlamlı farklılık bulunmaktadır. Bölüm ile finansal okuryazarlık arasında farklılığın olmadığı sorular zaman değeri ve matematik hesabı yapmaya yönelik oluşturulmuş sorulardır.

Seriler normal dağılıma uygunluk göstermediğinden finansal okuryazarlık ile cinsiyet arasındaki ilişki Mann Whitney U testi yapılarak incelenmiştir. Test edilen hipotez;

H_1 : Finansal okuryazarlıkla cinsiyet arasında ilişki vardır.

Yapılan testin sonucu Tablo 3'teki gibidir.

Tablo 3: Finansal Okuryazarlık ile Cinsiyet Arasındaki İlişki

	Önem Derecesi
Finansal Okuryazarlık Puanı	0,000

Tablo 3'e göre %5 önem düzeyinde H_0 hipotezi reddedilerek H_1 hipotezi kabul edilmiştir. Yani öğrencilerin finansal okuryazarlık puanları ile cinsiyet arasında ilişki vardır.

Öğrencilerin okudukları bölümler ile finansal davranışları arasında anlamlı bir farklılığın olup olmadığını test etmek için Mann Whitney U testi yapılmıştır. Test edilen hipotez;

H_2 : Finansal davranışla bölüm arasında ilişki vardır.

Yapılan testin sonucu Tablo 4'deki gibidir.

Tablo 4: Finansal Davranış ile Bölüm Arasındaki İlişki

	Önem Derecesi
Finansal Davranış Puanı	0,003

Tablo 4'e göre %5 önem düzeyinde H_0 hipotezi reddedilerek H_2 hipotezi kabul edilmiştir. Yani öğrencilerin finansal davranış toplam puanları ile bölüm arasında ilişki vardır.

Cinsiyet ile finansal davranışları arasında anlamlı bir farklılığın olup olmadığını test etmek için Mann Whitney U testi yapılmıştır. Test edilen hipotez;

H_3 : Finansal davranışla bölüm arasında ilişki vardır.

Yapılan testin sonucu Tablo 5'teki gibidir.

Tablo 5: Finansal Davranış ile Cinsiyet Arasındaki İlişki

	Önem Derecesi
Finansal Davranış Puanı	0,004

Tablo 5'e göre %5 önem düzeyinde H_0 hipotezi reddedilerek H_3 hipotezi kabul edilmiştir. Yani öğrencilerin finansal davranış toplam puanları ile cinsiyet arasında ilişki vardır.

4. Sonuç

Küreselleşme ile birlikte finansal okuryazarlık gün geçtikçe önem kazan bir kavram haline gelmiştir. Nitekim bireyler tasarruflarını yatırıma dönüştürecekleri zaman sadece yaşadıkları ülke ile sınırlı değildir. Ülke ile sınırlı kalmayan yatırım kararları haliyle ülke ekonomisini de etkilemektedir.

Bu çalışmada lisans öğrencilerinin finansal okuryazarlık ve finansal davranışları ele alınmıştır. Çalışmada anket sorularına verilen cevapların frekansları bulunmuş, finansal okuryazarlıkla öğrencilerin okudukları bölüm arasındaki ilişki için Ki-Kare analizi yapılmıştır. Finansal okuryazarlıkla cinsiyet, finansal davranışla cinsiyet ve finansal davranışla bölüm arasındaki ilişki Mann Whitney U Testiyle incelenmiştir.

Öğrencilerin finansal okuryazarlıkla ilgili verdikleri cevaplar incelendiğinde finansal tablo, faiz, matematiksel işlem ve paranın zaman değeri konularında hazırlanan soruların tümüne öğrencilerin çoğu doğru cevap verirken yatırım, vergi ve mevzuat konularında hazırlanan sorulara yanlış cevap verdiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu durumda öğrencilerin yatırım, vergi ve mevzuat konularında eksiklikleri olduğu söylenebilir. Ayrıca öğrencilerin sorulara verdikleri cevaplarla bölüm arasındaki ilişkiye bakıldığında matematiksel işlemler ve faiz hesaplaması hariç sorulan diğer sorularda finansal okuryazarlıkla bölüm arasında anlamlı bir farklılığın olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Finansal okuryazarlıkla cinsiyet arasındaki ilişki incelendiğinde finansal okuryazarlıkla cinsiyet arasında anlamlı bir farklılık olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Finansal davranış ile cinsiyet ve bölüm arasındaki ilişki incelendiğinde hem finansal davranışla bölüm arasında hem de finansal davranışla cinsiyet arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Kısaca cinsiyet ile hem finansal davranış hem de finansal okuryazarlık arasında ilişki vardır. Ayrıca bölüm ile finansal davranış arasında da ilişki bulunmaktadır. Çalışma kapsamında oluşturulan hipotezler kabul edilmiştir.

Ankete katılan çoğu öğrencinin yanlış cevap verdiği yatırım, mevzuat ve vergi konuları ile ilgili ders içerikleri oluşturulabilir. Ayrıca öğrencilerde finansal okuryazarlık farkındalığı oluşturmak için öğrencilere Finansal Okuryazarlık Derneği gibi kurumlar tarafından finansal okuryazarlıkla ilgili eğitim ve seminerler verilebilir.

Kaynaklar

- Bağcı, H., & Kahraman, Y. E., (2020), The Effect Of Gender On Financial Literacy. *Finans Ekonomi Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi (Fesa)*, 4(4), 492-503.
- Baysa, E., & Karaca, S. S. (2016). Finansal Okuryazarlık Ve Banka Müşteri Segmentasyonları Üzerine Bir Uygulama. *Muhasebe Ve Finansman Dergisi*, (71), 109-126.
- Beranová, M., Šíma, J., & Navrátilová, M. (2020). Financial Literacy As Knowledge Necessary In Today's Globalized World. In *Shs Web Of Conferences* 74, 2-7.
- Chen, H., & Volpe, R. P. (1998). An Analysis Of Personal Financial Literacy Among College Students. *Financial Services Review*, 7(2), 107-128.
- Disney, R., & Gathergood, J. (2011). Financial Literacy And Indebtedness: New Evidence For Uk Consumers. *The University Of Nottingham*, 11-05.

- Er, F., Temizel, F., Özdemir, A. & Sönmez, H. (2014). Lisans Eğitim Programlarının Finansal Okuryazarlık Düzeyine Etkisinin Araştırılması: Türkiye Örneği. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(4), 113-125.
- Ergün, B., Şahin, A., & Ergin, E. (2014). Finansal Okuryazarlık: İşletme Bölümü Öğrencileri Üzerine Bir Çalışma. *Journal Of International Social Research*, 7(34),847-864.
- Kılıç, Y., Ata, H. A., & Seyrek, İ. H. (2015). Finansal Okuryazarlık: Üniversite Öğrencilerine Yönelik Bir Araştırma. *Journal Of Accounting & Finance*,66,129-150.
- Kocabıyık, T., & Teker, T. (2018). Finansal Okuryazarlık: Süleyman Demirel Üniversitesi Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma. *Stratejik Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(2), 117-144.
- Mandell, L., & Klein, L. S. (2009). The impact of financial literacy education on subsequent financial behavior. *Journal of Financial Counseling and Planning*, 20(1),15-25.
- Öztürk, E., & Demir, Y. (2015). Finansal Okuryazarlık Ve Para Yönetimi: Süleyman Demirel Üniversitesi Akademik Personel Üzerine Bir Uygulama. *Muhasebe Ve Finansman Dergisi*, (68), 113-134.
- Sarıgül, H. (2015). Finansal Okuryazarlık Tutum Ve Davranış Ölçeği: Geliştirme, Geçerlik Ve Güvenirlik. *Yönetim Ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 13(1), 200-218.
- Yazıcıoğlu, Y. ve Erdoğan, S. (2004). SPSS Uygulamalı Bilimsel Araştırma Yöntemleri, Ankara: Detay Yayıncılık.

Katılımcı Sözlüklerde Yaşlı ve Yaşlılık Algısı

Lokman Cerrah¹ Merve Baran²

Özet

Zaman içinde meydana gelen değişme ve gelişmeler teknolojik, sosyal, kültürel her boyutta kendini göstermektedir. 65 yaş ve üzeri olarak tanımlanabilecek yaşlı bireyler, geleneksel aile yapılarında karar ve otorite mekanizması olarak görülürken bu algı sanayileşme süreci ile birlikte çekirdek aile yapısına geçişle zayıflamaktadır. Bunun yanı sıra bilgi toplumuna evrilme süreci hızlanmış ve her geçen gün kapsamı genişler hale gelmiştir. Bilgiye erişim ve içerik oluşturma olgusunda kişileri pasif konuma sürükleyen geleneksel medya yerini kullanıcıyı aktif hale getiren sosyal medyaya bırakmıştır. Türkiye’de en çok kullanıcıya sahip sosyal medya mecralarından olan katılımcı sözlükler, kullanıcılarına düşünce ve fikirlerini ifade etme olanağı sağlamaktadır. Bu sebeple toplumda var olan yaşlı algısını yansıtacak en doğru kaynak sosyal medya olarak kabul edilebilir. Sayıca fazla olması sebebiyle en çok kullanıcıya sahip dört sözlükte yaşlı birey ve yaşlılık dönemine ait üretilen içerikler incelenmiş 690 adet girdi içerik analizi yöntemiyle belirlenen kategorilerde değerlendirilmiştir. Yapılan analizler sonucunda kişilerin yaşlılara bakış açısı ve yaşlılığa dair algılarının olumlu ve olumsuz şekilde farklılaştığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Yaşlı, Yaşlılık Algısı, Katılımcı Sözlükler

Elderly and Aging Perception in Participant Glossary

Abstract

Changes and developments over time, technological, social, cultural etc., which are the subject of many different categories. It manifests itself in all sizes. While older individuals, who can be defined as 65 and over, are seen as decision and authority mechanisms in traditional family structures, this view is weakened with the transition to the core family structure today. In addition, the process of evolving into the information society has accelerated and its scope has expanded day by day. In the phenomenon of access to information and content creation, traditional media, which drag people into passive positions, has been replaced by social media, which activates the user. an interactive dictionary that has the most users of social media channels in Turkey, offers the user the opportunity to express their thoughts and ideas. For this reason, the most accurate source to reflect the perception of the elderly in society can be accepted as social media. Due to its large number, the content produced by the elderly individual and the old age in four dictionaries with the most users were examined and 690 inputs were evaluated in the categories determined by the content analysis method. As a result of the analyzes, it has been observed that people's perception of the elderly and their perceptions about old age differ positively and negatively.

Keywords: Elderly, Aging Perception, Participant Glossary

Giriş

İnsan her canlı gibi doğar, büyür, yaşlanır ve hayatının herhangi bir safhasında ölür. Yaşlılık, bu süreçte karşılaşılabileceği bir aşamadır. Bu aşama, insanın aslında tüm yaşamının

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Atatürk Üniversitesi, Oltu Beşeri ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, Asst. Prof. Dr. Atatürk University, Oltu Faculty of Humanities and Social Sciences, Social Service Department lokmancerrah@atauni.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-7330-4422>

² Sosyal Hizmet Uzmanı Social Worker, baran.merve@yahoo.com, <https://orcid.org/0000-0002-3392-1274>

gözlerinin önünden geçtiği, gelecekte hatta bugünden ziyade geçmişte yaşadığı bir dönemdir. Yine bu dönemde hayaller ve umutlardan ziyade güzel anılara dair mutluluk veya olumsuz anılara dair pişmanlık ve mutsuzlukların yoğun olduğu söylenebilir.

Yaşlılık, bireyin adeta çocukluğuna dönmesi gibidir. Bu dönemde yaşlı, hem psikolojik olarak hem duygusal olarak hem de fiziksel olarak çocuğu andırır özelliklerle donanır. Aşırı duygusal ve alıngan bir haleti ruhiyeye sahip olurken aynı zamanda fiziksel olarak da oldukça güçsüz bir durumda bulunur. Dolayısıyla bu durumda çevrenin o kişiye bakışı da değişebilir.

Sosyal çevre -ister yakın aile ve akrabalar olsun isterse sokakta, caddede veya markette karşılaşılabileceği herhangi bir kimse olsun- için yaşlı insan algısı değişkenlik gösterir. İnsanların yaşlılara karşı tutum ve davranışlarında bu yaşlılık ve yaşlı algısı önemli rol oynar. Algının olumlu özellikler gösterdiği bir ortamda yaşlı insan; değer verilen, tecrübelerinden faydalanılması gereken, yaşamış-görmüş-geçirmiş bir kişi olarak tavsiyesine başvuru ve kültürün aktarıcısı olarak değerlendirilen kişidir. Ama olumsuz algının hakim olduğu bir ortamda yaşlı insan; kendine yetersiz, zayıf, bağımlı (Çayır, 2012: 167) değer verilmeyen, zamanı geçmiş, tecrübelerini aktarmasından fayda görülmeyen, topluma karışması çok fazla istenmeyen, tüketici durumunda olan ve hatta zaman zaman gerek ailesi gerekse toplum üzerinde yük olarak değerlendirilen kişidir (Taşçı, 2013:19). Nitekim bu algının bir sonucu olarak ABD’de 65 yaş üstü yaklaşık beş yüz bin insanın genç aile üyeleri tarafından birçok şekilde fiili şiddete maruz kaldıkları iddia edilmektedir (Demirbilek, 2005: 224-225).

Yaşlılık/yaşlanma ile ilgili çalışmalara bakıldığında, tıptan sosyal hizmetlere, psikolojiden sosyolojiye, ilahiyattan turizme varıncaya kadar hemen hemen her alanda çok sayıda tez, makale ve bildiriyle karşılaşılmaktadır. Bu çalışma alanlarından birisi de Medya ve yaşlılık ilişkisi olarak görülmektedir. Bu alanda yapılan çalışmalarda medyada yaşlılığın temsili, sosyal medya kullanımlarının sebep ve sonuçlarının incelenmesi, yaşlıların sosyal medyaya dair görüşleri, sosyal medyaya bakışta kuşaklararası farklılıklar gibi başlıklar göze çarpmaktadır.

Bütün bu özellikleriyle, artı ve eksileriyle yaşlılık ve yaşlı insanlar toplumun bir gerçeğidir. Özellikle günümüzde yoğun olarak yaşadığımız salgın durumu ve bu sebeple alınan önlemler sürecinde yaşlı insanların durumu daha bir önem kazanmıştır. Yukarıda bahsettiğimiz zayıflıkları sebebiyle alınan önlemlerde daha çok yaşlı inan ifadesi kullanılır

hale gelmiştir. Bu durum toplumda iki farklı tepkinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bunlardan birincisi, yaşlıların söz konusu zayıflıkları ve ayrıca yaşa bağlı kronik rahatsızlıkları sebebiyle korunmaya alınmaları sürecinde oluşan olumlu tepkidir. Bu tepkiyi ortaya koyanlar, yaşlıları korumak için daha dikkatli davranmaya, onları incitmeyecek söz ve davranışlarla süreci götürmeye çalışırken ikinci tepki ise daha olumsuz ve kırıncı bir şekilde ortaya çıkmıştır. Özellikle sokağa çıkma yasağı sürecinde dışarda karşılaşılan yaşlılara hakaret eden, onları küçük düşürecek söz ve davranışlar içerisine giren bazı gençler medyada sıkça yer almaya başlamıştır. Bunun yanında yine ailenin yaşlı üyesine karşı onların zayıflıklarından istifade ederek onları küçük düşürecek içeriğe sahip video paylaşımları da gerek sosyal medya gerekse geleneksel medyada sık sık görülmektedir. (Örnekler için kaynakçada verilen youtube linkleri izlenebilir).

Bu çalışma da bir sosyal medya örneği olan katılımcı sözlüklerde yaşlı ve yaşlılık ile ilgi yapılan paylaşımları inceleyerek var olan algıları çıkarmayı amaçlamaktadır. Yine bu çalışma ayrıca bu algıların sebeplerini de yine yapılan paylaşımlardan yola çıkarak değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Katılımcı sözlüklerin seçilme sebebi ise, özellikle toplumda okumuş kesimin yaygınlıkla kullandığı ve hemen her konuda genç kesimin her türlü fikirlerini paylaştığı ortamlar olmasıdır (Susar & Narin, 2013:55).

1. Kavramsal Çerçeve

1.1 Medya

Toplumların avcı-toplayıcı, tarım, sanayi ve bilgi toplumu şeklinde değerlendirmeye tabi tutulmasında bilgi teknolojilerinin gelişim aşamalarının etkili olduğunu görürüz. Sanayi toplumuna geçişle birlikte gazete, dergi, telefon, telgraf, teleks, sinema, radyo ve televizyon gibi geleneksel medya araçlarının günlük hayatta yerini alması ve akabinde bilgisayar tabanlı teknolojiler ve internetin ortaya çıkışıyla yeni medya kavramı doğmuştur (Akkılıç,2018,8)

Yeni medya ile birlikte eskisinden farklı olarak bilgi paylaşım ve dolaşımı kolay ve özgür hale gelmiş, kullanıcı katılımı kişilere aktif biçimde sahip oldukları her şeyi paylaşabilme imkânı sağlamış, kendileri bizzat haberin kaynağı ve haberin yorumcusu olabilmişlerdir (Babacan, Haşlak, Hira, 2011: 72)

Kullanıcı katkılı medyayı anlamak için web teknolojisinin gelişimine bakmakta fayda vardır. Keza kullanıcıya bu imkânı sağlayan web teknolojisinin zaman içinde değişimi ve gelişimidir. İlk dönem sayılabilecek Web 1.0 1990 sonlarında yaygınlaşmaya başlayan

ve kişilerin içeriğe tanık oldukları, broşür sayılabilecek nitelikteki uygulamalarken, web 1.5 kişilere satın alma, satma, alınan ürünle ilgili yorum yapma olanağı sağlayan amazon, ebay gibi internet uygulamalarını, web 2.0 ise kullanıcıyı aktif olarak üretme, dağıtma olanakları sağlayan twitter, facebook, myspace, ekşisözlük vb. uygulamaları kapsayan web teknolojisi olarak karşımıza çıkar (Susar, 2013:2-3). Web 1.0 döneminde kullanıcı ve içerik kaynağının aynı olmaması sebebiyle, katılım ve katkı sağlama yok denecek kadar az olduğundan kullanıcılar sadece bilgiyi arama ve okuma imkânına sahiptirler (İşlek, 2012:13-14). Web 2.0 ile birlikte kullanıcılar sadece üretilen içeriği okumakla kalmıyor, kendileri içerik üreticisi olabiliyor ve içerikle ilgili yorum ve görüşlerini belirtebiliyorlar, beğen ve paylaş butonları sayesinde paylaşılması istenen içeriklerin diğer kullanıcılar ile buluşturulması sağlanıyor (Genç, 2010:482). Web 2.0 kullanıcı katılımlı sosyal medyaları oluşturmanın yanında kullanıcıları üre-tüketici şeklinde nitelendirir (Duman, Özdoğan, 2018:82). Sosyal medya ise en geniş ve basit anlamıyla Web 2.0 uygulamaların kullanıldığı iletişim ortamları olarak tanımlayabiliriz (Yayla, 2010:58). Bülbül Oğuz (2012:1159) bu kullanıcı tabanlı içeriğe sahip sosyal medya araçlarını altı ana başlıkta gruplandırmaktadır;

- 1- Yahoo ve Google grupları gibi *elektronik posta sağlayıcıları ile oluşturulabilen gruplar*
- 2- Blogger.com, <http://tr.wordpress.com/> gibi *Bloglar*
- 3- Ekşi Sözlük, İTÜ Sözlük, Wikipedia gibi *Sözlükler/Ansiklopedi veri tabanları*
- 4- Facebook, Friend Feed, Google+, LinkedIn gibi *Kişisel sayfaların oluşturulabildiği arkadaşlık siteleri*
- 5- Forum.yok.gov.tr, dilforum.com gibi *Forumlar*
- 6- Anlık paylaşım sağlayan *Twitter*

Çalışmanın kapsamı ve sınırları açısından altı grubu da açıklamak yerine sadece sözlükler hakkında bilgi verilecektir.

1.1.1. Katılımcı-İnteraktif Sözlük

Yukarıda saydığımız sosyal medya araçlarının en önemlilerinden sayılabilecek katılımcı sözlükler, kullanıcılar tarafından açılan başlıklara yapılan yorumlar ile genişleyen ve geniş içeriğe sahip sözlüklerdir (Akkılıç, 2018: 19) Geleneksel medyada meydana gelen değişim, sözlükler üzerinde de etkisini göstererek bilindik sözlük anlayışını da değiştirmiş geliştirmiştir. Katılımcı sözlüklerde, geçerli kurallar çerçevesinde, üye olan herkes açılan başlık altına yorum yazabilmektedir. Bu sebeple katılımcı sözlükler sürekli genişleyen

dinamik yapılara sahiptirler. Başlık ve yorumlar sözlüğü ziyaret eden herkese açıktır ve görülebilir. Bu yorumlar tanım ve ansiklopedik bilgiler yanında kişisel fikirler, deneyimler vb. birçok şekilde de yazılabilmektedir. Nitekim Gürel ve Yakın (2007:203) Ekşi sözlüğü kavram, sözcük, terim ve bilgi yanında deneyim, gözlem, espri, yorum, anket, link ya da kaynak içeren çevrimiçi bir platform ve veri tabanı olarak tanımlar. Yöneticiden yazarına kadar herkesin takma adı bulunduğundan kişiler için gizlilik-güvenlik konusunda herhangi bir probleme yol açmaz. Önemli bir diğer nokta ise sadece katılımcı sözlüklerin değil başlı başına sosyal medya araçlarının kişinin fikirlerini ifade etmesini sağlayan ve herkese açık mecralar olması sebebiyle sosyal statü, din, mezhep, etnisite, eğitim düzeyi, kültür, yaş, cinsiyet, siyasi görüş farklılıkları gibi etkenlerden kaynaklı olarak yazılanların da doğal olarak sübjektif olduğudur. Bu sebeple bazen taban tabana zıt görüşlerin ifade edildiği ya da tartışılabileceği çıkarımı rahatlıkla yapılabilir. Ortaya çıkış tarihi itibarıyla katılımcı sözlüklerin atası sayılabilecek Ekşi Sözlük 'ten sonra birçok benzer yapıda oluşumlar ortaya çıkmıştır ve günümüzde bu sözlüklere verilebilecek birçok örnek bulunur. Bunlara: Ekşi Sözlük (1999), İTÜ Sözlük 2004 (2015'te adı İnstela olmuştur.), Uludağ Sözlük, İnci Sözlük (2009), GS Sözlük, Kutup Sözlük, Süslü Sözlük, Dünya Sözlük (2015), Nar Sözlük, Gezgin Sözlük, Blog Sözlük, Kirve Sözlük (Duman, Özdoğru, 2018: 84) örnek verilebileceği gibi ismini zikretmediğimiz daha birçok sözlük kullanıcılarına hizmet vermektedir.

Aşağıda, çalışmamızda örneklem olarak alınan Ekşi sözlük, Uludağ sözlük, Dünya sözlük ve İnstela hakkında kurucu isimleri ve kuruluş yılları gibi kısa bilgiler verilecektir.

a. Ekşi Sözlük

Ekşi sözlük 15 Şubat 1999'da kurulmuştur ve sahibi "ssg" takma adıyla Sedat Kapanoğlu'dur. 1999 yılında "sourtimes.org" sitesinin bir parçası olan sözlüğün sloganı "Kutsal Bilgi Kaynağı"dır. (Alp, 2016: 159) Kuruluş yılı itibarıyla bakıldığında bilinenin ötesinde yeni bir sözlük anlayışının yaratıcısı konumunda olup ardından benzer birçok katılımcı sözlüğün kurulmasına ortam sağlamıştır (Gürel ve Yakın, 2007: 204). Son dönemde en çok takip edilen katılımcı sözlük olarak karşımıza çıkan sözlüğün işleyişinden "moderatör", "gammaz", "praetor" gibi isimlere sahip kişiler sorumlu olup ayrıca "suser" (yazar) ve yazar olmadan önce "10"entry"'i tamamlamamış olan "çaylak" statüsü vardır (Akkılıç, 2018,: 20) Sözlüğe ait istatistiklere erişim bulunmamaktadır ancak kuruluşunun

20.yılına özel olarak açıklanan verilere göre aktif yazar, toplam entry ve toplam konu sayısı aşağıda ki gibidir (iyinet.com/forum);

Tablo 1: Ekşi Sözlük İstatistikleri

Aktif Yazar Sayısı	115.852
Toplam Entry Sayısı	36.133.532
Toplam Konu Sayısı	5.947.459

b. Uludağ Sözlük

Uludağ Sözlük, 2005 yılının aralık ayının sonunda "Zall" takma adlı İsmail Alpen tarafından kurulmuş, yine takma adlara sahip moderatör ve yetkililer tarafından yönetilen, sürekli güncellenen terim ve açıklamalara sahip katılımcı bir sözlüktür (uludagsozluk.com/hakkında). İşleyişi sağlayan moderatör ve yetkililer dışındaki kişiler yazar, çaylak, gammaz gibi isimler alırlar (uludagsozluk.com/hakkında). “Ulu’lardan Ulu Bir Sözlük “sloganına sahiptir. En eski platformlardan biridir. Sözlüğün tuttuğu istatistiklere göre toplam üye, toplam entry ve toplam başlık sayısı aşağıda ki gibidir (uludagsözlük.com/istatistik).

Tablo 2: Uludağ Sözlük İstatistikleri

Toplam girdi” entry” sayısı	26,583,914
Toplam başlık sayısı	3,556,732
Toplam üye sayısı	337.94

c. Dünya Sözlük

“Dörtte üçü bilgiyle kaplı küfürsüz sözlük” sloganıyla ortaya çıkan Dünya Sözlük’ün kuruluş yılı ve hikâyesi kurucusu Birol Şanlı tarafından şöyle ifade edilmiştir: “ Edep, ahlak ve saygı çerçevesinde beyan edilen her türlü fikre ve fikir sahiplerine ev sahipliği yapan **Cogito Sözlük**, 2015 yılının aralık ayında sözlük mecrasına veda etmişti. Kısa süren fetret döneminin ardından ise yenilenen imajıyla **Dünya Sözlük** gözlerini açtı.” (dunyabizim.com). Direktör, sorumlu, yönetici ve moderatörü bulunan sözlükte kişiler yazar veya çaylak statüsündedirler (dunyasozluk.com/stats). Kuruluş tarihi itibariyle yeni katılımcı sözlüklerdendir. Yayımladığı istatistiklere göre aktif yazar, toplam girilen başlık ve toplam tanım sayısı aşağıda ki gibidir (dunyasozluk.com/stats/general/all).

Tablo 3: Dünya Sözlük İstatistikleri

Toplam tanım sayısı	4561633
Toplam girilen başlık sayısı	911509
Aktif yazar sayısı	12425

d. İnstela

Başlangıçta Çağatay Gürtürk tarafından 2004 yılında İTÜ (İstanbul Teknik Üniversitesi) Sözlük adıyla kurulmuştur. Ocak 2015'te “projeyi yurtdışına genişletme isteği” ile İNSTELA ismini almıştır (hurriyet.com.tr/kampus/). Kuruluş itibariyle köklü platformlardandır. Ancak yenilenen isim ve ara yüzü ile yeni sayılabilir. İTÜ sözlük kullanıcıları İstanbul Teknik Üniversitesinin öğrenci ya da mezun kesiminden oluşmaktadır bu sebeple ekşi sözlük yazarları gibi eğitilmiş, kültürlü ve okudukları bölümler dolayısıyla farklı sosyal ortamlara girip çıkan bireylerden oluşur. Sözlüğün istatistiksel verilerine erişim bulunmamaktadır. Ancak çevrimiçi sözlüklerin girdi sayılarını takip eden <https://interaktifsozlukler.com/> tarafından yayınlanan Mayıs 2019’a ait veriler şu şekildedir (/interaktifsozlukler.com/interaktif-sozlukler-mayis-2019-siralaması):

Tablo 4: İnstela Sözlük İstatistikleri

Aylık tanım sayısı	13822
Toplam tanım sayısı	17868913

1.2. Yaşlı-Yaşlılık/İhtiyarlık Ve Yaşlanma Kavramları

Yaşlı kavramının literatürde farklı şekillerde tanımlandığı görülür. Örneğin Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tanımında sayısal olarak 65 yaş ve üzerini kıstas alırken Birleşmiş Milletler 60 yaş ve üzeri bireyi yaşlı olarak kabul eder. Bu genel tanımın yanında bireyler 65-74 yaş genç yaşlı, 74-84 yaşlı, 85 ve üzeri ise en yaşlı olarak gruplandırılabilir (Tezcan ve Seçkiner, 2012: 1). Yapılan gruplama ülkelerin gelişmişlik seviyelerine göre değişebilir çünkü gelişmiş ülkelerde beklenen yaşam süresi daha uzundur. Türk Dil Kurumu ise yaşlı kavramına “yaşı ilerlemiş, kocamış, ihtiyar (kimse)” şeklinde bir tanım getirir. Toplumu oluşturan bireylerden ölüme en yakın olan kesimi kasteder. Ülkemizde 2018 itibariyle 65 yaş ve üzeri vatandaş sayısı 7.163.354 olarak belirlenmiştir.

Yaşlılık ve ihtiyarlık her ne kadar günlük dilde aynı anlamda kullanılıyor olsa bile aslında iki kavram arasında anlam açısından bir farklılık vardır. Yaşlılık bir dönemi işaret eden kavramdır. Zamana ve ülkelere göre farklı tanımların yapılabileceği bu dönem güçten düşme, uyum problemlerinin yaşanması gibi ortak etkileri bünyesinde barındıran sorunlu, korkulan bir dönemdir (Kuruoğlu ve Salman, 2017:2). İhtiyarlık ise her ne kadar yaşlılık yerine kullanılsa da yaşlılığın getirdiği toplumsal ve kültürel ilişkileri kast eden bir kavramdır. (Beğer ve Yavuzer,2012: 1)

Yaşlanma kavramı ise doğumla hatta bazı araştırmacılara göre döllenme ile başlayan ölüm ile sonlanan dönemi ifade eder. Yani sadece ihtiyarlıkta ortaya çıkan bir kavram olmayıp, yaşam devam ettiği sürece bir sonraki dönemin bir öncekine göre oluşturduğu değişimi ifade eden bir kavramdır (Göktaş,2019:119). Görüldüğü üzere yaşlı kavramı kişiyi, yaşlılık bir dönemi, yaşlanma ise bir süreci ifade eden kavramlardır.

Toplum, dinamik ve zaman içinde farklılaşan, gelişen bir yapıya sahiptir. Onun temel yapı taşı olarak aile bireyin refah sağlayıcısıdır. Toplumda meydana gelen değişimden doğrudan etkilenir, değişim ve dönüşümler geçirir. Zaman içinde evlilik, ebeveynliğe bakış açısının değişmesinin yanında kadının iş yaşamına dahil olması ve boşanmalarda yaşanan artış gibi durumlar aile yapısında farklılıklar doğurmuş, kentte zaten var olan çekirdek aile yapısı kırsalda da etkilerini hissettirmiş ve geniş aileden çekirdek aileye dönüşümler başlatmıştır (Kalaycıoğlu, 2012: 52).

Modernleşme olgusuyla beraber geleneksel aile yapısında meydana gelen bu dönüşümler yaşlının otoriter konumunu sarsmış hatta sosyal alandan dışlanmasına sebep olmuştur. Bu dışlanma durumunda yaşlıya sadece aile ilişkilerini bıraktığından eş-torun-çocuklar gibi kişilerle ilişkilerin önemini artırdığı söylenebilir (Kalaycıoğlu, 2012: 51).

1.2.1. Yaşlanma Çeşitleri

Bir süreç olarak tanımladığımız yaşlanma çok boyutlu yapıya sahip bir kavramdır. Bu sebeple Özmete ve Hablemitoğlu (2010: 18-20) yaşlanmayı kronolojik, biyolojik, toplumsal, sosyo-kültürel, ekonomik, fizyolojik ve psikolojik olmak üzere 7 farklı boyutta incelenmektedir.

Kronolojik Yaşlanma; doğum ile başlayan ve yaş alma ile ilerleyen zaman dilimini, *biyolojik yaşlanma*; anatomik ve fizyolojik değişimi, *Psikolojik yaşlanma* ise zihinsel güçte oluşan zayıflama ve uyum problemleri üzerine odaklanmaktadır. Yine *Sosyo-kültürel yaşlanma*; toplumda yerleşmiş yaşlılık dönemi algısı, yaşanan kayıplarla baş etme ve ölüm korkusu, *ekonomik yaşlanma*; yaşlılık dönemiyle işten ayrılma ve emeklilikle gelirden meydana gelen azalma, iş hayatının ortadan kalkmasıyla beraber oluşan statü kaybını, *Toplumsal yaşlanma* ise toplumun yaş ortalaması ve beklenen hayat süresini kast etmektedir.

1.2.2. Yaşlanma Kuramları

Farklı şekillerde sınıflandırılan çok sayıda yaşlanma kuramları vardır. Biz burada bu kuramların birkaç tanesini kısaca ele almakla yetineceğiz.

Aktivite Kuramı: Kurama göre, kaliteli yaşam demek aktif yaşam demektir. Yaşlı, hayat ile ne kadar aktif bağlara sahip ve sosyal aktivitelerle ilgiliyse o kadar yaşam doyumuna sahiptir. (Doğramacı, 40, 2019)

Süreklilik Kuramı: Kuram bireylerin yetişkinlikte edinmiş oldukları her şeyin korunarak yaşlılıkta da sürdürmesi durumuna değinir. Burada korunması gerekenlerden duygu, tecrübe, beceri vs. içsel yapıları oluştururken, dışsal yapılar rollerin kazandırdığı performanslar, beceriler ve etkinlikler olarak karşımıza çıkar (Aközer, Nurhat ve Say,105,2011)

Kopma-Ayrışma Kuramı: Kuram, kişinin yaşlılıkla beraber toplum ile olan iletişiminin zayıflayıp geri çekilmelerin meydana gelmesi ve kendine yönelmesini esas alır (Çevik Sökmen, 14, 2008). Kısaca yaşlı bireyin izole yaşaması olarak tanımlanabilir.

Rol Bırakma (Kaybetme) Kuramı: Yaşlılığın beraberinde getirdiği emeklilik ya da çalışma yaşamının sona ermesiyle beraber kişinin rol ya da statüsünde yaşadığı kayıpları ifade eder. (Bayrak, 26, 2018) Burada önemli nokta sonradan kazanılmış toplumsal rollerde meydana gelen bir kayıp olmasıdır.

Değiş-Tokuş Kuramı: Kurama göre insanların belli sosyal ilişkilerinin altında elde edilen ödül yatar. Ödüller kişiye ekonomik destek, güvenlik, sevgi vs. sağlar. Ancak bu ödüller elde edilirken çaba, olumsuz deneyimler gibi birtakım bedellerin ödenmesi gerekir. (Onur, 349-350,1995)

Modernleşme Kuramı: Kuram teknolojik gelişmelerin artması ile yaşlının toplumsal rolünün ters orantılı olduğunu savunur. Teknoloji yaşlının bilgi ve tecrübesine ihtiyaç duymaz. Bunun yanı sıra modernleşme, kentleşme gibi durumlar ailede parçalanma ve küçülmeleri beraberinde getirdiğinden yaşlının güç ve statüsünü sarsan niteliktedir (Görgün Baran, 2004: 50)

2. Verilerin Değerlendirilmesi

2.1. Araştırmanın Temel Sorusu, Yöntemi ve Amacı

Bu çalışma, nitel bir araştırma olarak ve fenomenoloji araştırma deseni temel alınarak gerçekleştirilmiştir. Fenomenolojik araştırma, , nitel araştırma geleneği içerisinde yer alan ve bir fenomenle ilgili olarak araştırmaya katılan bireylerin algılamalarını dikkate alan bir araştırma türüdür (Yıldız, C, Çekmez, E, Bütüner, S. 2012: 81) . Fenomenoloji deseni yaşanan dünyada olaylar, kavramlar, durumlar, algılar, deneyimler, olaylar ve yönelimler, gibi çeşitli biçimlerde karşımıza çıkabilen olgulara odaklanır. Dolayısıyla Fenomenolojik araştırma deseni bu tür olguları araştırmayı amaçlayan çalışmalar için uygun bir araştırma zemini oluşturur (Yıldırım ve Şimşek, 2005).

Fenomenoloji yaklaşımı, bireylerin yaşadıkları evren içinde karşılaştıkları fenomenlerle ilgili olarak ne algıladıkları, ne anladıkları ve deneyimlerinin neler olduğu şeklinde ki tecrübelerinden yola çıkarak bir fenomen hakkında ortak anlamı bulmayı amaçlar. Bu bireysel çıkarımlar doğru/yanlış değerlendirilmesine girilmeden kategorilere ayrılır (Koballa, Graber, Coleman & Kemp, 2000, akt:Yıldız, Çekmez, Bütüner, 2012: 81).

Araştırma da veri toplama yöntemi olarak doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Söz konusu dokümanlar, araştırma konusu hakkında bilgi sunan her türlü yazılı materyal olup bu çalışma özelinde ise interaktif sözlüklerde konu ile ilgili yazılı paylaşımlardan oluşmaktadır.

Araştırmamızda veri analiz yöntemi olarak içerik analizi kullanılmıştır. İçerik analizi, doğru zaman ve yerde yine doğru bir şekilde kullanıldığında bilimsel açıdan küçümsenmeyecek katkılar sunan metodolojik bir yaklaşımdır (Bilgin, 2006: VIII). Merten'e göre de içerik analizi, sosyal gerçeği araştırmayı amaçlayan bir yöntem olup bunu sosyal gerçeğin içeriklerinin özelliklerinden, içeriğin belirgin olmayan özellikleri hakkında çıkarımlar yapmak yoluyla gerçekleştirmektedir (Gökçe, 2006: 18). Temel amacı sayı olarak fazla olan metinlerde araştırma sorusu açısından önemli olan ortak bilgileri tespit ederek onları değerlendirmektir (Gökçe, 2006: 219. İçerik analizi, iki hedefe yönelik teknikler içerir (Bilgin, 2006:8);

1. Kesinlik sağlayarak kuşkuları gidermek
2. Okumayı zenginleştirmek ve görüneni aşmak

Yapılan çalışmada araştırma sorusu ile ilgili çok sayıda veri bulunmaktadır. Dolayısıyla bu metin yığınlarının incelenerek araştırmanın temel sorusu açısından önemli olan ortak noktalar tespit edilecek ve böylece araştırmanın temel sorusuna cevap aranacaktır.

İçerik analizinde temel noktalardan birisi kategoriler oluşturmaktır. Bizim bu çalışmamızda da interaktif sözlüklerden elde edilen veriler değerlendirilerek aşağıdaki kategoriler oluşturulmuş ve bu kategorilere göre söz konusu algı ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

1. Ruhsal profile dair paylaşımlar
2. Bedensel profile dair paylaşımlar
3. Ortak davranış kalıpları içeren paylaşımlar
4. Yüceltme ifade eden paylaşımlar
5. Alay/hakaret ve aşağılama içeren paylaşımlar
6. Acıma ifade eden paylaşımlar
7. Yaşlı-ihthiyar ayrımına odaklanan paylaşımlar
8. Cinsiyet farklılığına odaklanan paylaşımlar
9. Yaşlı bireyler yönelik eleştiri içeren paylaşımlar
10. Diğer bireylere yönelik paylaşımlar
11. Korku ifade eden paylaşımlar

Araştırmanın temel sorusu “Birer sosyal medya aracı olarak katılımcı sözlüklerde yaşlı/yaşlılık algısı nedir?” sorusudur. Ayrıca bu soru altında, ortaya çıkarılan algıların sebep ve sonuçları da yine araştırma kapsamında değerlendirilecektir.

Yaşlı, ihtiyar, yaşlılık, ihtiyarlık kavramları konu hakkında en fazla girdiye sahip Ekşi Sözlük, Uludağ Sözlük, Dünya Sözlük ve İnstela’da açılan başlıklar üzerinden incelenerek, bu yaş grubuna yönelik algı içerik analizi yöntemi ile ortaya konulmuştur.

Dört adet sözlüğe ait girdi” entry “sayıları kavramlara göre şöyledir:

Tablo 5: Araştırma Kavramlarının İnteraktif Sözlüklere Göre Girdi Sayıları

SÖZLÜK ADI	YAŞLI	YAŞLILIK	İHTİYAR	İHTİYARLIK
EKŞİ	53	239	36	27
ULUDAĞ	12	91	21	4
DÜNYA	16	26	66	8
İNSTELA	19	62	6	4

Tablodan da anlaşıldığı üzere en çok girdi sayısı Ekşi Sözlük'te yer alırken en az girdi sayısı İnstela'da mevcuttur.

Yaşlı-ihtiyar başlıkları altında entry'e sahip kişilerin hayatlarında hâlihazırda bulunan yaşlı kişilere ait düşüncelerini ortaya koydukları, yaşlılık-ihtiyarlık başlıklarının ise genel anlamda yaşlılık dönemine ait algının, korku ve tahminleri ortaya koyduğu görülmektedir.

Verilerin toplanması ve değerlendirilmesinde araştırma sürecinin geçerlik ve güvenirliliğini sağlamak için aşağıda ki hususlara dikkat edilmiştir:

1. Kavramlar her sözlük için ayrı ayrı taranmış ve toplam girdilere ulaşılmıştır.
2. Bu girdilerin her biri konu ile ilgisi açısından tek tek değerlendirilmiş ve alakasız olanlar elenmiştir. (mesela “dünya ne kadardı dedim. mavi kadardı dedi.”, “yaşlı: gözün yaşla dolması durumu” girdileri gibi)
3. Nitel betimsel araştırmaya uygun bir yöntemle alıntılar, içerisinde ki imla veya yazım hatalarına dokunulmadan olduğu gibi alınmıştır.
4. Elde edilen girdilerin değerlendirilmesi ile kategoriler oluşturulmuştur.
5. Aynı girdide birden fazla kategoriye ait ifadeler olması durumunda bu girdiler her kategoriye ayrı ayrı dâhil edilmiştir. Sadece daha genel bir değerlendirme olması dolayısıyla olumlu/olumsuz/nötr ifadeler için oransal bir veri kullanılmıştır. (Mesela “sadece fiziksel olarak yavaşlamak, çökmek değildir yaşlılık...gün be gün yalnızlaşmak, ıssızlaşmaktır. ölümlere doğumlardan daha fazla tanık olmaktır, hayatınızı” gibi.)
6. Araştırmanın fenomenolojik, nitel betimsel bir çalışma olması dolayısıyla kategorilerde ki girdilerin sayı ve oranlarına yer verilmemiştir. Zira nitel araştırmalarda nicel veriler ve yoğun istatistikler genellikle göz ardı edilirken daha çok araştırılan olguya dair metin ve söylem analizi gibi detaylar yer alır (Mallat, 2007, akt: Baltacı, 2019:370). Nitel ve nicel araştırma paradigmaları arasında ki önemli farklılardan birisi de nicel çalışmanın, çoğunlukla, istatistiksel önem testleri, grafikler ve sayısal sonuçlara yer verirken nitel bir çalışmanın, veriler, katılımcı görüşleri, kategoriler, ifadeler ve bulguları açıklayan anlatımlara yer vermesidir (Akarsu& Akarsu, 2019: 29).

2.2. Değerlendirme

Bütün verileri öncelikle olumlu-olumsuz ve nötr durumlarına göre değerlendirdiğimizde aşağıda sonuçlar çıkmaktadır.

Tablo 6: Yaşlı/yaşlılık algısı

Olumlu Entry Oranı	%15
Olumsuz Entry Oranı	%51
Nötr Entry Oranı	%34

Görüldüğü gibi paylaşılan iletilerin en az yarısı yaşlı/yaşlılık ile ilgi olarak olumsuz bir algıya sahiptirler. Olumlu algı içeren ifadeler ise sadece %15 civarındadır. Bu durumu en azından aynı yaş ve eğitim düzeyi grubunda var olan düşünce ve tutumların bir yansıması olarak göreceğ olursak toplum ve özellikle yaşlı kesim açısından oldukça olumsuz bir tablo ortaya çıkmaktadır.

1. Ruhsal Profil

Entry'lere bakıldığında çizilen profil-algının benzer nitelikler taşıdığı görülmektedir. Ruhsal durumla ilgili ortak yönler huysuzluk, alınganlık, çaresizlik hissi, ölüm korkusu, pişmanlık, şaşkınlık, duygusallık, küçük şeylerden mutlu olmak ve her şarttan da şikâyetçi olma gibi kavramlarla ifade edilmiş. Bu kavramların geçtiği yorumlara örnek olarak şunlar verilebilir: "*nazım hikmet'e göre "kendinden başka kimseyi sevmemek.."* (Uludağ Sözlük, Yaşlılık) girdisinde yazar, yaşlanma süreciyle birlikte bireylerin bencilleştiği ve kendi dışındakileri sevmedikleri şeklinde hem mevcut durumdaki yaşlıları kastettiği hem de gelecekte her bireyin bu durumu tecrübe edeceği yönünde bir algıyı da ortaya koyduğu ve düşüncesini Nazım Hikmet'ten bir alıntı ile desteklediği şeklinde yorumlanabilir. "*bazen huysuzluğu da beraberinde getiren. otobuste surda yer bar buyrun diye yardımci olunmaya calisan teyze:"goruyorum kor degilim sanki soylemesen oturmayacagiz"* diye soyleyen adami azarladi. adam alttan aldi da sustu bence bas edemezdi zaten. hayat cok garip vapurlar falan. (Ekşi Sözlük, Yaşlılık) Dikkat çeken bir diğer ortak belirti yaşlı kişilerin her durum ve şarttan şikâyetçi olmalarıdır. "*enteresan belirtileri vardir yasliligin. en önde gideni sikayettir. Eger - ay, gec kaldik- ay, erken geldik- ay, basim agriyor- ay, hava cok sicak- ay, hava cok soğuk diye sacma sapan nedenler yüzünden hayatınızı karartip hayiflanmaya basladiysaniz, vasiyet yazmanın zamani geldi demektir.*" (Uludağ Sözlük, Yaşlılık) girdisinde kişilerin şikâyetçi olma durumlarının yaşlanma ile doğru orantılı olarak arttığı, "*62 yaşında biri olarak "keşke yapmasaydım" dediğiniz davranışları gözden*

geçirmek...pişmanlık neymiş anlamak.dinginlik..heyecan azalması buna karşın gözyaşı bezlerinin daha aktif hale gelmesi...of ..yoruldum.” (Ekşi Sözlük, Yaşlılık) yazarın kendi deneyimlerini dile getirdiği ve yaşlılık döneminin pişmanlığı beraberinde getirdiği, keşkelerle dolu bir dönem olduğu, *“pişmanlık dönemi.”* (Uludağ Sözlük, Yaşlılık), *“uçarı gençliğin unuttuğu şeyleri hatırlatıp pişmanlığa sevkeden, olgunluğun kazanıldığı hayat dilimi.”* (Uludağ Sözlük, Yaşlılık) yorumlarının da bu düşünceyi destekler nitelikte olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra kişilerin duygusallaştığı ve ağlamaya daha eğilimli hale geldikleri, *“kimilerine beraberinde gözü yaşlılık durumunuda getirir. cami avluları ve banklarının dostluğunu tattırır. ölçü birimi beyaz saç telidir.”* (Ekşi Sözlük, Yaşlılık) duygusallaşma açısından yukarıdaki yorumları desteklediği söylenebilir. Bir diğer ortak duygu durumu alınganlıktır. *“her şeye alıngalık gösterilen dönemdir. kimsenin sizi ciddiye almadığını düşünürsünüz bir de.”* (Ekşi Sözlük, Yaşlılık) *“hayallerin yerini anıların alması....”* (Ekşi Sözlük, Yaşlılık) girdisi ile kişilerin geleceğe dönük değil geçmişe bağlı yaşadıklarını, *“gsm Şirketlerinin tarifelerini anlayamadığınızı farketmenizle başlayan dönem.”* (Ekşi Sözlük, Yaşlılık) ise kişilerin yaşlılıkla birlikte zihinsel gücünün zayıflaması sonucu ortaya çıkan algı problemini ortaya koyar. *“ufak seylerden mutlu olmak, gecmiste heves ettigin seylerin ne kadar da bos ne kadar da anlamsız oldugunu anlandigi, insan hayatının son ceyregi “* (Ekşi Sözlük, Yaşlılık) yaşlı insanların mutlu olmak için büyük nedenlere ihtiyacı olmadığı, önceki yaşamda çok değerli buldukları, heveslendikleri şeylerin önemsizliğinin farkına vardıkları bir dönem olarak tanımlanmıştır. *“babaannem...onceden yapabildiği seyleri artık yapamayan ve bu durumu muhtemelen önce saskinlik ve zaman gecince de umursamazlıkla karsilayan..ve hafizasi artik cok kotu oldugundan cevresinde gordugu herseye yeni dogmus cocuk saskinligiyla bakan...daha bugun eskiden her gun sayfalarca okudugu kurani okumak istedi,kendisine uzun zamandır okuyamadigi icin gozluklerinin nerde oldugunu bilmedigimizi soyledigimizde sasirdi cok sasirdi..yaslilik sasirmaktır..* (Ekşi Sözlük, Yaşlılık) girdisi yaşlanmayla beraber hayata karşı şaşkınlık ve umursamazlık duygularında artış yaşandığını ve *“etrafında olan biten olur olmaz her şeye şaşırmaştır.”* (Ekşi Sözlük, Yaşlılık) yorumunun ise mevcut düşünceyi desteklediği görülür. *“büyümüş, görmüş geçirmiş çocuklardır. bir farkla çocuklar durmadan soru sorarlarken yaşlılar anlatmayı severler, siz sormasanız bile.. dinleyince de çok mutlu olurlar. fazlaca duygusal ve hassas oldukları kesin. o nedenle çok dikkatli davranmak onları kırmamak için azami ihtimam göstermek gerekmektedir...”* (İnstela, Yaşlı) hassas ve duygusal olduklarını, sürekli anlatmayı ve dinlenilmekten mutlu olmaları ise ortak davranış kalıplarından

bahseder. “...gençken ne bu denli hastalığı, ne bu çocuksu halleri, ne nazlanmaları anlamak mümkün değil. kısaca yaşlılığı anlamak için yaşlılığa adım atmak gerek. ölüm korkusunu derin derin yaşayıp, birkaç yılın kaldığını, o son zamanların geldiğini hissedince insan daha çok ilgi, daha çok sevgi istiyor sanırım ve ölmek istiyor tabii...” (İnstela, Yaşlılık) Son olarak kişilerin duygu durumunu ifade eden bu girdi yaşlılık dönemine girmeye birlikte ölüme yaklaşmanın verdiği korku, ilgiye ve sevgiye daha çok aç hale gelmenin ancak bu döneme girme ile anlaşılabilceği savunulmuştur.

2. Bedensel Profil

Bu kategoride öne çıkan belirtiler bedensel fonksiyon ve motor becerilerde meydana gelen zayıflama ve yavaşlamalar, görüntüdeki değişimler, deride meydana gelen kırışmalar, nefes darlığı vb.dir. “tespit canavarı kızıma göre bir tarafı kırılan herkestir. eş zamanlı acınası.” (İnstela, Yaşlı) yaşlılıkla birlikte kas gücü ve motor becerilerde meydana gelen yavaşlama ve aksamalar kişilerin sık kazalar yaşamaları ve bu kırıkların da yavaş iyileşmesine dikkat çekilmiştir. Bunun dışında yaşlılıkla beraber dış görünüşte meydana gelen başka değişimlerde mevcuttur. Örneğin: “yaşın artmasıyla şahısların doğanın kanunu gereği kendilerini içinde bulmak zorunda kaldıkları, ilerki zamanlarda vücütta saç dökülmesi ve saç ağarması, tende kahverengi lekeler çıkması, unutkanlık ve akabinde bunama, çocuklukta geçen olayları özleme, yakın zamanı hatırlayamama gibi gerilemelere sebep olan mevzu-bahis olay” (İnstela, Yaşlılık) yorumu özellikle saç dökülmesi/ağarması gibi bedensel değişikliklere vurgu yapmaktadır. “ebeveynlerimizin ebeveynlerinin ellerinde çıkan -ve bizim bunu bayramda seyranda onları operken farketmiş-küçük kahverengi lekeleriyle varlığını haykiran kacınılmaz surec.” (Ekşi Sözlük, Yaşlılık) yine dış görünüşte meydana gelen bir başka ortak değişimi destekler. “hayatı zorlaştıran durum. önceden depar atıp çıktığın merdivenin sendeleyerek yarısına kadar gelip nefes nefese kalmaktır. ah ah. gençlik çok güzelmiş. “(Uludağ Sözlük, Yaşlılık) “yavaşlamaktır. elindeki bardağı tutamayıp düşürmektir. reaksiyon vereceğinde boynunu çevirip bakmak yerine, gözlerinin konumunu değiştirmektir. sabahları yorgun uyanmak, saçları kestirecek eskisi kadar model bulamamaktır. alerjilerin başlaması, kilo almaktır. iyi ya da kötüden ziyade, bir süreçtir. başka bir sürece geçen “ (Uludağ Sözlük, Yaşlılık) derideki suyun çekilmesiyle beraber yüzde ve vücütta meydana gelen kırışmalar sonucu kişilerin çirkinleştiği fikri ise iki yorumda şöyle dile getirilmiştir:” “insanın çirkinleştiği ve güçten düştüğü devredir.” (Uludağ Sözlük, Yaşlılık), “insanın en çirkin ve çökük olanıdır.” (İnstela, Yaşlı) “derinin

buruştığı, fiziki hareket kabiliyetinin yüzde 10'lara gerilediği, kendi başına tuvalet ihtiyacının giderilemediği, durmaksızın tanrıdan medet umulunan, çocukça bir inadin ve huysuzluğun tüm zihni ele geçirdiği, yanındaki görece genç insanları yaşlandıran, yaşlı birine bakarken yaşlanan kişinin de çocuklarının yaşlanmasına sebep olacak olan insanlığın bitiş noktası. (Ekşi Sözlük, Yaşlılık) hareket kabiliyetinde meydana gelen gerilemelere dikkat çekmektedir.

3. Ortak Davranış Kalıpları

Bireysel farklılıkların mevcut olmasına karşın dönemin beraberinde getirdiği şartların benzer olması birçok ortak davranış kalıbı ortaya çıkarmaktadır. Bunlardan ilki teknolojiye uzak kalma ile ortaya çıkan benzer davranışlardır. “cep telefonlarının tuş takımı sesini sonuna kadar açan insanlara yaşları sorulup alınan cevaba göre varılan sonuç.” (Ekşi Sözlük, Yaşlı) “cep telefonuna gsm operatöründen veya diğer kuruluşlardan gelen reklam ve bilgi mesajlarını, gözlüklerini takıp yükses sesle ortamdaki herkese hitaben okuyan insanlara verilen genel sıfat.” (Ekşi Sözlük, Yaşlı) Bunun yanında birçok yaşlının geçmiş özlemini dile getirerek günümüzden ve günümüz gençliğinden şikayetçi oldukları ve şikayet sonunda geçmişin özlemiyle hüzünlendikleri şöyle dile getirilmiştir: “"hey gidi günler hey" diye başlayan, ardından şimdiki "gençlik çok tuhaf" ya da "oysa bizim zamanımızda..." diye devam eden, bir kaç anısını anlatıp eski günleri hatırlamanın verdiği hüznle iç çekip, dalıp giden insanlar “(Ekşi Sözlük, Yaşlı) yaşlılığın en belirgin özelliği, şimdiki zaman yerine geçmiş zamanı övmesidir. (Uludağ Sözlük, Yaşlılık) ise bir önceki yorumu geçmişe duyulan özlem noktasında desteklemektedir. Yaşlı kişilerin alışveriş yaparken özenli davrandıklarına, satın alacakları ürünü inceleyip dayanıklılığına kanaat getirmeden almadıklarına ise şöyle dikkat çekilmiştir: “ en sevdiğim özellikleri her fırtınaya dayanabilen şemsiyelerle dolaşmaları. adamlar görmüş geçirmiş tabii öyle t-box şemsiye almıyorlar. zaten efendim malın orasını burasını aksamını malzemesini falan incelemeyen ürün satın alan kişiye yaşlı demem ben. gerçi 2 nesil sonra falan kalmaz böyleleri ama bakalım. (Ekşi Sözlük, Yaşlı) Değinilebilecek bir diğer nokta ise yaşlı bireylerin kendi aralarındaki iletişimlerinde üzerinde durdukları konulardır. “bundan daha önce birbirini tanımayan iki tanesi bir araya geldiğinde direk olarak birbirlerine hastalıklarını anlatmaya başlıyorlar. yaşlı olmanın böyle bir avantajı var; her tarafından hastalık akıyor, bu nedenle yaşıtın birisini bulduğunda sohbet sıkıntısı çekmiyorsun. şeker, yüksek tansiyon derken bir bakmışsın sabah olmuş...” (Ekşi Sözlük, Yaşlı) yazar yaşlı kişilerin daha önce birbirlerini

tanımasalar dahi hastalık gibi yaşadıkları benzer sıkıntılar sebebiyle ortak bir paydada buluşabileceklerini savunur. Yaşlılıkla beraber zihinsel fonksiyonlarda meydana gelen yavaşlamanın teknoloji algısını da etkilediği ve yalnızlığın televizyon ile bağın artmasına sebep olduğu ise şöyle ifade edilmiştir: “...öyle bir yalnızlık halidir ki, her gün izlediğin bir tv kanalının frekansının değişmiş olması sevdiğin birini kaybetmenin acısıyla nerdeyse eşitlenir. ekranda sana yeni frekanstan kanalı nasıl izleyeceğini anlatırlar ama hiçbir şey anlamazsın. torunların ve evlatların uzaklardadır. ayda yılda bir seni görmeye gelen bir gence yakınırsın halini. alır kumandayı, iki dakika sürmez, kanal bulunmuştur. bin defa teşekkür, yüz türlü dua edersin. genç o an yalnızlığın acısını o kadar içinde yaşar ki, beyninin teknolojiye çalışan kısmını ve elindeki her tür teknolojik aleti sana bırakıp ordan uzaklaşmak, kaçıp gitmek ister. cıks olmaz. yaşlılıktan kaçılmaz.” (Ekşi Sözlük, Yaşlılık)

Birçok yazarı rahatsız eden noktalardan bir diğeri ise yaşlıların zamanlarının ve can sıkıntısının çok olması sebebiyle seyahat etmekten hoşlandıklarıdır. Örnek olarak şunlar verilebilir: “Toplu taşıma araçlarını bedava kullanabildiğinden maydanoz almak için zerdalitepe'den *ulus'a* gidendir. ayrıca siz ararken numarasını görüp direk ismiyle açtığınızda dünyanın en imkansız işini yapmışsınız gibi davranandır.” (İnstela, Yaşlı), “(bkz:belediye otobüslerinin vazgeçilmezleri)” (Dünya Sözlük, İhtiyar) “belli saatlerde beleş olmasında dolayı mıdır nedir, iettlerde en çok seyahat eden vatandaş gruplarından biri. çoğunda -özellikle teyzeler- "biri yer verir ne de olsa" fikrinden meydana çıkmış mantık yer alır.hayır güzel teyzeciğim, bekle sıradaki otobüsü. iki günlük ömrün kalmış afedersin, ne bu acele halen.” (İnstela, Yaşlı)

4. Yüceltme

Yüceltme kategorisinde kilit düşüncenin olgunluk, bakış açısı ve tecrübe yönüyle olduğu görülmüştür. Yani kişilerin yüceltilmelerindeki asıl sebep olgunlukları ve tecrübeleridir. Sözlüklerde ya yaşlı kişinin olgun ve tecrübeli olduğundan bahsetmiş ya da bu yaş döneminin insana tecrübe ve olgunluk kazandıracağı yönünde beklenti-algı ifade edilmiştir. Seçilen yorumlara bakıldığında “...ruhsal olaraksa; her yaşa olabilecek, dünya düzenine taş gibi sağlam ve sert bir gerçekçilikle bakıp inzivaya eğilim gösterme durumudur. ruhça olgunluğun abartılmış şeklidir. (İnstela, Yaşlılık) girdisine göre yaşlanma ile ruhsal olgunluğun zirvesine çıkıldığı fikri ağır basarken kişilerin daha izole bir yaşama çekilmeleri ve bakış açılarındaki değişimden bahsetmesi yönüyle birkaç alt fikir de bulunur. Bu sebeple

diğer kategorilerde de ele alınabileceği ancak genele yayılmış fikir itibarıyla yaşlıyı yücelttiği söylenebilir. “*genclerden mümkün merteye daha tecrubeli, nerede iyilik yapacaklarını bilen, bazen sizi sizden daha iyi anlayan, bazen de huysuz bir cocuga donen tatli tatsiz insanlar..*” (Ekşi Sözlük, Yaşlı) ile yaşlı kişilerin yaşla beraber tecrübe kazandıkları ve “görmüş geçirmiş” olmanın insanları anlayabilme yeteneğini geliştirdiği fikri savunulmuştur. Yorumda yaşlı kişilerin her ne kadar huysuzluk ve çocuklaşma eğilimi gösterip “tatsızlaşabilecekleri” söylenmişse de genel itibarıyla olumlu ve yüceltme yönünde ifadeler bulunan bir yorumdur. “*gencin bir aynada göremediğini, bir tuğla parçasında görebilen...*” (Ekşi Sözlük, İhtiyar) Yapılan ayna benzetmesine bakıldığında gençlerin aşık olana, olduğu gibi yansıyan gerçekleri göremeyebilecekleri, tuğla benzetmesi ile de yaşlıların görünmeyeni ya da görünenin ardındaki gerçeği bilecek kadar tecrübeli oldukları yazar tarafından savunulmuştur. “*insanın çınar olduğu zamandır.*” (İnstela, Yaşlı), “*kişinin fiziksel fonksiyonlarının yavaşlamasına karşın bir çok tecrübe ile zirveye ulaştığı halidir.*” (İnstela, Yaşlı) yorumları ile bu düşünceler desteklenmektedir. “*yaşlanmak ne büyük bir nimet, allah kimseyi öyle bir olgunluga erişmeden, tüm hayatını gözden geçirip te tövbe etmekten şükretmekten alıkoyacak kadar hızlı ani birden bire alıvermesin bu dünya denen sınav yerinden. yaşlanmak olgunlasmaktır, insan olmanın en tatlı halidir belki de bir o kadar acı vericidir bilemiyorum çünkü hayata dair hiçbirşeyin aslında hiçbir esprisinin olmadığını anladığın an bu dünyada daha ne kadar kalmak istersin ki..*” (Ekşi Sözlük, Yaşlılık) genel itibarıyla ruhsal olgunluğun geliştiği düşüncesini desteklemesinin yanında farklı bir nokta dikkat çekicidir. Yaşlılığa ve ölüme dair korku ve çekincelerin daha çok ifade edildiği düşünüldüğünde yukarıdaki yorumun istisnalar arasında sayılabileceği görülür. Kullanıcı her insanın mutlaka bu dönemi yaşaması gerektiğini savunarak farklı bir yaklaşım sergilemiştir. “*sizi bilmem ama benim için şimdiden hayali kurulan günlerdir. yazın sıcağında top oynarken, kan ter içinde kalmış mahallenin çocuklarına buz gibi limonatalar, nutellalı ekmekler götüreceğim günlerdir. etrafınızda gördüğünüz klasik emekli amcalar gibi oturup sudoku çözmek yerine, sokağın ucundan gelen topu alıp çocukların arasına karışacağım günlerdir. en ufak bir sestem rahatsız olan bey amcalar yerine nutellalı ekmekleri ağızlarına, burunlarına değdiren çocuklarla çocuk olacağım günlerdir. hey gelen günler heyy.*” (Ekşi Sözlük, Yaşlılık) de yukarıdaki yorum ile aynı ana fikre sahip mutlaka yaşanması gereken ve korku tedirginlik duygusunun aksine umutla beklenen bir dönemdir.

5. Alay/Hakaret/Aşağılama

“şimdi arkadaşım, bu dünyayı bu hale getiren bunlar. ben derim ki 45 yaşından sonra herkes sabun olmayı kabul etsin. ne enflasyon ne de kargaşa kalır. çok ciddiğim...” (Ekşi Sözlük, Yaşlı) Yorumunda bahsedilen kötü gidişatın nedeni ve günah keçisi olarak yaşlı bireyler seçilirken bir başka yorumda *“dünya malına olan tutkuları ayyuka çıkmış tipleri vardır, ne yapacaklarsa?”* (İnstela, Yaşlı) denilerek yaşlının dünya malından elini çekmesi gerektiğinden bahsedilmiştir. Bir başka kullanıcı *“eskiden yaşlı denince akla hürmet, saygı gelirdi. şimdi sokak köpeği geliyor.”* (İnstela, Yaşlı) diyerek artık yaşlıların saygı ve hürmet göstermeye layık olmadıklarını sokak köpekleriyle eş değer tutması ile ifade etmiştir. *“kurtlar köpeklere ne zaman maskara olurmuş???”* (Uludağ Sözlük, Yaşlılık) yorumunda yaşlı-genç hiyerarşisi köpek-kurt hiyerarşisine benzetilerek yaşlının gençlere maskara olduğu bir dönem olarak tanımlanmıştır. *“eskilere göre, kocayan kurdun kopeğin maskarası olduğu zamandır.”* yine yukarıdaki yazar ile aynı fikirdedir. (Ekşi Sözlük, İhtiyarlık) *“toplumdaki pislik oranının ihtiyarlar arasında da yaklaşık olacağını varsayar isek çok da saygı duymamak gerekir...”* (Ekşi Sözlük, İhtiyar) yorumu ise hakaret içeriklidir.

6. Acıma

Acıma ifade eden girdiler incelendiğinde genel itibariyle çaresizlik, istenmeme, elden ayaktan düşme gibi sebeplerle yaşlı kişilerin acınası bir duruma düştükleri belirtilmektedir. *“çaresizliği gözlerinden okunabilen kişi. elinde olanları bir bir kaybedip buna karşı hiçbir şey yapamadığını gördükçe kahrolan ama yine de elinden bir şey gelmeyen. (bkz: çaresizlik)”* (Ekşi Sözlük, Yaşlı) Yorumunda görüldüğü üzere yaşlılık dönemi kayıplar dönemi demektir. Bu sebeple yaşanan maddi manevi kayıplar ve bu kayıplar karşısındaki yetersizliğin vermiş olduğu çaresizlik duygusu yaşlıya acınası bir nitelik kazandırır. Yaşlı bireyi acınası duruma düşüren bir diğer neden ise istenmemektir. *“bir yerden sonra eziyettir. çocukları arasında pinpon topu gibi gidip gelen, istenmeyen ve en acısı da istenmediğini bilerek yaşayan insanlar. bu yıkımı ne düzeltirki. istenmemek... o kadar yaşamak istememenin tek nedeni.”* (İnstela, Yaşlılık) Öyle ki yazar girdisinde istenmeme duygusunu tatmamak için yaşlılık dönemini de yaşamak istemez. *“kişinin en çok korkması gereken şey. allah kimseyi elden ayaktan düşürmesin. o ne aciyettir çeken bilir.”* (Uludağ Sözlük, Yaşlılık) yorumu ise kişinin mevcut durumda olan yaşlılardan yola çıkarak yaptığı bir yorumdur. Bunun yanında geleceğe dair korkulardan da bahsettiği için kişilerin gelecekte karşılaşmaları muhtemel belirtilerden dolayı korkulardan bahseder.

7. Yaşlı-İhtiyar Ayrımı

Yorumlarda yer aldığı şekliyle kişilere göre yaşlı ve ihtiyar aynı anlama gelmez. Yapılan incelemeler sonucu bu konuda ayırım yapılabilmesi için iki ayırım vardır. Bunların ilki olgunluk kazanmayla ilgilidir. *“ihtiyarlık bir mevkidir. her yasli ihtiyar degildir. (Uludağ Sözlük, İhtiyar) “yaşlıdan farklıdır. İhtiyat sahibidir,olgundur,yaşının özelliklerine uygun hareket eder. uyumun ne demek olduğunu genellikle bilir. gözü dünyada olmayandır da.” (Dünya Sözlük, İhtiyar) yaş almışlık hali. ihtiyarlık demek değildir. (Ekşi Sözlük, Yaşlı) Yorumlarına bakıldığında yaşlının “ihtiyar” olması için olgun, ihtiyat sahibi, uyumlu vb bir takım nitelikleri bulunmalıdır. Bu noktada ikinci ayırım kişilerin yaşlılık döneminin dezavantajlı sayılabilecek belirtilerini taşıma oranıyla ilgilidir. “yaslilik dogumundan itibaren bi cok seneler gecmesi anlamındaysa kendine gore avantajları da olan bir donem,ama ihtiyar olmak anlamındaysa dezavantajlari cok olan bir hayat donemi (bkz: tecrubeyle sabit)(Ekşi Sözlük, Yaşlılık)*

8. Cinsiyete Göre Farklaşan Yaşlı Algısı

Yorumlar incelendiğinde çizilen ortak yaşlı profiline yanı sıra bu durumun cinsiyete göre farklılaştığı da dikkat çekicidir. Örneğin:” ...türkiye'de karikatürize edilebilecek kadar kalıplaşmış bir yaşlı profili mevcut. sürekli cık-cıklayan, yaşadığı çağdan memnuniyetsiz, (kadınlar için) paytak paytak yürüyüp evinde dolma saran, (erkekler için) elinde tesbih kıraathanede uyuklayan, sürekli bir kendi yaşamıyla kıyasladığı insanlara çemkirme girişimine haiz yaşlılarla dolu bu ülke...” (Ekşi Sözlük, Yaşlı) kişileri toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında farklı davranışlara sürüklediği görülür. *“bundan biriyle, özellikle de kadın olandan biriyle aynı kapıdan yan yana geçmek üzere denk gel ve dikkat et: yaşlımız hep bir önce ben geçicemcilik oynuyor, tatlı bir rekabet yaratıyor kendi kendine. kah yere bakıp seni görmemezlikten gelerek; kah bir yandan da seni hafifçe itip kakarak kapıdan önce o geçmeye/girmeye/çıkmaya özen gösteriyor. bu çok doğru bir şey bak, boşa konuşmuyoruz... aklından "ben nasılsa bugün yarın ölürüm, sen daha hep geçersin" gibi bir şey geçirip kışkırtıyor olabilir.”(Ekşi Sözlük, Yaşlı) yorumunda görüldüğü üzere yaşlı kadın bireylerin kendilerine öncelik tanınması noktasında harekete geçtikleri ve kadınlara özgü ortak bir davranış şekli olduğu savunulmaktadır. *“cinsiyet olarak erkektir muhtemelen. kadın yaşlanmaz da erkekleşir, arzu nesnesi olmaktan çıkar, yeni kimlik kazanır, lafi dinlenir olur. kadın olduğundan değil olamadığından güçlenir. bir yastıkta kocamayı becermişlere bakınca zaten bariz olarak görülebilir.” (İnstela, Yaşlılık) yorumu ise kadınların yaşlandıkça saygınlık kazandıkları toplumsal normunu ifade eder, saygınlık kazanma**

sebebinin ise yaş alma değil yaş alma sonucu “erkekleşme” den kaynaklandığı savunulmaktadır. “*Erkek yaşını saklamaya, kadın ise saklamamaya başladığı zaman yaşlanmıştır.*” (Dünya Sözlük, Yaşlılık) yorumda görüldüğü üzere kadınların yaşlılık süreci ile yaş saklama alışkanlığından vazgeçtikleri, erkeklerin ise aksine bu alışkanlığı yaşlılıkla beraber kazandıkları bu yönü ile birbirlerinden farklılaştıkları söylenmiştir. “*erkeğin yaşlısı kırağıyı kış, kadının yaşlısı bulaşığı iş sayarmış.*” kaynak: *bir ömür dediğin dedesi...*” (Ekşi Sözlük, Yaşlılık) ise bedensel yetersizlikler sebebiyle günlük hayatta basit görülebilecek işlerin yaşlılıkla beraber zorlaşması ve ağır hale gelmesi düşüncesi yine bir alıntı ile desteklenmiştir.

9. Eleştiri (Yaşlı Bireye Yönelik)

Bu bölümde yaşlı bireye yönelik yukarıdaki kategorilere dahil olmayan noktalar ele alınacaktır.

“*saygınlığını koruyabilmenin en zor olduğu dönemdir. çevremdeki yaşlıları izliyorum da hiçbiri yaşamı olan haliyle kabullenmeleri gerektiğini, bunun bir erdem olduğunu bilmiyor. dinlenmez olmak, yaşlı bir insan için en korkunç şeydir ama ısrarla konuşmaya devam ediyorlar.*” (Ekşi Sözlük, Yaşlılık) kullanıcı yaşlı kişilerin diğer kişileri dinlemedikleri, yaşlılığın getirdiği yenilikleri kabullenmeyerek buna karşın kendilerini konuşmaktan alıkoyamadıkları bu durumda yaşlının saygınlığını zedelediği düşüncesindedir. “*yaşlılık galiba iki türlü gösteriyor kendini. ya gittikçe susmak ya da her şeyin insanın çenesine vurması...*” ise yukarıdaki düşüncüyü destekler nitelikte olduğu savunulabilir. “*bir diğer anlamı da katlanmak olan kelime. örn.:...ihtiyar ettiği bunca zahmetler...*” (Ekşi Sözlük, İhtiyar) “*insanın yeniden çocuklaştığı zamanlardır.*” (İnstela, Yaşlılık) “*yaşlılık, çocukluğun kırışik deri altındaki halidir.*” (Uludağ Sözlük, Yaşlılık) yorumlarında ise benzetme kişilerin hem bakıma muhtaç hale gelmeleri hem de bazı duygu durumlarında meydana gelen çocuksulaşmalar sonucu olduğu çıkarımı yapılabilir. “*kendisi ölüme yaklaştığı gibi (pek azı istisna olmak kaydıyla) çevresindekileri de aşağıya, toprağa, ölüme doğru çeken insanlardır yaşlılar.bir yaşlı içinde bulunduğu yılda yaşamaz, şüpheniz olmasın. belki kırkında, belki ellisinde belki hepsinden de önce otuz beşinde hayat donmuştur onun için. hatıralar, dostlar, arkadaşlar, vakalar... artık mukayese hep geçmişle yapılır, hep eski anılar anlatılır. an ve bugün unutulur...*”(Ekşi Sözlük, Yaşlı) yine kişilerin için belli bir yaştan sonra hayatlarını durdurmaları ve geçmişe dönük yaşamaları sonucu geleceğe de bu penceren bakarak kıyaslamalar yapmaları eleştirilen bir diğer nokta olarak karşımıza çıkar.

10. Eleştiri (Diğer Kişilere Yönelik)

Bu kategoride ise yukarıdakinin aksine yaşlıların değil diğer bireylere yönelik yapılan eleştiriler ön plana çıkar. *“sınırı hangi rakamla çizilirse çizilsin, yaşlılık dönemi*ne yönelen insanlar toplumda artık pek önemsenmez, fazla ciddiye alınmaz. yaşlıların duygu ve duyarlılıklarına gülüp geçmek, insanoğlu ve kızlarının henüz hiç evrim geçirmemiş, halâ ilkel ve çiğ, o birkaç yüz davranışından yalnızca biridir. (bkz: ihtiyar); (bkz: bis).(bkz: yaşlılık).”* (Ekşi Sözlük, Yaşlı) diğer bireyler, yaşlının duygu durumunu anlamama ya da önemsememe gibi sebeplerle eleştirilmiştir. Kişileri içinde buldukları şartlarla değerlendirip anlamının diğer insanlara düşen bir görev olduğu çıkarımı yapılabilir. *“gençlerden farkları geçmişi siyah beyaz değil renkli hatırlamalarıdır.”* (Ekşi Sözlük, Yaşlı) yine yaşlı kişilerin geçmişle olan bağlarının devam ettiği ve geçmişi renkli- güzel anılarla hatırladıkları gençlerin tam aksi durumda oldukları yönünde eleştiri içeren bir yorum olduğu söylenebilir.

“eskiden ihtiyarlık saygınlık kazandırır. insanlar ihtiyarların bilgi ve tecrübelerinden faydalanırdı. şimdi ise herkes her şeyi bildiği için ihtiyarlara danışan yok. bu da zaten fiziksizel olarak bir iş yapamadığı için kendini verimsiz zanneden ihtiyarların kendilerini daha bir yalnız ve işe yaramaz olarak hissetmelerine neden oluyor. onların toplumdan dışlanmalarını hızlandırıyor. “(Dünya Sözlük, İhtiyar) “bir yaşlıyı sadece yaşlı olduğu için, vücudu yorgun, hantal ve ağırlı olduğu için eleştirmek ne vicdansızlıktır.**gençlerin kendilerine toplumda bir yer bulma konusunda her aşamada yarışa tabi tutulma halinin sonucu olarak ortaya çıkan “bencillik” gençliklerini kendileriyle özdeşleştirmelerini, ayrılmaz bir parçaları gibi algılamalarına sebep oluyor herhalde. sinekten yağ çıkararak kendilerine galebe çalma methiyeleri düzen gençlik bil ki hepimiz ölücez, çoğumuz ölmeden evvel uzunca bir süreyi (hatta gençliklerimizden daha uzunca bir süreyi) yaşlı olarak geçirecez.

“genç düşmanı aksi yaşlı”dan sonra bir de bunu gördüm; “yaşlı düşmanı kibirli genç” aynı adam, farklı devir.” (Ekşi Sözlük, Yaşlı) yorumunda ise kullanıcı yaşlıların sadece yaşlı oldukları için eleştirilmelerine karşı çıkmış bu sebeple aşağılanmalarının ise vicdansızlık olduğunu savunmuştur. Gençlerin toplumda yer edinme yarışının toplumdan dışlanmalarına sebep olduğu ancak ilerde her insanın bu dönemi yaşayacağı gerçeğinin göz ardı edilmemesi gerektiğini savunur.

11. Korkular

Bu kategoride ise kişilerin yaşlanma korkuları değerlendirilecektir. Bu noktada korku kaynağı üç ayrı sebebe bağlıdır. İlki kişilerin ölüme yaklaşımlarının beraberinde getirdiği korkuyken ikincisi hareket kabiliyetini yitirme bir bakıma “ele avuca düşme” korkusu ve sonuncusu ise başlı başına yaşlanma olgusunun vermiş olduğu korku olarak sınıflandırılabilir. “*parmak ucunda bir kapı arkasında sürpriz yapmak için bekleyen bir*” cin. (Ekşi Sözlük, Yaşlılık), “*yaşlanmaktan, yaşlı olmaktan korkuyorum. korkunun ecele faydası yok. genç ölmezsem, elbet ben de yaşlanacağım. yaşlılardan hiç hazzetmiyorum. ancak bir gün ben de yaşlanacağım. tabii dediğim gibi, genç ölmezsem...*” (Ekşi Sözlük, Yaşlı), “*...yaşlı olmaktan o kadar çok korkuyor ki resul, genç ölmek istiyor. kulağa çok aptalca geliyor belki ancak belirsizlik hali endişe vericidir. kırışmak üzücüdür. halsizlik dertlendirir...*” (Ekşi Sözlük, Yaşlı) “*korkutan gelecek.*” (İnstela, Yaşlılık) yaşlılık korkusunu ifade ederken “*acaba bugün mü öleceğim*” fikriyle geçen yaşlar silsilesidir. *tamam her an her yaşta ölebiliriz. ancak gençlikte başa bir kaza , bela gelmezse ölüm sana uzaktır. burda ise başına hiç bir kaza - bela gelmese bile ölüm her an gelebilmektedir. tüm günlerinizi acaba bugün mü ölücem diye düşünerek yaşadığınızı bir hayal edin. zulüm gibi değil mi*” (Ekşi Sözlük, Yaşlılık)yorumu ölüme yaklaşmış olmanın sebep olduğu korkuyu dile getirmiştir. yorumları ise başlı başına yaşlanma korkusudur. “*sanki diğer insanlara muhtaçlıkla aynı anlama geliyormuş gibi hissettiren kelime.o ne kötü o ne ürküten bir his öyle.*” (Ekşi Sözlük, Yaşlılık) “*ele avuca düşme korkusu.*” (Ekşi Sözlük, Yaşlılık) “*insan vücudunun zaman denilen ne idüğü belirsiz bir şeyi deneyimlemesi sonucu oluşturduğu geri döndürülemez etkiler. bir nevi çöküş. ama acaba hangisi önce çökecek; akıl mı vücut mu? insanı en çok korkutan ikisinin aynı anda çökmeme ihtimali sanırım. elden ayaktan düşüp bilincin yerinde kalması çok acı olsa gerek. önce aklın çöküp vücudun sağlam kalması daha tercih edilebilir sanırım. ama her hali korkutucu.*” (Ekşi Sözlük, Yaşlılık) yorumları ise yine başkalarına muhtaç duruma düşme korkusu ile eşdeğerdir. Kişiyi üzen şey bu muhtaçlık hissidir. Muhtaçlık bedensel olabileceği gibi akli melekeleri kaybetme sonucu da meydana gelebilir. Kişiyi bu noktada korkutan şey iki türlü melekelerin eşzaman kaybedilmemesi durumudur.

3. Sonuç

Sosyal medya günümüz kitle iletişim teknolojileri içerisinde çok önemli bir araç durumundadır. Birçok çeşidi bulunan bu yeni medya türü, aynı zamanda toplumda var olan algı ve tutumların kamuoyuna yansımaları açısından da etkili bir işleve sahiptir. Katılımcı

sözlükler de birer sosyal medya aracı olarak aynı işlev yerine getirmektedir. Bu tür sözlükler aynı zamanda daha çok belli bir eğitim düzeyine ulaşmış ve yaşça daha genç insanların kullandıkları platformlardır. Dolayısıyla ülkenin gerek bugünü gerekse yarını açısından önemli bir kitlenin algı ve düşüncelerini yansıtması açısından daha çok öneme sahiptir.

Yaşlılık/yaşlanma/yaşlı kavramları insanlar açısından çok tanıdık kavramlardır. Herkesin ailesinde, yakınında bulunan insanlarda gördüğü ve eğer ömrü yeterse bizzat kendisinde tecrübe edeceği bir durum, süreç ve olgudur. Geleneksel toplum yapısında yaşanan değişimler aynı zamanda onu oluşturan toplumsal kurumları da etkilemiştir. Bu toplumsal kurumların belki de en önemlilerinden biri olan aile ise yaşanan değişimlerden önemli ölçüde etkilenmiştir. Aile bireylerinin statü ve rolleri baştan aşağı değişmiş, geniş aileden çekirdek aileye dönüşürken ayrıca bazı üyeler dışarda kalmıştır. Özellikle ailenin geçmişiyle bağını kuran yaşlı üyeler bu süreçten en çok etkilenen aile üyeleri olmuşlardır. Gerek kendilerine verilen değer, gerek diğer üyeler üzerinde ki etki dereceleri büyük ölçüde azalmıştır. Zaman zaman toplumsal olaylar yaşandığında yaşlı kesim ile ilgili olarak farklı tutum ve davranışların görünür derecede arttığı özellikle yaşadığımız salgın sürecinde gözlemlenmiştir. Biz de bu çalışmada günümüzde toplumsal algıyı en açık bir şekilde kamuya aktaran bir araç olan katılımcı sözlükler üzerinden yaşlı/yaşlılık algısını ortaya koymayı amaçladık.

Elde ettiğimiz veriler değerlendirildiğinde ulaştığımız sonuçlar aşağıda yer almaktadır:

- Öncelikle verilere değerlendirci analiz noktasından (olumlu-olumsuz ve nötr olup olmamaları açısından) baktığımızda paylaşımların sadece %15'inin olumlu olduğu buna karşılık %51'inin ise olumsuz olduğu görülmektedir. Yani yapılan paylaşımların en az yarısı yaşlı/yaşlılık ile ilgili olumsuz algılara sahiptirler. Bu algının dışı vurumu ise daha çok alay, hakaret, aşağılama, eleştiri ve korku içeren ifadelerle olmaktadır. Bu oranlar diğer çalışmalarla kıyaslandığında oldukça farklı bir sonuç ortaya çıkmaktadır. Nitekim özellikle üniversite öğrencileri üzerinde yapılan çalışmalarda genel olarak yaşlılara ilişkin olumlu tutuma sahip oldukları tespit edilmiştir (Dinçer, Usta & Bulduk, 2016: 36, Güven, Muz& Ertürk, 2012: 102) .
- Yaşlı bireyler, bir kısım ortak davranış kalıpları sergilemektedirler. Mesela teknolojiden uzaklık, geçmişe özlem ve günümüz gençliğinden şikâyet bu tür ortak davranış kalıplarındandır. Aynı şekilde yaşlılar ile yapılan bir çalışmada en çok hangi ayrımcılığa tabi

tutuldukları sorusuna “teknoloji kullanımı” cevabını vermişleridir (Yıldız, Ömeroğlu & Terim, 2017:323)

- Katılımcı sözlük yazarları paylaşımlarından bir kısmında yaşlı kesimi özellikle olgunluk, tecrübe ve bakış açılarını öven ifadeler yer verdikleri görülmüştür. Yani yaşlı kesimi bu özellikleri dolayısıyla yüceltme tutumu sergilemişlerdir.
- Fakat yine katılımcı sözlük yazarlarının birçok yerde aksi tutum içerisine girdikleri ve yaşlı kesim için özellikle saygı ve hürmete layık olmadıkları düşüncesiyle hakaret ve aşağılamaya varan ifadeler kullandıkları görülmektedir.
- Fiziksel olarak yaşlı algısına bakıldığında, algının saç dökülmesi/ağarması, deride meydana gelen kırışmalar, nefes darlığı ve motor becerilerde/bedensel fonksiyonlarda meydana gelen değişiklikler üzerinden şekillendiği görülmektedir. Bu durumun en önemli sebebinin yaşlılarda görülen fonksiyonel yetersizlikler olabileceği düşünülebilir. Nitekim yaşlılar üzerinde yapılan bir çalışmada, görüşülen kişilerde herhangi bir fonksiyonel yetersizliği olmayanların oranı 65 yaş ve üzerinde yüzde 5,1 olarak tespit edilmiştir (Aközer, Nuhurat, & Say, 2011:111) .
- Ruhsal olarak yaşlı algısına baktığımızda ise bu kez algının huysuzluk, çaresizlik hissi, ölüm korkusu, pişmanlık, duygusallık, küçük şeylerden mutlu olma ama her şeyden de şikâyetçi olma gibi durumlar üzerinden şekillendiği görülmektedir.
- Fakat yine katılımcı sözlük yazarlarının birçok yerde yaşlıların yaşadıkları çaresizlik, elden ayaktan düşme ve istenmeme gibi sebeplerle yaşlı kesime acıdıklarını ortaya koyan ifadeler yer verdikleri görülmektedir.
- Katılımcı sözlük yazarlarının yaşlılık ile ihtiyarlığı aynı anlamda görmedikleri, yaşlılığı bir süreç ihtiyarlığı ise bir dönem olarak değerlendirdikleri görülmektedir. Yine ihtiyar kişi yaşlı kişiye göre daha olgundur.
- Katılımcı sözlük yazarlarının bir kısmına göre yaşlı kadın ve yaşlı erkek aynı özelliklere sahip olmayıp farklı niteliklere sahiptirler. Yani bir bakıma cinsiyetçi bir bakış açısı ile olgu değerlendirilmektedir. Yaşlı kadınların kendilerine öncelik tanınması isteği içerisinde oldukları yine kadınların yaşlandıkça daha çok saygınlık kazandıkları ve bunun sebebinin ise daha çok erkekleşme ile ilgili olduğu ifadeleri bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Yine kadınların yaşlanma ile birlikte yaşını saklama alışkanlıklarından vazgeçtikleri erkeklerin ise aksi bir tutum ile yaşlarını saklamaya başladıkları ileri sürülmektedir.

- Katılımcı sözlük yazarlarının bazı paylaşımlarında yaşlı bireyleri eleştirdikleri görülmektedir. Eleştirilen noktalar ise yaşlı kişilerin karşılarında olanları dinlemedikleri, yaşlılıkla oluşan yeni durumu kabullenmedikleri ve kendilerini konuşmaktan alıkoyamadıkları gibi sebeplerdir. Yazarlara göre bu durum onların saygınlıklarını da zedelemektedir.
- Diğer yönden katılımcı sözlük yazarlarının diğer insanlara yönelik eleştiri getirdikleri de görülmektedir. Bu sefer eleştiri sebebi, insanların yaşlıların duygu durumlarını anlamamaları veya daha kötüsü önemsememeleridir. Özellikle gençlere yönelen eleştiriler, onların toplumda yer edinme yarışlarının yaşlıları dışlamaya yol açtığı iddiasını içermektedir.
- Aslında yaşlı/yaşlığa bakışı anlatan en somut ifadeler bu kavramlarla ilgili duyulan korkudur. Paylaşımlar değerlendirildiğinde yaşlanma ile ilgili olarak insanların özellikle ölüm korkusu, hareket kabiliyetini kaybetme korkusu ve bizatihi yaşlanma korkusu yaşadıkları görülmektedir. Yani yaşlanma süreci ve yaşlı olma durumu korku duyulan ve dolayısıyla istenmeyen bir durumdur.

Bütün bu sonuçlar birlikte değerlendirildiğinde, interaktif sözlüklerde yaşlı ve yaşlılığın hem fiziksel hem psikolojik hem de sosyal yönleriyle işlendiği görülmektedir. Yapılan bu değerlendirmelerin çoğunlukla tecrübelerine dayandığı paylaşımların dilinden anlaşılmaktadır. Fiziksel olarak yıpranmış, saçsız veya ak saçlı olarak görülen yaşlılar sosyal olarak çok konuşan, tahammülsüz olarak görülürken psikolojik olarak ta kırılğan, hassas ve huysuz olarak görülmektedir. Bütün bu özellikleriyle yaşlılar ve yaşlılığın acınacak bir olgu ve dönem olarak değerlendirildiği dikkat çekmektedir. Yaşlı ve yaşlılığa yönelik olumsuz bakışın çoğunlukta olması ise, toplumun yaşadığı hızlı ve köklü sosyal-ekonomik değişimler sonucu ortaya çıkan kuşak farklılaşması ve hatta bununda ötesinde bir kuşak çatışması ile açıklanabilir. Nitekim yaşlıları alaya alan, onlara yönelik küçümseme, hakaret ve aşağılama içeren ifadelerin varlığı dikkat çekmektedir. Benzer şekilde yaşlılar üzerine yapılan bir çalışma da gençlerin yaşlılarla ilgili olarak onları çağ dışı, geri kafalı ve tutucu buldukları görülmektedir (Çayır, 2012:3 akt, Kalaycı & Özkul, 2017:105). Bu durum, yaşlıların, kültür aktarımı noktasında üstlendikleri işlevlerin günümüz dünyasında etkisizleşmesi anlamına gelmekte ve sonuç olarak toplumun geçmişi ile bağının da zarar görmesine yol açmaktadır.

Kaynaklar

- Akarsu, B., & Akarsu, B. (2019). Bilimsel araştırma tasarımı-Nicel, nitel ve karma araştırma yaklaşımları. İstanbul: Cinius Yayınları.
- Aközer, M., Nuhrat, C., & Say, Ş. (2011). Türkiye'de yaşlılık dönemine ilişkin beklentiler araştırması. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 27(27), 103-128.
- Babacan M. E., Haşlak İ., Hira İ. (2011) Sosyal Medya ve Arap Baharı, *Akademik İncelemeler Dergisi*, Cilt:6,Sayı:2, Sakarya
- BALTACI, A. (2019). Nitel Araştırma Süreci: Nitel Bir Araştırma Nasıl Yapılır?. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2), 368-388.
- Beğner, T., & Yavuzer, H. (2012). Yaşlılık Ve Yaşlılık Epidemiyolojisi. *Klinik gelişim*, 25(3), 1-3.
- Bilgin, N. (2006). *Sosyal Bilimlerde İçerik Analizi* (2. Baskı). Ankara: Siyasal Yayıncılık.
- Bülbül Oğuz, B. (2012), Sosyal Medya Dilinin Görüntüsel Gösterge Boyutu ve Bunun Dile Etkisi, *Turkish Studies, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 7/4, Fall 2012, Sayfa: 1157-1166, Ankara
- Çayır, K. (2012). Yaşlılık/yaşa dayalı ayrımcılık. K. Çayır ve M.A. Ceyhan (Ed.), *Ayrımcılık: Çok boyutlu Yaklaşımlar içinde* (s. 163-174). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Demirbilek, S. (2005). Sosyal güvenlik sosyolojisi. İzmir: Legal Yayıncılık.
- Duman, K., & Özdoğru, G. (2018). Dijital Emek Ve Kullanıcı İçeriğinin Metalaşması: Katılımcı Sözlük Yazarları Üzerine İnceleme. *Erciyes İletişim Dergisi*, 5 (4), 75-99.
- Diñer, Y., Usta, E., & Bulduk, S. (2016). Üniversite Öğrencileri Gözüyle Yaşlılık Nasıl Algılanıyor?. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, 9(1), 26-38.
- Genç, H. (2010) İnternetteki Etkileşim Merkezi Sosyal Ağlar ve E-İş 2.0 Uygulamaları, Akademik Bilişim' 10- XII. Akademik Bilişim Konferansı Bildirileri 10- 12 Şubat 2010, Muğla Üniversitesi
- Gökçe, O. (2006) *İçerik Analizi; Kuramsal ve Pratik Bilgiler*, Siyasal Kitabevi, Ankara
- Göktaş, H. (2019) *Ankara İlinde Yaşayan 45 Yaş ve Üzeri Kişilerin Yaşlılık Beklenti ve Algılarının Sosyo-Demografik Özellikler İtibariyle İncelenmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Görgün Baran, A. (2004) "Yaşlılık Sosyolojisi", *Yaşlılık Disiplinler Arası Yaklaşım, Sorunlar, Çözümler*, der. Velittin Kalınkara, Ankara, Odak Yayınları, ss. 35-57.
- Gürel, E. & Yakın M. (2007), Ekşi Sözlük: Postmodern Elektronik Kültür, *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, Cilt:4, Konya
- Güven, Ş., Muz, G. U., & Ertürk, N. E. (2012). Üniversite Öğrencilerinin Yaşlı Ayrımcılığına İlişkin Tutumları ve Bu Tutumların Bazı Değişkenlerle İlişkisi, *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, 15(2), 99-105.
- Hablemitoğlu, Ş. & Özmete, E. (2010) *Yaşlı Refahı: Yaşlılar için Sosyal Hizmet*, Ankara: Kilit Yayınları
- Alp, H. (2016) Çingenelelere Yönelik Nefret Söyleminin Ekşi Sözlük'te Yeniden Üretilmesi, *ilef dergisi*, 3(2), sonbahar/autumn: 143-172
- İşlek, M.S. (2012) *Sosyal Medyanın Tüketici Davranışlarına Etkileri: Türkiye'deki Sosyal Medya Kullanıcıları Üzerine Bir Araştırma*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
- Kalaycı, I., & Özkul, M. (2017). Geleneksel Kalabilsem Modern Olabilsem: Modernleşme Sürecinde Yaşlılık Deneyimleri. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 8(18), 90-110.
- Kalaycıoğlu, S. (2012) Kuşaklararası Dayanışma ve Aktif Yaşlanma, *18-24 Mart Yaşlılara Saygı Haftası "Kuşaklararası Dayanışma ve Aktif Yaşlanma" Sempozyumu Bildirileri*, Ankara
- Kuruoğlu, H. & Salman, S. (2017) Medyada Yaşlılık ve Türk Sinemasında Yaşlılık Temsili, *Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi (AKAR)*, Cilt 2, Sayı 3, 1-23

- Kaya, M . (2020). Okul Müdürü Kavramına Yönelik Algıların Analizi: Bir Katılımcı Sözlük Fenomeni Ekşi Sözlük Örneği . *Eurasian Journal of Teacher Education* , 1 (1) , 70-81
- Onur, B. (1995) *Yetişkinlikte İleri Yıllar: Gelişim Psikolojisi*, Ankara, İmge Kitabevi,
- Akkılıç, S. (2018) *Bir Ötekileştirme Mecrası Olarak Sosyal Medya: Ekşi Sözlük ve Ermeniler*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara
- Susar, F. & Bilge N. (2011), “Sosyal Paylaşımın Tecimselleştirilmesi Bağlamında İnternet Reklamcılığı: Ekşi Sözlük Örneği”, *İstanbul Arel Üniversitesi İletişim Çalışmaları Dergisi*, 3, s. 1-14.
- Taşçı, F. (2013). Refah Devleti Modelleri İçinde Türkiye'nin Pozisyonu:“Yaşlı Algısı” Üzerinden Değerlendirmeler. *İnsan & Toplum Dergisi*.
- Tezcan, S., & Seçkiner, P. (2012). Türkiye’de Demografik Değişim; Yaşlılık Perspektifi. (Aslan D, Ertem M Editörler.) *Yaşlı Sağlığı Sorunlar ve Çözümler*, 1, 1-3.
- Yayla, K. (2010) *İnternet Pazarlamasında Yeni Eğilimler: Çevrim İçi Sosyal Ağların Üniversite Öğrencilerinin Satın Alma Davranışlarına Etkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2005). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri (5. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldız C , Çekmez E , Bütüner S . Fenomenografik Araştırma Yöntemi. Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi. 2012; 6(2): 77-102.
- Yıldız, R., Ömeroğlu, G., & Terim, N. (2017). Yaşlı penceresinden yaşlı ayrımcılığı: Bursa ve Yalova örneği. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(2), 313-329.

İnternet Siteleri

- <https://iyinet.com/forum/konu/eksi-sozluk-yazar-sayisini-ve-aylik-hitini-acikladi.289367/> E:T: 11.06.2020
- <https://www.uludagsozluk.com/hakkinda/> E:T: 11.06.2020
- <https://www.uludagsozluk.com/istatistik/> E:T: 11.06.2020
- <https://www.uludagsozluk.com/istatistik/> E:T: 11.06.2020
- <https://www.dunyabizim.com/soylesi/muhafazakar-camianin-tek-aktif-sozlugunu-konustuk-h23948.html>, E:T: 11.06.2020
- <https://dunyasozluk.com/stats/general>, E:T: 11.06.2020
- <https://dunyasozluk.com/stats/general/all>, E:T: 11.06.2020
- <https://www.hurriyet.com.tr/kampus/cagatay-gurturkle-itu-sozluk-ve-instelayi-konustuk-40045345>, E:T: 11.06.2020
- <https://interaktifsozlukler.com/interaktif-sozlukler-mayis-2019-siralamasi/> E:T: 11.06.2020

Youtube Video Linkleri

- <https://www.youtube.com/watch?v=bjkQwZkIPME>
- <https://www.youtube.com/watch?v=gSqOElS39IM>
- <https://www.youtube.com/watch?v=5rE51QqpbeA>
- <https://www.youtube.com/watch?v=GHktBKuSO78>
- <https://www.youtube.com/watch?v=ChJhqBJZQbY>
- <https://www.youtube.com/watch?v=OP-Xnxw0tMw>

Video Kulüp Modelinin Öğretmenlerin Mesleki Gelişiminde Katkısının İncelenmesi

Gülşah ÖZDEMİR BAKI¹

Özet

Bu çalışmada video temelli bir mesleki gelişim süreci olan video kulüp modeli tanıtılmış ve bu modelin öğretmenlerin mesleki gelişimine katkısı incelenmiştir. Araştırmada, son yıllarda özellikle matematik öğretiminde kullanımıyla popülerliğini arttıran video kulüp modeliyle ilgili yapılan araştırmalar incelenerek öğretmenlerin mesleki gelişimleri üzerindeki katkıları belirlenmeye çalışılmıştır. Bu anlamda, video kulüplerin öğretmenlerin mesleki gelişimine yönelik işbirlikçi düşünme, eleştirel meslektaşlık, öğrenci düşünmesine odaklanma, fark etmeyi öğrenme ve sınıf içi uygulama alanlarında katkı sağladığı sonucuna ulaşılmıştır. Video kulüp modelinin esnek bir yapıya sahip olması öğretmen ve öğretmen adaylarının ihtiyaçları doğrultusunda tasarlanması açısından kolaylık sağlamaktadır. Dolayısıyla bu durumun dikkate alınması, modelin Türkiye’de kullanımının yaygınlaştırılmasında ve sürdürülebilir olmasında etkili olabilir.

Anahtar Kelimeler: Mesleki gelişim modeli, video kulüp, öğretmen mesleki gelişimi, öğretmen öğrenmesi

A Literature Review on the Implications of Video Club Model on Teacher Professional Development

Abstract

In this study, the video club model, a video-based professional development process, was introduced and its contribution to the teacher professional development was examined. In recent years, the researches on the video club model, which has increased its popularity with the use of mathematics teaching, were examined and the contributions of teachers on their professional development were tried to be determined. In this sense, it has been concluded that video clubs contribute to the professional development of teachers in the areas of collaborative reflection, critical colleague, focus on student thinking, learning to noticing, and classroom practice. The fact that the video club model has a flexible structure provides convenience in designing the needs of teachers and prospective teachers. Therefore, taking this situation into consideration may be effective in expanding and sustaining the use of the model in our country.

Key Words: Professional development models, video club, teacher professional development, teacher learning

Giriş

Öğrenme-öğretme süreçlerinin kalitesini artırmada şüphesiz öncelikli görev öğretmenlere düşmektedir. Öğretmenlerin nitelikli olması öğrencilerin de nitelikli

¹ Atatürk Üniversitesi, Oltu Beşeri ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, gulsah.baki@atauni.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-1497-6528>

yetişmesine bağlıdır. Alan yazında yapılan bazı araştırma sonuçları, ailelerin sosyo-ekonomik durumları, okulun yapısı ve öğrenci başına düşen harcama miktarı gibi birçok etkenle karşılaştırıldığında, öğretmen niteliklerinin öğrenci başarısı üzerinde daha önemli olduğunu ortaya koymaktadır (Darling-Hammond, 2000; Rivkin, Hanushek ve Kain, 2005). Nitekim günümüzde teknolojik gelişmelerin hızla artması ve beraberinde getirdiği sosyolojik dönüşüm, öğretmenin toplum içindeki rolünü ve sahip olması gereken nitelikleri de farklılaştırmaktadır. Dolayısıyla bu değişim, öğretmenlerin mesleki bilgi ve becerilerinin sürekli sorgulanmasını ve geliştirilmesini gerekli kılmaktadır.

Mesleki gelişim, genel anlamıyla, bir bireyin mesleki rolündeki gelişimi ifade eder (Villegas-Reimers, 2003, s.11). Daha özel olarak, öğretmenin mesleki gelişimi, mesleki bilgi ve becerilerini geliştirecek deneyimlerini arttırması ve öğretimini sistematik olarak incelemesi sonucunda elde ettiği bir mesleki büyümedir (Darling-Hammond ve McLaughlin, 1995; Glatthorn, 1995, s. 41). Bu anlamda sürekli bir mesleki gelişim, öğrencilerine her gün daha iyisini sunmak isteyen öğretmenler için kritik bir öneme sahiptir. Öğretmenler için yüksek kaliteli mesleki gelişim süreçlerinin, öğrencilerin öğrenmesi ve performansı üzerinde olumlu etkileri vardır (Baker ve Smith,1999; Borko, 2004; Vogt ve Rogalla, 2009). Bu nedenle, öğrencilerin öğrenmelerini ve performanslarını arttırmada, mesleki gelişim süreçleri bir fırsat olarak görülmektedir. Ancak yıllarca “hizmet içi eğitim” olarak adlandırılan faaliyetler, öğretmenlere çalışmaların belirli bir yönü hakkında yeni bilgiler sunmak amacıyla yapılan atölye çalışmalarını ya da kısa süreli kursları içermektedir (Villegas-Reimers, 2003). Bu kısa süreli faaliyetleri esas alan geleneksel yaklaşım, genellikle okul reformundan uzak olmasından, güncel öğrenme teorileri ile uyumsuz olmasından ve öğretmenlerin sınıf içi uygulamalarına yansımamasından dolayı eleştiriler almaktadır (Borko, Jacobs ve Koellner, 2010). Dolayısıyla ilgili alandaki uzmanların çoğu (Borko, 2004; Darling-Hammond ve McLaughlin, 1995; Guskey, 2000; Knapp, 2003) bu tarz bir hizmet içi eğitim modelinden uzaklaşmayı savunmaktadır. Buna karşılık, günümüzde öğretmenlerin mesleki gelişimlerini desteklemek amacıyla yapılan faaliyetler sistematik olarak planlanan ve çoğunlukla öğretmen deneyimlerini içeren süreçlerdir. Bu ise, eğitim reformlarının etkili olmasında öğretmenlerin en önemli değişim araçları olarak kabul görmesi ile açıklanabilir.

Etkili mesleki gelişim programlarının oluşturulmasına öncülük eden Guskey (2002) mesleki gelişimi öğretmenlerin sınıf uygulamalarını, tutumlarını, inançlarını ve öğrencilerin

öğrenme çıktılarını değiştirmeye yönelik sistematik çabalar olarak açıklamaktadır. Bu açıdan bakıldığında, öğretmenlerin mesleki gelişimlerinin artması öğrencilerin öğrenme çıktılarının iyileştirilmesi anlamına gelmektedir. Harwell (2003) ise etkili bir mesleki gelişim modelini, içeriği önceden planlanan uzun vadeli bir süreç olarak değerlendirmiştir. Mesleki gelişim ile ilgili yapılan çoğu çalışmanın odak noktası, öğretmenlerin sınıf uygulamalarını geliştiren öğrenci merkezli bir yapı sağlamaktır (Borko vd., 2010). Mesleki gelişim modelleri, içeriği ve biçimi açısından farklı olmakla birlikte çoğu modelin ortak amacı öğrenci öğrenmelerinin geliştirilmesidir. Ayrıca önerilen bu modellerin ortak özellikleri ise öğretmenlerin aktif katılımını sağlaması, mesleki gelişime katkıda bulunması, sınıf içi uygulamaları geliştirmesi ve iş birliğine dayalı süreçler olmasıdır (Darling-Hammond, 2003; Garet, Porter, Desimone, Birman ve Yoon, 2001). Açıkçası herhangi bir mesleki gelişim fırsatı, kullanılabilir yeni stratejileri, teknikleri veya ipuçları yoluyla öğrencilere ve öğretmenlere fayda sağlamalıdır.

Mesleki gelişim sürecinde yapılan aktiviteler, öğretim uygulamalarını geliştirmek için kullanılırsa mesleki gelişim oldukça faydalı olabilir. Öğretmenler bu süreçte sorunlarını, bakış açılarını ve fikirleri paylaşarak ve tartışarak etkileşimli hale gelirler. Öğretmenler, öğrenci çalışmalarını analiz etme ve akran gözlemleri gibi ortak hedefler etrafında birbirleriyle öğrenme fırsatlarına değer verirler (Hunzicker, 2011). Uzun süreli ve katılımcılar arasında etkileşim gerektiren bu mesleki gelişim fırsatlarında öğretmenler daha iyi bir öğrenme eğilimi gösterebilirler. Hunzicker'e (2011) göre, öğretmenler mesleki gelişime ne kadar fazla zaman ayırırlarsa, öğretmenlik uygulamalarının gelişme olasılığı o kadar artar ve öğretmenlerin birkaç ay boyunca etkileşim kurmak için birden fazla fırsata sahip olduklarında ise en etkili mesleki gelişim sağlanır. Borko ve arkadaşları (2010) etkili bir mesleki gelişimin öne çıkan iki özelliğinden bahsetmişlerdir. Bunlar: içeriğin uygulamada yer alması ve öğrencilerin öğrenmesine odaklanmasıdır. Araştırmacılara göre, içeriğinin öğretim pratiğinde konumlandırılması, öğretmenlerin öğrendiklerinin sınıf uygulamalarıyla ilgili olmasını sağlamaya yardımcı olur. Özel olarak matematik öğretiminde, öğretmenlerin öğretim bilgisini arttırmak, öğretim uygulamalarını geliştirmek ve öğrenci başarısını iletirmek amacıyla etkili mesleki gelişim süreçleri tekrarlanabilen, uzun vadeli yaklaşımlar (Koellner vd., 2007) olarak değerlendirilmektedir. Bahsedilen bu süreçler öğretmenlerin öğrenci anlayışları, seçilen matematiksel kavramlar ve öğretim uygulamaları üzerinde düşünmeye teşvik edici ortamlar hazırlar. Bu deneyimlerin en göze

çarpan faaliyetleri arasında, öğretmenlerin öğrenci akıl yürütmelerini keşfetmeleri yer alır. Bu bağlamda öğretmenlerin öğrenci düşünmesini fark etme ve yorumlamalarında video kulüp modeli etkili bir mesleki gelişim süreci olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu çalışma, video temelli bir mesleki gelişim süreci olan video kulüp modelini tanıtmayı ve bu sürecin öğretmenlerin mesleki gelişimleri üzerindeki katkılarını ilgili alan yazında gerçekleştirilen çalışmalar kapsamında incelemeyi amaçlamaktadır. Video kulüpler ile ilgili özellikle yurt dışında yapılan çalışmalar alan yazında geniş bir yer tutmaktadır. Nitekim video kulüp bağlamında Türkiye’de yapılan çalışmaların ise hatırdan kalacak kadar az olduğu görülmüştür. Dolayısıyla bu çalışmada video kulüp modelinin nasıl uygulandığı ve öğretmenlerin mesleki gelişimleri üzerindeki katkılarının neler olduğu ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Bu yönüyle alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Video Kulüp Modeli

Bir grup öğretmenin birbirlerinin sınıflarından video kesitleri izleyerek, fark ettikleri durumlara ilişkin tartışmalar yürüttükleri ortamlar video kulüp olarak tanımlanmaktadır (Sherin, 2000). Video kulüplerin temel amacı, öğretmenlerin önemli sınıf etkileşimlerini fark etmelerine ve yorumlamalarına yardımcı olmaktır (Sherin ve Han, 2004; Sherin ve van Es, 2009; van Es, 2011). Video kulüpleri diğer mesleki gelişim modellerinden ayıran en önemli özelliği, bu tür deneyimlere katılanların “*sınıfta ne yapacaklarını değil, sınıf içinde yaşanan olayları nasıl yorumlayacaklarını ve yansıtabileceklerini öğrenmeleridir*” (Sherin, 2004, s.14). Son zamanlarda matematik öğretiminde kullanımıyla popülerliğini arttıran video kulüp, öğretmenlerin duyarlı öğretim uygulamalarını canlandırma ve analitik düşüncelerini ortaya çıkarma amacıyla kullanılan bir mesleki gelişim modeli olarak kabul görmektedir (Luna ve Sherin, 2017; Sherin ve Han, 2004). Bu yönüyle, matematik öğretimine yönelik bir mesleki gelişim modeli olarak düşünülmektedir (Luna ve Sherin, 2017).

Video kulüplerde, öğretmenler ders videoları aracılığıyla sınıf içi etkileşimlerini dikkatlice izleyerek, bu etkileşimlerin öğrencilerin öğrenmesini üzerindeki etkisini değerlendirirler (Santagata ve Yeh, 2013). Öğretmenlerin kulüp toplantılarında izledikleri videolar, öğretmenlerin kendi sınıf videoları olabileceği gibi diğer öğretmenlerin sınıf videoları da olabilir. Bu anlamda farklı video türleri genellikle farklı amaçlar ve odaklanmalar için düzenlenir, böylece yakalanan olaylarda öğretme ve öğrenmenin belirli

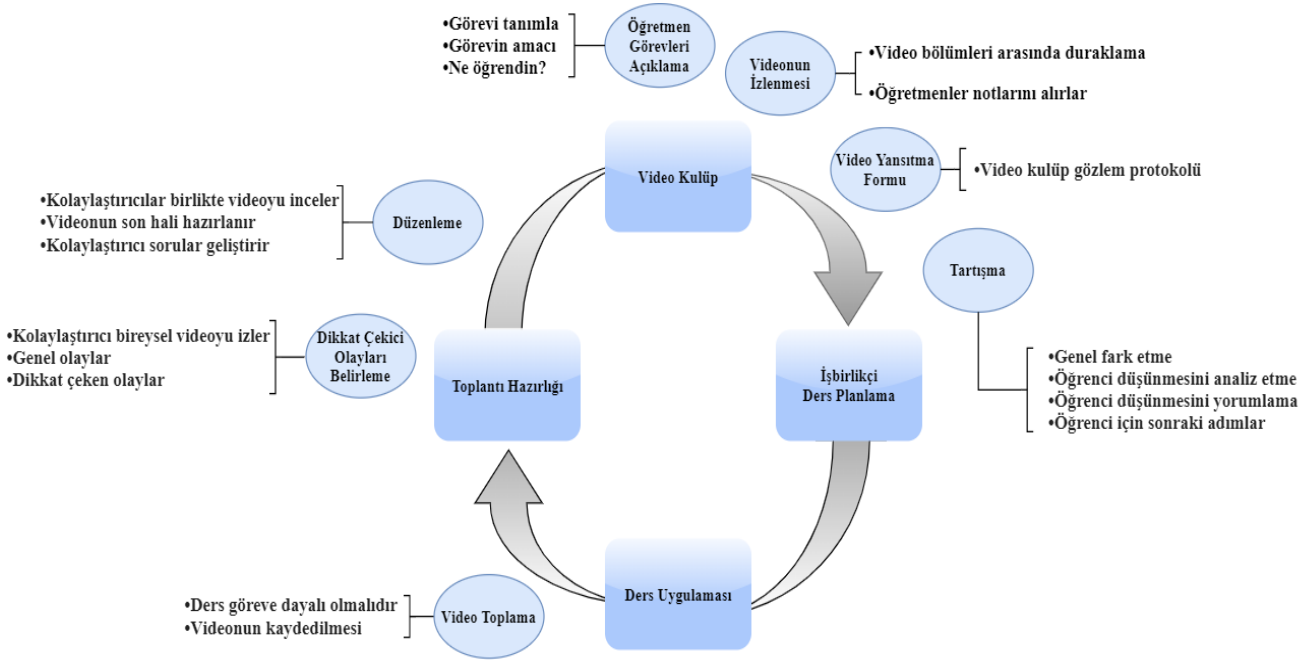
yönleri vurgulanarak diğerleri arka planda bırakılır (Superfine ve Bragelman, 2018). Video, karmaşık öğrenme ve öğretme uygulamalarının bir temsilidir. (Hatch ve Grossman, 2009; Lloyd, 2013). Bu yönüyle öğretmenlerin daha önce fark etmedikleri önemli olayları görmelerine katkıda bulunarak video kayıtlarını izledikçe farklı bakış açıları benimsemelerini sağlar (van Es, 2011). Eğitimin hızlı temposunun aksine, video izlemek öğretmenlere sınıf etkileşimlerini yansıtmak için gereken zaman ve alanı sağlayabilir (Sherin, Linsenmeier ve van Es, 2009). Bu nedenle, öğretme ve öğrenme olaylarının doğası açısından az ya da çok karmaşık videoların gösterilmesi, öğretmenlerin ve öğretmen adaylarının özellikle öğrencilerin matematiksel düşüncelerini fark etmeleri açısından önemlidir (Jacobs, Lamb ve Philipp, 2010). Nitekim öğretmen adayları ve acemi öğretmenler öğrencilerin düşünmesinden ziyade öğretmenin daha çok pedagojisine veya sınıf yönetimine odaklanma eğilimindedirler (Star ve Strickland, 2008). İşte bu anlamda video kulüpler, öğretmenlerin kendilerinden ziyade öğrenci düşünmesine odaklanmalarına imkân vermektedir.

Video kulüp toplantılarını yürüten araştırmacı ya da araştırmacılar aynı zamanda kolaylaştırıcı rolünü de üstlenir. Kolaylaştırıcı kulüp toplantılarında öncelikle öğretmenlere gösterilecek videonun içeriği hakkında bilgi verir. Böylece toplantıya katılan öğretmenler hangi konunun, hangi sınıf düzeyinde olduğu ile ilgili fikir sahibi olurlar. Öğretmenler videoyu izlerken fark ettikleri durumları konuşmak amacıyla kolaylaştırıcıdan videoyu duraklatmasını isteyebilirler. Aynı zamanda öğretmenlerin tekrar izlemek istedikleri bir durum olursa, kolaylaştırıcı videoyu geri alarak bu durumu tekrar gösterebilir. Videonun duraklatılması ve yeniden izleme fırsatının olması, öğretmenlerin öğrencilerin matematiksel fikirlerini ve çözüm stratejilerini daha iyi anlamalarına imkân verir (Borko, Jacobs, Eiteljorg ve Pittman, 2008). Ayrıca kolaylaştırıcı video kulüp toplantılarında sorduğu sorularla öğretmenlerin belirli sınıf etkileşimleri üzerine odaklanmalarını sağlayabilir. Örneğin, öğrencinin matematiksel düşünmesini fark etmeye yönelik tasarlanan bir video kulüpte, kolaylaştırıcının amacı, öğretmenlerin öğrenci düşüncelerini fark etmelerine ve yorumlamalarına yardımcı olmaktır.

Yapılan çalışmalarda hem video kulüplerinin yapısında hem de toplantıların bir parçası olarak video kullanımında farklılıklar vardır (Amador, Keehr, Wallin ve Chilton, 2020). Örneğin, Jilk (2016) çalışmasında, matematik öğretmenlerinin katılımıyla bir video kulüp çalışması yürütmüştür. Video kulübü, öğretmen grubunun öğrencilerin matematiksel

güçlüklerini fark etmeyi öğrenebilmesi amacıyla tasarlanmıştır. Çalışmada her video kulüp toplantısında yaklaşık 8-10 dakikalık video bölümleri gösterilmiştir. Buna karşılık, Mitchell ve Marin (2015) çalışmalarında, öğretmen adaylarının fark etmelerini desteklemek için kullanan bir video kulübünün potansiyelini incelemişlerdir. Video kulüp çalışması dört öğretmen adayının katılımıyla yürütülmüştür. Her bir video kulüp toplantısında, öğrencilerle öğretmenlerin etkileşim içinde oldukları yaklaşık 20 dakikalık video klipler gösterilmiştir. Bununla birlikte bazı video kulüp tasarımcıları, öğretmenlerin mesleki vizyonunun gelişimini desteklemek için video kulüp çalışmalarına öğretmenlerin dahil olmasına özellikle odaklanırken (örn., Jacobs vd., 2010; van Es ve Sherin, 2008) bazıları ise, çeşitli videolar aracılığıyla öğrencilerin düşüncelerini tanımlamaları ve yorumlamaları için öğretmenleri desteklemiştir (örn., Beisiegel, Mitchell ve Hill, 2018). Bu yönde Beisiegel ve arkadaşları (2018) bir öğretmenin kendi videosu, başka öğretmenlerin videosu, öğretmen liderliğindeki toplantılar ve kolaylaştırıcı liderliğindeki toplantılar olmak üzere video kulüp tasarımının dört yönünü incelemişlerdir. Araştırmacılar bu çalışmaları ile video türünün öğretmenler için öğrenme fırsatlarını etkilediğini ortaya koymuşlardır.

Diğer çalışmalardan farklı olarak, Amador ve arkadaşları (2020) öğretmen öğrenmesi için kullanılan videoların özelliklerine odaklanmışlardır. Araştırmacılar kapsamlı bir video kulüp süreci tasarlayarak (bkz. Şekil 1) bir akademik yıl boyunca öğretmenlerle video kulüp çalışmaları yürütmüşlerdir. Bu süreçte öğretmenler birlikte ortak ders planları hazırlamışlardır. Ayrıca gruptan seçilen bir öğretmen, öğrenci etkileşimini teşvik etmeyi amaçlayan bir görev paylaşmıştır. Görev açıklandıktan sonra, grup ders hakkında sorular sormuş ve önerilerde bulunmuştur. İşbirlikçi planlama aşamasından sonra, dersi kayıt altına alınacak öğretmen ders planına son halini verip uygulama aşamasına geçmiştir. Kolaylaştırıcılar, videoyu ayrı ayrı izleyerek derste potansiyel farkındalık olaylarını belirlemişler ve öğretmenlerin tartıştığı videolar ile videoların karmaşıklığı arasındaki ilişkileri analiz etmişlerdir. Araştırma bulguları, öğretmenlerin tartışma için daha karmaşık olan videoları seçme olasılığının düşük olduğunu göstermektedir. Bunun yanı sıra öğretmenlerin öğrenciler için çok sayıda katılım yapısı içeren videoları sıklıkla tartıştıkları görülmüştür.

Şekil 1. Video kulüp süreci (Amador vd., 2020)

Video Kulüp Modelinin Öğretmenlerin Mesleki Gelişimine Katkısı

Video kulüpler ile ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde, bu sürecin, öğretmenlerin mesleki gelişiminde *işbirlikçi düşünme*, *eleştirel meslektaşlık*, *öğrenci düşünmesine odaklanma*, *fark etmeyi öğrenme* ve *sınıf uygulamaları* alanlarına yönelik katkı sağladığı belirlenmiştir.

İşbirlikçi düşünme

Sherin (2003) video kulüplerin etkili bir mesleki gelişimin iki temel özelliğini içerdiğini ileri sürmektedir. Bunlardan biri video kulüplerin öğretmenler için birlikte çalışma fırsatları sunması, ikincisi ise gerçek sınıf uygulamalarıyla bağlantılı olmasıdır. Video kulüpler belli bir amaç için bir araya gelen öğretmenleri Gwyn-Paquette'in (2001) "*işbirlikçi düşünme*" olarak adlandırdığı şekilde yönlendirmektedir. İşbirlikçi düşünme ya da işbirlikçi yansıma, öğretmenlerin video analiz etme ve paylaşma eylemlerine yönelik öğretim uygulamalarını içermektedir. Bu bağlamda video kulüpler öğretmenlerin videolar aracılığı ile sınıf etkileşimlerini izleyerek, bu etkileşimlere yönelik düşünme zamanı tanımakta ve bu etkileşimlerin analiz edilmesinde öğretmenlerin farklı fikirlerini açığa çıkarmaktadır. Videoyu bir grup bağlamında analiz etmek, aynı olaya ilişkin birden fazla perspektifin araştırılmasına izin vermektedir (Tochon, 2007). Paylaşılan videoya dayalı bu tür bir grup

yansımaları, müfredatın yürürlüğe girmesi için öğretmenlerin birlikte gelişimleri açısından yararlı görülmektedir (Kazemi ve Hubbard, 2008). Ayrıca bu tür grup çalışmaları ile öğretmenler aynı müfredatı öğrettikleri halde neden farklı sonuçlar elde ettiklerini analiz etmeye çalışırlar. Böylece birlikte daha iyi olacaklarına inanarak öğrencileri için bir fark oluşturmaya çaba gösterirler. Bu yönde Wallin ve Amador (2019) video kulüp deneyiminin öğretmenlerin mesleki gelişiminde işbirlikçi çalışmalarını etkilediğini ileri sürmektedirler. Çalışmalarında video kulüp uygulamasından önce öğretmenlerin genellikle müfredat malzemelerini satın almak için işbirlikçi aktiviteler yürüttükleri gözlemlenirken, buna karşılık video kulüp sürecinde öğretmenlerin bir araya geldikleri toplantıların sıklığına bağlı olarak grup içindeki işbirlikçi aktivitelerinin de arttığı görülmüştür.

Eleştirel meslektaşlık

Eleştirel meslektaşlık kavramı, video kulüplerin tasarımında önemli bir bileşen olarak görülmektedir. Öğretmenlerin meslektaşları ile birlikte öğretim çalışmalarına yönelik eleştirel bir duruş geliştirmelerine imkân sağlayan bir mesleki gelişimi savunan Lord (1994) öğretmenlerin profesyonel söylem oluşturmaları için “eleştirel meslektaşlık” kavramını tanıtmıştır (s.192). Eleştirel meslektaşlık, öğretme ve öğrenme süreçlerini daha iyi anlamayı ve geliştirmeyi amaçlayan işbirlikçi öğrenme sürecinin ayrılmaz bir parçasıdır (Sherin ve Han, 2004). Video kulüplerin amacı, işbirlikçi sorgulama ve yansımalar yoluyla uygulamayı iyileştirme aracı olarak videoyu kasıtlı kullanmaktır. Video kulüpler sadece görüntülenen videoya yönelik değil kulüp toplantılarıyla da öğretmenler arasında sorgulama duruşunu desteklemeye yöneliktir. Dolayısıyla video kulüplerde tartışılan fikirler öğretmenlerin sürekli öğrenme ve öğretmeleri için yeni bir uğraş haline gelebilir. Örneğin, Sipusic (1994) video kulübe katılan öğretmenlerin videoyu izlemek ve tartışmak için kullandıkları ortak bir dil geliştirdiklerini ileri sürmüştür.

Öte yandan Zhang, Lundeberg, Koehler ve Eberhardt (2011) çalışmalarında, öğretmenlerin videoları tek tek izlerken tanımlayıcı ve eleştirel yansıma ile, akranlarıyla tartışırken karşılaştırmalı yansıma ile değerlendirdikleri sonucuna ulaşmışlardır. Ayrıca, bazı öğretmenlerin meslektaşlarının destekleyici olma eğiliminden memnun olmadıklarını, bazılarının ise meslektaşlarından gelen olumlu geri bildirimleri öğretime olan güveni yeniden kazanmalarına yardımcı olacağı düşüncesiyle önemli bulduklarını ifade etmişlerdir. Aslında video kulüp sürecinde öğretmenlerin işbirlikçi çalışmaları aynı zamanda kendi ve

diğer öğretmenlerin öğretim uygulamalarını eleştirel bakış açısıyla değerlendirmelerine de fırsat vermektedir.

Öğrenci düşünmesine odaklanma

Video kulüp modeli, öğretmenlerin sınıf etkileşimlerini anlamlandırmalarına yardımcı olmakta ve öğretmenlerin odak noktasını öğrenci düşünmesine doğru kaydırmaktadır. Bu süreçte öğretmenler videolar ve birbirleriyle etkileşimlerinin sonucu olarak öğrenciler hakkında daha fazla bilgi sahibi olurlar ve öğretirken öğrendiklerinden faydalanırlar. Bu da bir öğretmen ve öğrenci döngüsü ile sonuçlanır (Borko vd., 2008). Aynı zamanda video analizleriyle öğrencinin matematiksel düşünmesini derinlemesine takip etme fırsatı bulurlar. Böylece öğretmenler öğrencinin nerede ve nasıl düşündüğünü anlamaya çalışarak öğrenci gözüyle değerlendirmeler yapabilirler.

Etkili mesleki gelişim üzerine yapılan araştırmalar, öğrencilerin düşünmesine odaklanmanın önemini ortaya koymaktadır (Kazemi ve Hubbard, 2008). Bununla ilgili olarak Sowder (2007) öğrencilerin düşünmesine odaklanan bir mesleki gelişimin, öğrenci başarısını arttıracak öğretim uygulamalarının kullanılmasına yardımcı olduğunu ileri sürmektedir. Yine Sherin ve Han (2004) dört ortaokul matematik öğretmenin bir yıl süren video kulüp sürecine katılımı sonucunda meydana gelen değişiklikleri incelemiştir. Araştırmacılar bu çalışmalarıyla, öğretmenlerin video kulüplerindeki söylemlerinin zamanla öğretmene odaklanan birincil odaktan öğrencilerin eylemlerine ve fikirlerine doğru kaydığını ortaya koymuştur. Ayrıca çalışmada öğretmenlerin öğrenci düşünmesine yönelik tartışmalarının süreç boyunca basit analizlerden ayrıntılı analizlere doğru ilerlediği ve öğrenci düşünmesini analiz etmek için yeni yaklaşımlar benimsedikleri görülmüştür. Benzer bir sonuca Sherin ve van Es'in (2005) çalışmalarında da rastlanmaktadır. Araştırma sonuçları öğretmenlerin ilerleyen süreçte odak noktasının videodaki öğretmenin pedagojisinden öğrenci fikirlerine doğru değiştiğini göstermektedir. Bununla birlikte, video kulüp uygulamalarının öğretmen adaylarının odak noktasının öğretmenden öğrenciye, ifadelerinin ise değerlendirici yaklaşımdan betimleyici yaklaşıma doğru değişim gösterdiğini belirten çalışmalar da bulunmaktadır (Sherin ve van Es, 2009; van Es ve Sherin, 2002; van Es, Tunney, Goldsmith ve Seago, 2014).

Fark etmeyi öğrenme

Sınıflar aynı anda birçok olayın gerçekleştiği karmaşık ortamlar olduğu için sınıf içi olayları tanımlamak kolay bir iş değildir. Bu yönde yapılan araştırmalar, öğretim uzmanlığının önemli bileşenlerinden birinin de öğretmenlerin sınıftaki önemli etkileşimleri fark etme ve yorumlamaları olduğunu göstermektedir (Berliner, 2001; Mason, 2002; Walkoe, 2015). Fark etme, bir sınıfta hangi durumların anlamlı olduğunu tanımlayabilmeyi ve bu durumlar hakkında akıl yürüterek anlamlandırmayı kapsamaktadır (van Es ve Sherin, 2002). Öğrencilerin ihtiyaçlarına cevap verebilmek ve öğrenmelerini geliştirebilmek için, öğretmenler sınıf içindeki belirli olayları fark etmeyi öğrenmelidirler. Video kulüp modelini kullanarak öğretmenlerin ve öğretmen adaylarının izledikleri videoda neleri fark ettiklerini ve nasıl fark ettiklerini araştıran birçok çalışma Sherin ve van Es tarafından yürütülmüştür (örn., Sherin ve van Es, 2009; Sherin, Linsenmeier ve van Es, 2009; van Es, 2011; van Es ve Sherin, 2006; van Es ve Sherin, 2008). Dolayısıyla video kulüp, öğretmenlerin sınıf etkileşimlerinin önemli özelliklerini fark etme ve yorumlamayı öğrenmelerine yardımcı olmak için uygun bir model olarak görülmektedir.

Bu yönde, Sherin ve van Es (2002) hem öğretmen adaylarının ve hem de öğretmenlerin sınıflarında neler olduğunu fark etmeyi öğrenmelerinde video kullanımının nasıl yardımcı olabileceğini incelemişlerdir. Dolayısıyla iki ayrı çalışma yürüterek bu çalışmalardan veriler sunmuşlardır. İlk çalışmada, ortaokul matematik öğretmenleri aylık olarak sınıf videolarını paylaştıkları ve tartıştıkları bir video kulübünde bir araya gelmişlerdir. İkinci çalışmada ise bir grup matematik ve fen bilgisi öğretmen adayı sınıf video alıntılarını incelemek için bir video analiz destek aracı kullanmışlardır. Bu iki çalışmada da zaman içinde öğretmenlerin ve öğretmen adaylarının fark ettikleri ve yorumladıkları durumlarda değişiklikler meydana geldiği görülmüştür.

Öğretmenlerin öğrenci matematiksel düşüncelerini fark etmeyi öğrenmelerine yönelik bir video kulüp süreci tasarlayan van Es ve Sherin (2008) süreç boyunca öğretmenlerde meydana gelen değişiklikleri incelemişlerdir. Araştırmacılar öğretmenlerin öğrencilerin matematiksel düşüncelerini fark etmeyi öğrenmelerinde doğrudan, döngüsel ve artımlı olmak üzere üç farklı yol geliştirdiklerini tespit etmişlerdir. Bununla birlikte öğretmenlerin öğrenci matematiksel düşüncelerini ayrıntılı bir şekilde yorumladıkları gözlenmiştir.

Diğer bir çalışmada ise Sherin ve van Es (2009) bir video kulübüne katılan öğretmenlerin sınıf içi etkileşimlerin önemli özelliklerini fark etme ve yorumlama becerilerini geliştirip geliştirmediklerini incelemişlerdir. Başlangıçta öğretmenler tarafından genellikle reddedilen öğrenci fikirlerinin, daha sonra analizlerinin odak nesnesi haline geldiği görülmüştür. Ayrıca çalışma sonucunda araştırmacılar video kulüplerin öğretmenlerin mesleki vizyonunun gelişimini destekleyebileceğini ileri sürmüşlerdir.

Daha yakın zamanda yapılan çalışmalar incelendiğinde, öğretmenlerin kimi, neyi ve nasıl fark ettiklerinin belirlenmesi amacıyla teorik çerçeveler geliştirildiği görülmüştür (örn., Barnhart ve van Es, 2015; Espata vd., 2018; van Es, 2011; Walkoe, 2015). Özellikle öğretmenlerin yorumlarının detay seviyelerini değerlendirerek öğretmenlerin fark etme düzeylerini tespit etmeye yönelik van Es (2011) tarafından geliştirilen teorik çerçeve, konuyla ilgili yapılan çalışmalara temel oluşturmuştur.

Diğer video kulüp çalışmalarından farklı olarak belirli bir kavram üzerinde çalışan Walkoe (2015) öğretmen adaylarının fark etme becerilerinin gelişimini ortaya koyabilmek için online video etiketleme aracını kullanmıştır. Çalışma, yedi öğretmen adayının sekiz hafta boyunca cebir öğretiminin yapıldığı sınıflardan video alıntılarını izlediği ve tartıştığı bir video kulübü bağlamında gerçekleştirilmiştir. Çalışma sonuçları, video kulübüne katılan öğretmen adaylarının öğrenci cebirsel düşünmesini daha derinden fark ettiklerini ve yorumladıklarını göstermektedir.

Uluslararası çalışmalara ek olarak Türkiye’de yapılan çalışmalarda, video kulüp bağlamından ziyade video durum temelli çalışmaların yürütüldüğü görülmüştür. Bu çalışmalar, öğretmen ve öğretmen adaylarının öğrencilerin belirli matematiksel kavramlara ilişkin matematiksel anlayışlarını fark etmelerine yönelik tasarlanmıştır (örn., Didiş, 2014; Erbay, 2018; Olkun, Altun ve Deryakulu, 2009; Taylan, 2015; Ulusoy ve Çakıroğlu, 2018). Bu yönde, Ulusoy ve Çakıroğlu (2018) öğretmen adaylarının video temelli bir öğrenme ortamında öğrencilerin matematiksel düşüncelerini nasıl fark ettiklerini ve öğretmen adaylarının öğrencilerin düşüncelerini nasıl analiz ettiklerini araştırmışlardır. Çalışma sonucunda, öğretmen adaylarının ilk videoda öğrenci düşüncelerini daha basit analiz etme eğiliminde oldukları, ilerleyen süreçte video verilerinden sağlam çıkarımlar yaparak ve pedagojik stratejiler önererek daha derin bir öğrenci düşünme analizi yaptıkları görülmüştür. Erbay (2018) ise diğer ulusal çalışmalardan farklı olarak video kulüp bağlamını kullanarak

tez çalışmasını yürütmüştür. Çalışmasında video kulüp sürecinde matematik öğretmen adaylarının kesir konusuna yönelik fark etme becerilerinin gelişimini incelemiştir. Çalışmada öğretmen adaylarının odak noktalarının süreç içerisinde öğretmenden öğrenciye, fark ettikleri durumlara yönelik yaklaşımlarının ise eleştireli yaklaşımdan betimleyici ve yorumlayıcıya doğru değişiklik gösterdiği belirlenmiştir.

Sınıf uygulamaları

Video kulüpler, öğretmenlerin meslektaşlarının sınıflarına bir pencere açarak öğretim uygulamalarını gözlemlemelerine fırsat verir. Öğretmenler videolar aracılığıyla birbirlerinin öğretim uygulamalarını izleyerek kendi deneyimlerini ve bakış açılarını yansıtırlar. Böylece video dersindeki fark ettikleri durumlar karşısında kendi sınıf uygulamalarını eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirebilirler. Bu yönüyle video kulüp çalışmaları öğretmenlerin duyarlı öğretim uygulamalarını hayata geçiren bir yöntem olarak görülmektedir (Zhang ve ark., 2011).

Öğretme ve öğrenme sürecini incelemek için video kullanımının öğretmenlerin sınıf uygulamalarını etkileyebileceğini gösteren birçok çalışma bulunmaktadır. Örneğin, Sherin ve van Es (2005) video kulüplerine katılan öğretmenlerin sorgulama stratejilerini değiştirdiklerini ve öğrencilerin çalışmalarını paylaşmaları ve yorum yapmaları için daha fazla zaman sağladıklarını ifade etmişlerdir.

van Es ve Sherin (2010) çalışmalarında, bir video kulübüne katılan matematik öğretmenlerinin sınıf içi uygulamalarında meydana gelen üç değişikliği ortaya koymuşlardır. Bunlar; öğretmenlerin öğrenci düşüncelerinin ortaya çıkması için daha fazla yer açmaları, öğrenci düşünmesini yakından araştırmaları ve öğretim sırasında öğrenci fikirlerini öğrenmeleridir. Benzer olarak Barnhart ve van Es (2020), beş ortaöğretim fen bilgisi öğretmeninden oluşan bir video kulübü bağlamında, öğretmenlerin duyarlı öğretim uygulamalarını canlandırma çabalarını analiz etmek için öğretmenlerin eleştirel bir söylem geliştirip geliştiremediklerini incelemiştir. Araştırma sonucunda öğretmenlerin öğretme ve öğrenme hakkında işbirlikçi, yorumlayıcı ve kanıta dayalı söylemler geliştirdikleri görülmüştür.

Konu ile ilgili alan yazında yapılan çalışmalar, video kullanmanın öğretmenlerin öğretim uygulamalarını değerlendirmelerine yardımcı olmak için yararlı olduğunu göstermektedir. Bu yönde Tripp ve Rich (2012) çalışmalarında, videonun değişime teşvik

ettiği öğretmen uygulamalarını incelemişlerdir. Bunlar; öğretmenlerin iyi öğretime ilişkin inançları ile gerçek öğretim uygulamaları arasındaki boşlukları tespit etmek, öğretim ve öğrenme ile ilgili amaçlarını belirtmek, öğretimleri ile ilgili hatırlamadıkları şeyleri fark etmek, sınıf içi öğretimin çeşitli yönlerine odaklanmak ve öğretimlerinin güçlü ve zayıf yönlerini değerlendirmektir. Bu yönde Zhang ve arkadaşları (2011) çalışmalarında, öğretmenlerin uygulamalarını geliştirmek için yayınlanan videoları, öğretmenlerin kendi videoları ve meslektaşlarının videoları olmak üzere bu üç video türünü bütünleştirmişlerdir. Öğretmenler üç video türüyle ilgili deneyimlerini tanımlamışlardır. Araştırmacılar, öğretmenlerin yansıtıcı uygulamalarını geliştirmek için üç tür videoyu entegre etme modelini önermektedir.

Tartışma ve Sonuç

Eğitim sistemlerinin temel işlevlerini yerine getirebilmeleri, öğretmenlerin nitelikleri ile yakından bağlantılıdır. Bu nedenle, eğitim ile ilgili çıktıların iyileştirilmesi, öğretmen niteliklerinin geliştirilmesiyle mümkün olmaktadır (Millî Eğitim Bakanlığı [MEB], 2017). Bu anlayış, öğretmenlerin sürekli gelişimine olanak sağlayan yüksek kaliteli mesleki gelişim modellerinin ne kadar gerekli olduğunu açıkça göstermektedir. Mesleki gelişim modelleri incelendiğinde, çoğu modelin ortak amacının öğrenci öğrenmelerinin iyileştirilmesi olduğu görülmektedir. Bu ise, öğrencilerin düşüncelerinin ve öğrenmelerinin yakından takip edilmesiyle mümkün olabilir. Benzer şekilde, Ulusal Matematik Öğretmenleri Konseyi (NCTM, 1991), öğretmenlerin çalışma konusuyla ilgili öğrenci hatalarına, kavram yanılgılarına, öğrenme güçlüklerine ve öğrencinin matematiksel düşünmesine dikkat etmeleri gerektiğini belirtmektedir. Bu yönde, Borko ve arkadaşları (2008) öğretmenlerin öğrencilerin nasıl düşündüklerini anlamaya çalışarak ve bu bilgileri kendi öğretim yeteneklerini geliştirmek için kullanarak daha iyi eğitim verdiklerini ileri sürmektedir. Sınıflarda gerçekleşen bir sürü olay öğretmenlerin dikkatini çekmesine rağmen, özellikle öğrenci matematiksel düşünmesi ile ilgili olayları fark etmeleri matematik eğitimi için son derece önemlidir (van Es ve Sherin, 2010). Bu durum, ancak video kulüp gibi öğrenci düşünmesini yakından incelemeye fırsat veren etkili mesleki gelişim süreçlerinin yürütülmesi ile mümkündür.

Bu çalışmada, video tabanlı bir mesleki gelişim süreci olan video kulüp modeli açıklanarak, konu ile ilgili yapılan araştırmalar doğrultusunda bu modelin öğretmenlerin

mesleki gelişimi üzerindeki katkıları incelenmiştir. Bu yönde öğretmen ve öğretmen adaylarıyla birlikte ilk video kulüp çalışmaları Sherin ve van Es'in öncülüğünde yürütülmüştür. Öncelikli amacı, öğretmenlerin sınıf etkileşimlerinin önemli özelliklerini görmelerini sağlamak olan video kulüpler, daha sonra farklı amaçlar doğrultusunda tasarlanmaya başlanmıştır. Bu yönüyle video kulüplerin esnek bir yapıya sahip olduğu söylenebilir. Benzer olarak Borko ve arkadaşları (2010) video kulüplerin öğretmenlerin ihtiyaçlarına yönelik uyarlanabilen bir yapısı olduğunu ifade etmektedir. Dolayısıyla video kulüp modeli, öğretmen eğitimcilerinin ve öğretmenlerin kendi amaçları doğrultusunda bir öğrenme ortamının oluşturulmasına imkân sağlayabilir.

Ayrıca yapılan çalışmalar, video kulüp tasarımcılarının farklı yaklaşımlar benimseyerek bu süreçleri planladıklarını göstermektedir. Bu yönde Amador ve arkadaşları (2020) video kulüp ile ilgili yapılan çalışmalarda hem video kulüplerin hem de toplantılarda gösterilen videoların kullanım amaçlarında farklılıklar olduğuna dikkat çekmektedir. Buna karşılık genel olarak bir video kulüp modelinin; öğretmen görevlerinin açıklanması, video dersinin izlenmesi, yansıtıcı görüşlerin paylaşılması, tartışma ortamının oluşturulması ve kolaylaştırıcının rolü olmak üzere beş temel aşamayı içerdiği söylenebilir.

En etkili mesleki gelişim modelinin, genellikle uzun vadeli, gerçek sınıf uygulamalarıyla bağlantılı ve meslektaşlarıyla etkileşimler şeklinde takip faaliyetlerini içerdiği düşünülmektedir (Ball, 1996). Bu anlayış, video kulüp modelinin etkili bir mesleki gelişim modeli olarak kabul görmesini desteklemektedir. Buna ek olarak, bu çalışmada video kulüp modelinin *işbirlikçi düşünme, eleştirel meslektaşlık, öğrenci düşünmesine odaklanma, fark etmeyi öğrenme ve sınıf uygulamaları* alanlarında öğretmenlerin mesleki gelişimine katkı sağladığı tespit edilmiştir. Ayrıca yapılan çalışmaların özellikle öğretmenlerin fark etmeyi öğrenmesi ve öğrenci düşünmesine odaklanması üzerine olduğu görülmüştür. Bu doğrultuda yapılan çalışmaların daha çok matematik ve fen öğretimine yönelik olduğu da söylenebilir. Bu durum, video kulüplerin hem öğretmenlerin hem de öğrencilerin analitik düşüncelerini ortaya çıkarmak amacıyla kullanılan bir model olmasıyla açıklanabilir.

Öğretmenlerin sınıf etkinliklerinin önemli özelliklerini görme ve yorumlama yeteneği olarak nitelendirilen mesleki vizyonları vardır (Sherin, 2001). Birçok araştırmacı tarafından benimsenen bu vizyon, öğretmenlerin sınıfta neler olduğunu “görme” yeteneğini

içermektedir (van Es ve Sherin, 2002). Dolayısıyla öğretmenlerle yapılan video kulüp mesleki gelişim çalışmalarının çoğu, sınıflardaki belirli olayları görme ve yorumlama bağlamlarında olmuştur. Brophy'e (2004) göre öğretmenler sadece sınıf videolarını izleyerek öğretim uygulamalarını öğrenemezler. Bu nedenle öğretmenlerin dikkatini öğretim uygulamalarına, öğrencilerin düşüncelerine, sınıf içi söylemlere, açıklamalara ve tartışmalara odaklamak için materyaller ve programlar kullanılmaktadır (Sherin ve Russ, 2015). Dolayısıyla video kulüp toplantılarında gösterilecek olan videoların dikkatli bir şekilde seçilmesi ve kolaylaştırıcı tarafından yönlendirilen tartışmaların videoda ortaya çıkan önemli etkileşimleri öğretmenlerin fark etmelerine ve gerekçelendirmelerine yardımcı olacak şekilde kullanılması gerekir (Borko vd., 2008; Ulusoy ve Çakıroğlu, 2020; Zhang vd., 2011).

Video kulüp çalışmaları gerek öğretmen eğitiminde gerek öğretmenlerin mesleki gelişiminde yurt dışında yaygın olarak kullanılmasına rağmen Türkiye'de video kulüp bağlamında yapılan çalışmaların yetersiz olması göze çarpmaktadır. Bu durum video kulüp modelinin uzun vadeli bir mesleki gelişim süreci olmasından kaynaklanabilir. Modelin Türkiye'de kullanılabilir ve sürdürülebilir olması için öncelikle video kulüp tasarımı yapacak olan araştırmacıların model hakkında ayrıntılı bilgi sahibi olmaları gerekir. Bu yönde, videonun seçimi ve kolaylaştırıcı etkiler kulüp çalışmalarının verimli olmasında etkilidir. Ayrıca öğretmenlerle yapılacak video kulüp çalışmalarında, öğretmenlerin aynı okulda görev yapmaları iletişim kurma kolaylığı ve birbirlerinin deneyimlerinden faydalanmaları açısından tercih edilebilir. Dolayısıyla okullarda bu modelin uygulanmasında okul yönetiminin öğretmenlere gerekli desteği sağlaması gerekir. Diğer taraftan modelin hizmet öncesi öğretmen eğitiminde kullanıldığını ve öğretmen adaylarının fark etmeyi öğrenmelerini desteklediğini gösteren araştırmaların oldukça fazla olduğu görülmüştür (örn., Erbay, 2018; Mitchell ve Marin, 2015; Sherin ve van Es, 2005; Walkoe, 2015) Benzer olarak Türkiye'de öğretmenlik uygulaması dersleri kapsamında video kulüp çalışmaları yürütülebilir.

Son olarak bu çalışmanın, video kulüp modelinin teorik olarak anlaşılmasına katkıda bulunacağı ve video tabanlı mesleki gelişim faaliyetlerinin yeni formlarının geliştirilmesine yön vereceği düşünülmektedir.

Kaynakça

- Amador, J. M., Keehr, J., Wallin, A. ve Chilton, C. (2020). Video complexity: Describing videos used for teacher learning. *EURASIA Journal of Mathematics, Science and Technology Education*, 16(4). <https://doi.org/10.29333/ejmste/113288>
- Baker, S. ve Smith, S. (1999). Starting off on the right foot: the influence of four principles of professional development in improving literacy instruction in two kindergarten programs. *Learning Disabilities Research and Practice*, 14(4), 239-253.
- Ball, D.L. (1996). Teacher learning and the mathematics reforms: What we think we know and what we need to learn. *Phi Delta Kappan*, 77, 500-508.
- Barnhart, T. ve van Es, E. A. (2020). Developing a critical discourse about teaching and learning: The case of a secondary science video club. *Journal of Science Teacher Education*. <https://doi.org/10.1080/1046560X.2020.1725724>
- Beisiegel, M., Mitchell, R. ve Hill, H. C. (2018). The design of video-based professional development: An exploratory experiment intended to identify effective features. *Journal of Teacher Education*, 69(1), 69-89. <https://doi.org/10.1177/0022487117705096>
- Berliner, D. C. (2001). Learning about and learning from expert teachers. *International Journal of Educational Research*, 35(5), 463-482.
- Borko, H. (2004). Professional development and teacher learning: Mapping the terrain. *Educational Researcher*, 33(8), 3-15.
- Borko, H., Jacobs, J., Eiteljorg, E. ve Pittman, M. E. (2008). Video as a tool for fostering productive discussions in mathematics professional development. *Teaching and Teacher Education*, 24(2), 417-436.
- Borko, H., Jacobs, J. ve Koellner, K. (2010). Contemporary approaches to teacher professional development. P. Peterson, E. Baker ve B. McGaw (Eds.), *International encyclopedia of education* (s. 548-556). Oxford, England: Elsevier.
- Brophy, J. (2004). *Using video in teacher education*. San Diego, CA: Elsevier, Inc.
- Darling-Hammond, L. (2000). Teacher quality and student achievement: A review of state policy evidence. *Education Policy Analysis Archives*, 8(1). <http://epaa.asu.edu/ojs/article/view/392/515>
- Darling-Hammond, L. (2003). Access to quality teaching: An analysis of inequality in public schools. *Santa Clara Law Review*, 43, 101-239.
- Darling-Hammond, L. ve McLaughlin, M. W. (1995). Policies that support professional development in an era of reform. In: *Phi Delta Kappan*, 76(8), 597-604.
- Didiş, M. G. (2014). *Ortaöğretim matematik öğretmen adaylarının öğrenci düşünme şekilleri bilgilerinin öğrenci çalışmalarını inceleme yoluyla araştırılması* (Yayınlanmamış doktora tezi). Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.
- Erbay, H. N. (2018). *Matematik öğretmeni adaylarının fark etme becerilerinin video-kulüp uygulamalarıyla gelişim sürecinin incelenmesi*. (Yayınlanmamış doktora tezi). Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Estapa, A. T., Amador, J., Kosko, K. W., Weston, T., de Araujo, Z. ve Aming-Attai, R. (2018). Preservice teachers' articulated noticing through pedagogies of practice. *Journal of Mathematics Teacher Education*, 21(4), 387-415.
- Garet, M. S., Porter, A. C., Desimone, L., Birman, B. F. ve Yoon, K.S. (2001). What makes professional development effective? Results from a national sample of teachers. *American Educational Research Journal*, 38, 915-945. <https://doi.org/10.3102/00028312038004915>
- Glatthorn, A. (1995). Teacher development. In: Anderson, L. (Ed.), *International encyclopedia of teaching and teacher education* (Second edition). London: Pergamon Press.
- Guskey, T.R. (2002). Professional development and teacher change. *Teachers and Teaching: Theory and Practice*, 8, 381-391.

- Gwyn-Paquette, C. (2001). Signs of collaborative reflection and co-construction of practical teaching knowledge in a video study group in preservice education. *International Journal of Applied Semiotics*, 2(1/2), 39–60.
- Harwell, S. H. (2003). *Teacher professional development: It's not an event, it is process*. Waco, Texas: CORD.
- Hatch, T. ve Grossman, P. (2009). Learning to look beyond the boundaries of representations: Using technology to examine teaching. *Journal of Teacher Education*, 60, 70-85.
- Hunzicker, J. (2011). Effective professional development for teachers: a checklist. *Professional Development in Education*, 37(2), 177-179.
- Jacobs, V. R., Lamb, L. L. C. ve Philipp, R. A. (2010). Professional noticing of children's mathematical thinking. *Journal for Research in Mathematics Education*, 41(2), 169-202.
- Jilk, L. (2016). Supporting teacher noticing of students' mathematical strengths. *Mathematics Teacher Educator*, 4(2), 188-199.
- Kazemi, E. ve Hubbard, A. (2008). New directions for the design and study of professional development: Attending to the coevolution of teachers' participation across contexts. *Journal of Teacher Education*, 59(5), 428-441.
- Koellner, K., Jacobs, J., Borko, H., Schneider, C., Pittman, M. E., Eiteljorg, E., Bunning, K. ve Frykholm, J. (2007). The problem-solving cycle: A model to support the development of teachers' professional knowledge. *Mathematical Thinking and Learning*, 9(3), 273-303.
- Lloyd, G. (2013). The ongoing development of mathematics teachers' knowledge and practice: Considering possibilities, complexities, and measures of teacher learning. *Journal of Mathematics Teacher Education*, 16(3), 161-164.
- Lord, B. (1994). Teachers' professional development: Critical collegueship and the role of professional communities. N. Cobb (Ed.), *The future of education: Perspectives on National Standards in America* (pp. 175–204). New York, NY: College Board Publications.
- Luna, M. ve Sherin, M. (2017). Using a video club design to promote teacher attention to students' ideas in science. *Teaching and Teacher Education*, 66, 282-294. <https://doi.org/10.1016/j.tate.2017.04.019>
- Mason, J. (2002). *Researching your own practice: The discipline of noticing*. London: Routledge-Falmer.
- Millî Eğitim Bakanlığı [MEB]. (2017). *Öğretmenlik mesleği genel yeterlilikleri*. Öğretmen Yetiştirme ve Geliştirme Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Mitchell, R. N. ve Marin, K. A. (2015). Examining the use of a structured analysis framework to support prospective teacher noticing. *Journal of Mathematics Teacher Education*, 18(6), 551-575. <https://doi.org/10.1007/s10857-014-9294-3>
- National Council of Teachers of Mathematics [NCTM]. (1991). *Professional standards for teaching mathematics*, Reston, VA: Author.
- Olkun, S., Altun, A. ve Deryakulu, D. (2009). Development and evaluation of a case-based digital learning tool about children's mathematical thinking for elementary school teachers (L-TEST). *European Journal of Teacher Education*, 32(2), 151–165. <https://doi.org/10.1080/0261976090278387>
- Rivkin S. G., Hanushek E. A. ve Kain J. F. (2005). Teachers, schools, and academic achievement. *Econometrica*, 73, 417-458.
- Santagata, R. ve Yeh, C. (2013). Learning to teach mathematics and to analyze teaching effectiveness: Evidence from a video- and practice-based approach. *Journal of Mathematics Teacher Education*, 17(6), 491-514. <https://doi.org/10.1007/s10857-013-9263-2>
- Sherin, M. G. (2000). Viewing teaching on videotape. *Educational Leadership*, 57(8), 36-38.
- Sherin, M. G. (2003). Using video clubs to support conversations among teachers and researchers. *Action in Teacher Education*, 4, 33-45.
- Sherin, M. G. (2004). New perspectives on the role of video in teacher education. J. Brophy (Ed.), *Using video in teacher education* (pp. 1-27). San Diego, CA: Elsevier.

- Sherin, M. G. (2007). The development of teachers' professional vision in video clubs. R. Goldman, R. Pea, B. Barron, & S. Derry (Eds.), *Video research in the learning sciences* (pp. 383-395). Mahwah, NJ: Erlbaum.
- Sherin, M. G. ve Han, S. Y. (2004). Teacher learning in the context of a video club. *Teaching and Teacher Education, 20*(2), 163-183. <https://doi.org/10.1016/j.tate.2003.08.001>
- Sherin, M. G., Linsenmeier, K. A. ve van Es, E. A. (2009). Selecting video clips to promote mathematics teachers' discussion of student thinking. *Journal of Teacher Education, 60*, 213-230.
- Sherin, M. G. ve Russ, R. (2015). Teacher noticing via video: The role of interpretive frames. In B. Calandra ve P. Rich (Eds.) *Digital video for teacher education: Research and practice*. New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315871714>
- Sherin, M. G. ve van Es, E. A. (2005). Using video to support teachers' ability to notice classroom interactions. *Journal of Technology and Teacher Education, 13* (3), 475-491.
- Sherin, M. G. ve van Es, E. A. (2009). Effects of video club participation on teachers' professional vision. *Journal of Teacher Education, 60*, 20-37.
- Sipusic, M. (1994, April). *Access to practice equals growth: teacher participation in a video club*. Paper presented at the Annual Meeting of the American Educational Research Association, New Orleans.
- Sowder, J. T. (2007). The mathematical education and development of teachers. F. Lester (Ed.), *Second handbook of research on mathematics teaching and learning* (pp. 157-224). Reston, VA: National Council of Teachers of Mathematics.
- Star, J. R. ve Strickland, S. K. (2008). Learning to observe: Using video to improve preservice teachers' ability to notice. *Journal of Mathematics Teacher Education, 11*(2), 107-125.
- Superfine, A. ve Bragelman, J. (2018). Analyzing the impact of video representation complexity on preservice teacher noticing of children's thinking. *Eurasia Journal of Mathematics, Science and Technology Education, 14*(11), 1-18.
- Taylan, R. D. (2015). Characterizing a highly accomplished teacher's noticing of third-grade students' mathematical thinking. *Journal of Mathematics Teacher Education, https://doi.org/10.1007/s10857-015-9326-7*
- Tochon, F. V. (1999). *Video study groups for education, professional development, and change*. Madison, WI: Atwood.
- Tripp, T. R. ve Rich, P. J. (2012). The influence of video analysis on the process of teacher change. *Teaching and Teacher Education, 28*(5), 728-739.
- Ulusoy, F. ve Çakıroğlu, E. (2018). Using video cases and small-scale research projects to explore prospective mathematics teachers' noticing of student thinking. *EURASIA Journal of Mathematics, Science and Technology Education, 14*(11), 1-14.
- Ulusoy, F. ve Çakıroğlu, E. (2020). Exploring prospective teachers' noticing of students' understanding through micro-case videos. *Journal of Mathematics Teacher Education, https://doi.org/10.1007/s10857-020-09457-1*
- van Es, E. A. (2011). A framework for learning to notice student thinking. M. G. Sherin, V. R. Jacobs, & R. A. Philipp (Eds.), *Mathematics teacher noticing: Seeing through teachers' eyes* (pp. 134-151). New York: Routledge.
- van Es, E. A. ve Sherin, M. G. (2002). Learning to notice: Scaffolding new teachers' interpretations of classroom interactions. *Journal of Technology and Teacher Education, 10*(4), 571-596.
- van Es, E. A. ve Sherin, M. G. (2008). Mathematics teachers' "learning to notice" in the context of a video club. *Teaching and Teacher Education, 24*, 244-276.
- van Es, E. A., Tunney, J., Goldsmith, L. T. ve Seago, N. (2014). A framework for the facilitation of teachers' analysis of video. *Journal of Teacher Education, 65*(4), 340-356.

- Villegas-Reimers, E. (2003). *Teacher professional development: an international review of the literature*. UNESCO: International Institute for Educational Planning.
- Vogt, F. ve Rogalla, M. (2009). Developing adaptive teaching competency through coaching, *Teaching and Teacher Education* 25(8),1051-1060.
- Walkoe, J. (2015). Exploring teacher noticing of student algebraic thinking in a video club. *Journal of Mathematics Teacher Education*, 22, 515-540. <https://doi.org/10.1007/s10857-018-9397-3>
- Wallin, A. J. ve Amador, J. M. (2019). Supporting secondary rural teachers' development of noticing and pedagogical design capacity through video clubs. *Journal of Mathematics Teacher Education*, 18(6), 523-550.
- Zhang, M., Lundeberg, M., Koehler, M. J. ve Eberhardt, J. (2011). Understanding affordances and challenges of three types of video for teacher professional development. *Teaching and Teacher Education*, 27(2), 454-462.